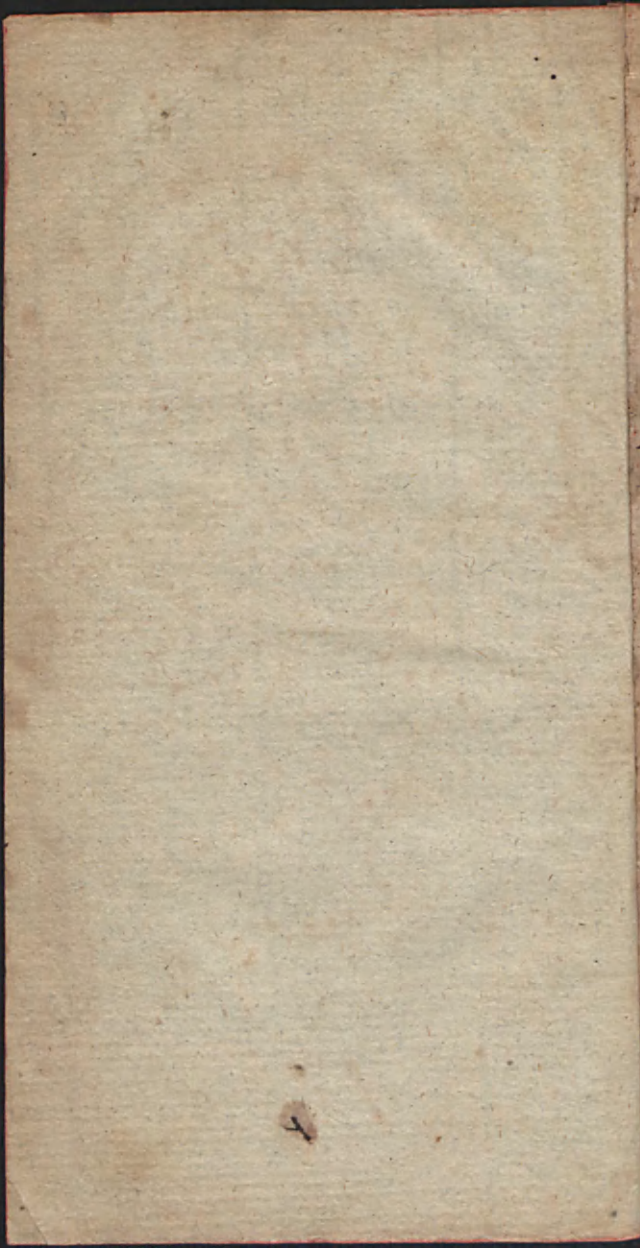

Handwritten red ink scribble or signature.

2337 / 三九

ABREGÉ
DE L'HISTOIRE
EGIPTIENNE & DE CARTAGINOIS

ZBIOR KRÓTKI
HISTORYI
EGIPSKIEY i KARTAGINSKIEY.

Wm. Snelbida

ABREGÉ
DEL'HISTOIRE
EGIPTIENNE

ET
De CARTAGINOIS

TRADUIT DU FRANÇOIS
EN POLONOIS.

à GRODNA
DANS L'IMPRIMERIE ROÏALE

MDCCCLXXVI.

ZBIÓR KRÓTKI
HISTORYI
EGIPSKIEY
Y
KARTAGINSKIEY

Z FRANCZKIEGO NA POLSKI
JĘZYK PRZEŁOŻONY.

przez X Hieronima Botzeldingera

W GRODNIE

W DRUKARNI J. K. MOŚCI

ROKU 1776.

A
LEUR EXCELLENCE MES
SEIGNEURS
ANTOINE
De KOZARZOW
ET
ANNE
De ZEGOTA
BORZECKI
PROCUREUS GENERALS
DE LITHVANIE
STAROTES DE KRZYWOSIEL &c.

Ren qui soit plus desirable, ni
qui soit plus cher à mon coeur,
ne me pouvoit arriver Mes Sei-
gneurs, que lorsque je puis re-
mettre entre Vos bienfaisantes
mains, ce petit ouvrage traduit
pour

P-18-0-1232
8°-1558

D O
JASNIE WIELMOŻNYCH
SICHMC PANOW
ANTONIEGO
z KOZARZOWA
y
ANNY
z ZEGOTOW
BORZECKICH
INSTYGATOROW W. X. L.
STAROSTOW KRZYWOSIELSKICH &c.

Nic mi miłszego, ani pożądan-
szego nadarzyć się nie mogło.
JWW. Instygatorowie Dobrodzie-
je, jako gdy to szczupłe dzieło
dla pożytku młodzi Narodowej
na Oyczyſty język przełożyć
w do-

pour l'avantage de Jeunes Gens
Polonois.

Entre beaucoup des motifs, qui
me pressoient de Vous dedier cet-
te ouvrage, il ne m'en etoit plus
fort, que celui de votre estime
singuliere pour les livres utiles;
dont vous ayant ramassè une as-
sez nombreuse Bibliotheque, vous
donnez tout le tems, qi vous re-
ste de vos affaires, pour leur le-
cture.

Mais dans eette Epître dedi-
catoire je ne veux, ou plynor je
ne dois pas m'etendre selon la
coutume ordinaire sur les louan-
ges de ces noms, à qui je consa-
cre mes travaux. Car qui est ce
qui

w dobroczynnych ręku Waszych
złożyć mi przychodzi.

Wielorakie mię do przypisania
Wam dzieła tego Jaśnie Wiel-
możni Instygatorowie zachęciły
pobudki; a mianowicie: przywią-
zanie Wasze do Ksiąg użytecz-
nych; z których dość znaczną
zgromadziwszy Bibliotekę, czas
wszytek zbywający od zabaw na
czytanie onych obracacie.

W tym zaś przypisaniu pracy
mojej, niechęć, a barzicy podo-
bno nie powinienem, rościagać się
podług pospolitego zwyczaju z po-
chwałami tych Imion, którym
rzecz przypisuję. Bo komuż O-
boy

qui ne connoit point la Dignité de Vos Maisons, les fideles services dans la Republique, les diverses Charges dignement remplies, L'affinité Illustre, la pieté singuliere, la sagesse, la liberalité & tant d'autres qualités, qui caracterisent Vos Personnes? outre cela, vottre Modestie me bien connuë m'empêche de vous louer, car vous aimez mieux, d'agir glorieusement, que d'être loués de Vos glorieuses actions. Enfin la gloire dans la bouche de celui qui a l'honneur d'être decoré de Vottre nom, seroit à juste titre blammée.

C'est pourquoy, je me contente de faire paroître mon ardente affection

boyga Domow Waſzych zacność,
wierne w Rzeczyſpolitey za-
ſługi, chwalebnie piaſtowane U-
rzędy, z wyſokimi Imionami
ſpowinowacenie, pobożność, mą-
drość, hoyność, i inne dzieła,
nie ſą wiadome? do tego, ſkrom-
ność Wałza, dobrze mi znajoma;
chwalić Was nie dozwala; Woli-
cie bowiem chwalebnie czynić,
niż z czynow chwalebnych bydź
chwalonemi. Także pochwała
w uſtach tego który ſię Wałzym
zaſzczyca Imieniem bodayby nie
była naganna.

*per panyrych
preſentacy* *ten ſinal przedwony*

Przeto, dość mi winną ku Wam
Jaśnie Wielmożni Inſtygatorowie
Do-

fection pour Vos bienfaits. Et pu-
isque je ne me sens pas d'etre en
etat d'en donner les preuves de ma
reconnoissance je veux au moins
avouer par escrit public, & assu-
rer la posteritè, que je suis avec le
respect possible.

*Mes Seigneurs vottre
tres-humble & tres
obeissant Jerviteur*

L'Abbè Jerome Borzecki.

Dobrodzieje okazać życzliwość,
za ich łaskawe na mię względy;
za które kiedy wyrównywaia-
cey wdzięczności oświadczyć nie
potrafię, to przynajmniej iawnym
pismem wyznać, i potomnym wie-
kom podać pragnę żem z naygłę-
bzym uznanowaniem.

*Jasnie Wielmożnych
WMC. Państwa
Dobrodziejow*

*Nayobowiązańszym, i nay-
niższym sługą X. Hiero-
nim Borzęcki.*

AU
LECTEUR

Je n'ai pas deſſein, mon ami Lecteur, de prouver l'Utilité de cette Science, (qui ſelon le jugement d'un celebre Orateur Romain) étoit toujours regardée, comme la lumière de tems, la depoſitaire des evenemens, le témoin fidele de la verité la ſource de bons conſeils, & de la prudence, la regle de la conduite, & des mœurs * Que ſi cette Hiſtoire vous paroitra un peu obſcure, c'eſt ce qu'elle eſt en abrégé. Neanmoins on peut en concevoir une
par-

---

* *Hiſtoria teſtis temporum lux veritatis, vita memoria Magiſtra vitæ, nunciavetuftatis* Cic: lib: 2. de Orat: in 36.

DO
CZYTELNIKA

Niemam zamiaru mój Czytelniku zalecać Ci tey nauki, która (podług zdania Rzymskiego Kraśomówcy) od wieków jest poczytana za światło czasow, skład przypadków, świadectwo prawdy, źródło dobrej rady i roztropności, prawidło obyczajow, i przystoynego postępowania * a jeśli ninieysza Historia, zda się ci nieco przyciemna, to z tąd pochodzić może, że jest kròtko zebrana; Wszakże i z tey kròtkości mieć można doskonały obraz
dwóch

---

* *Historia testis temporum lux veritatis, vita memoriae Magistra vitæ, nuncia vetustatis* Cic: lib: 2. de Orat: in 36.

parfaite idée de ces deux peuples; dont chacun aura son Histoire partagée en trois Epoques principales. J'ai ajouté les notes, pour faciliter la connoissance des anciennes Villes, & Provinces, qui ont changé leur noms ou leur Gouvernement. Sur la fin, j'ai ramassé des fautes d'Imprimeur, que vous daignerez favorablement corriger.

dwóch Narodow, których każde-
go Historia, na trzy znaczney-
sze dzieli się EPOCHY. Przydałem
nadto przypiski objaśniające na-
zwiska Miast starodawnych i Kra-
jow, które teraz albo się inaczey
nazywają, albo pod innym zo-
stają Panowaniem. Przy końcu
zebrałem omyłki Drukarzkie; Te-
ląkawie chcey poprawić.

ABREGÉ
DE L'HISTOIRE
EGIPTIENNE
ET
De CARTAGINOIS

Omyłki Drukarzkie.

Nakarcie	Wierszu		Popraw.
1	1	De tout tems	Ont de tout tems
1	9	Rendent	Rend
6	4	Ainsit	Ainsi
12	4	L'ecutoit	L'Ecutoit.
12	7	Etoit	est
12	11	Elie	Elle
13	12	Politiki	Polityki
24	4	d'yex	Des yeux
24	1	Ognons	Oignons
28	1	Que les	Quelles
36	6	La Lac	Le Lac
43	9	Obludno	Odludną
51	3	Królestwa	Królestwo
54	6	Prenojent	Prenoiert
58	15	Rapellans	Rappellons
69	7	De vint	Devint
69	10	Aujourd' hui- fous	Aujourd'hui fous
99	14	Egagablement	Egalement
110	19	Zadnege	Zadnego
112	8	Przypisywać	Przypisać
113	7	Nep urent	Ne purent
129	12	voint	avoient
132	9	Zwycięstwy	Zwycięstwo
133	13	Sa Garnison	Son Garnison
136	1	Lictatius	Lutatius
137	8	Lubtius	Lutatius
138	10	Lutuciuszem	Lutaciuszem (1)

Omyłki Drukarzkie

Na karcie	Wierszu		Popraw
140	10	Pozostałana	Powstała
141	17	Rica	Sicca
144	13	Do ktòrei	Od ktòrei
147	13	Reeour	Recour
156	7	One	Oni
158	3	Niewprzód stał aż przez zbiecie	Nie wprzod sta- ł przez zbiecie
158	21	Naywalnief- szym	Nai walecznief- szym
160	15	Lad	Lat
161	5	jenuesse	jeneusse
167	8	Pou reprendre	Pour reprendre
167	16	Par le speren- ce	Par l'esperence
169	15	Du temsil fa- loit	Du tems il faloit
169	16	Et nondes	Et non des
173	6	Le seu	Le feu
195	19	Senir	Venir
197	4	Pinguant	Piquant
199	6	Et quis etoie- nt	Et qui etoient
198	7	Takoż	Jakoż
203	2	Eterni	Ettre, ni
	3	Syremirent	S. y remirent
203	7	Le Certagi- nois	Le Cartaginois

Omytki Drukarzkie

Na karcie	Wierszom		Popraw
203	18	Traysymene aujourdbui	Traysymene Aujourdbui
204	17	Opasana i wy nioslemi gó- rami	Opasana wyn'o- slemi górami
207	16	Perfomage	Personage
207	19	Il gradoit	Il gardoit
210	14	Wierzenie	Weyrzenie
	20	A uróżne	A w różne
214	8	Pagurek	Pagórek
217	11	De quarte vingst	De quatre vingst
219	6	Frele	Frivole
227	14	Dysolution	De solation
228	2	Rzecz się wy- konała	Rzeź się wyko- nała
239	16	Evenemes	Evenements
239	1	Qui augmen- toit, c'est	Qui augmentoit l'opiniatreté, c'est
243	6	Appele	Appelè
245	1	Quand on	Quand on
246	3	Spodkać	Spotkać
249	2	Reneitre	Renaitre
255	4	Annibel	Annibal
256	11	Dochodzily	Pochodzily
256	13	W nich	U nich
258	17	Z owych Urzędow	Z swych Urze- dow (2)

Omytki Drukarzkie

<i>Na kartie</i>	<i>Wiersz</i>		<i>Popraw</i>
259	5	D'eloiguer	D'eloigner
268	19	Poiednać mógł	Poiednać mogę
270	7	Wzruszać bę- de	Wzruszać będą
271	7	Roi de Parga- me	Roi de Pergame
372	3	Annibal mie- szkaiąc	Annibal nie cze- kaiąc
272	8	Królem Par- gamu	Królem Perga- mu
272	10	Pesgamu	Pergamu
278	5	Jego byli zdania	Tego byli zdania
280	16	Łupiectwem	Łupiestwem
284	14	Etenus	Penus

ZBIOR KROTKI
HISTORYI
EGIPSKIEY
Y
KARTAGINSKIEY.

INTRODUCTION
L'HISTOIRE DES EGIPTIENS.

Les peuples, que nous appellons Egiptiens de tout tems porté le même Nom: ils habitent cette Partie de l'Affrique la plus Orientale, enfermée a l'Occident par les monts de Lybie, & terminée à l'Orient par la mer rouge. L'Ethiopie la borne au Midi & la Mediterranée au Nord. Le Nil, qui la partage dans sa longueur en rendent la fertilité etonnante en multiplie les beautés.

HISTORIA EGIPSKA

Narod, który zowiem *Egipcyanami*,
zawsze się tymże zwał imieniem,
mieszka on w części *Afryki Wschodniey*;
Graniczy na wschod z *Morzem Czerwo-*
nym. Na zachod z *Górami Libijskiemi*.
Na Południe z *Ethiopia*. Na północ
z *Morzem śródziemnym*. *Nil* rzeka,
która kray ten wzdłuż przedziela, dzi-
wnie go żyznym i ozdobnym czyni.

4 L'HISTOIRE DES EGIPTIENS.

Il n'est point de Peuple au monde si on en excepte les Juifs, qui fasse remonter si haut l'antiquité de son origine, & dont les monumens soient si connus. On doit regarder ces Peuples comme les Précepteurs de l'Univers; leur País comme le berceau des Arts & des sciences; & leur Gouvernement comme le plus parfait modele, qui pût être tracé pour rendre les hommes heureux. Les Loix y étoient sacrées & inviolables, des farouches conquérans ne les avoient point écrites l'épée à la main; elles avoient la justice pour base; & elles étoient une suite raisonnée des Principes, qui tenoient uniquement au bien général de l'Etat.

L'Egypte étoit une Monarchie dont le premier Souverain fut Menes qui est le Misraim de l'Ecriture Ste. Ses Descendans ou Successeurs n'étoient point ele-

Niemasz Narodu na świecie (wyjąwszy Żydów) któryby Pierwiaſtkow swoich tak daleko zaſięgał, i któregoby dzieła ſtarożytne tak były wſławione. Narod ten ſłuſznie za Nauczycielow ſwiata całego, kray za ſzródło wſzytkich ſztuk i umiejętności; ſpoſob Rządow, za naydoſkonalszy wizerunek do uſzczęśliwienia ludzkiego poczytać należy. Prawa tam były ſwięte i nieprzełamane, przemoc gwałtu im nie czyniła, za grunt miały ſprawiedliwość, i oſadzone były na początkach, które ſię jedynie ſciągały do powſzechnego uſzczęśliwienia Państwa.

Egipt był Monarchią, której naypierwſzym Monarchą *Menes*, zwany w Piśmie Świętym *Mifraim*, Naſtępcy jego, ani na miękkim wychowaniu, ani

vés dans la fainéantise, ni dans la Mollesse. On les accoutumoit de bonne-heure au travail, & à l'étude profonde des Loix. Ainsit ils ne pouvoient regarder le Trône comme un centre de délices, mais comme une véritable Charge dont ils estoient obligés d'apprendre & d'exercer les pénibles fonctions. Ils se levoient de grand matin, alloient au Temple, offroient les sacrifices prescrits & demandoient aux Dieux l'intelligence pour gouverner sagement; conduite qui ne péchoit que dans l'attributions: exemple mémorable écrit de la main de Dieu même dans le coeur des hommes, qui nous apprend que toutes les vertus & les qualités sont un don du Très-haut. Quelle Leçon pour une infinité des Chrétiens! Lorsque le Roi estoit retourné dans son Palais il prenoit une légère nourriture; car en general les Egiptiens estoient fort-sobres.

na próżniactwie młodości swej nieprzepędzali. Za czasu ich przyzwyczajano do pracy, doskonałego Praw Ojczy-
stych poznania; a tak niepoglądali na Tron, jako na źródło roskoszy i swo-
body, lecz jako na Urząd, na którym
wypełniać winni byli naytrudniejszy
obowiązki. Zesnu się porywali barzo
rano, szli do Kościoła, i przepisane w
nim czynili offiary: prosząc bogów
swoich, o umiejętność mądrego rządu
sprawowania. Postępek ten ich w tym
tylko nagany jest godny, że udzielenie
darow fałszywym przypisywali bogom.
Lecz przykład z tąd nader wielki, dla
samych nawet Chrzescian, który uka-
zuje wrodzone wszystkim ludziom po-
znanie że cnoty i przymioty, są da-
rem Naywyższego. Powróciwszy Król
do Pałacu swego, lekkim się pościł
pokarmem gdyż po spolicie Egipcianie
barzo byli wstrzemięzliwi.

Ensuite il lisoit ses Lettres, ses memoires & donnoit audience à ses sujets. On ne croyoit pas en Egypte, que la Royauté fut autre chose qu'une Charge semblable à celle d'un Pere de famille, qui doit veiller au bien de ses enfans. Ces Rois avoient donné leur Principale confiance aux Prêtres, dont le nombre estoit prodigieux. Ces hommes estoient regardés comme les plus sçavant de l'Etat & comme les amis des Dieux. Leur écriture hiéroglyphique, dont ils s'etoient reservé la connoissance & l'interprétation, maintenoit merueilleusement leur puissance, & leur credit. La veneration dont ils jouissoient ne pouvoit estre plus grande: ils étoient en même tems les premiers Magistrats du Royaume, & les principales Colonnes de la Religion. Leur richesses égaloient leur autorité; ils ne payoient aucun tribut, ne por-

Czytał potym Listy, memoryały sobie podane, i przystęp wolny Poddanym do siebie czynił. Egipcianie tego byli zdania, że Król niczym się nieróżni od Oycy, który na dobrodziatek swoich czuć zawsze powinien. Królowie Egipscy ufność swą naywiększą pokładali w Kapłanach, których niezmierna była liczba. Poczytano ich za naymędrszych, i naymilszych bogom. Tłumaczenie Pism Symbolicznych, które Kapłani samym sobie tylko zostawiali, w osobliwzey ich powadze i szacunku utrzymywało. Poszanowanie które odbierali, było naywiększe. Oni bowiem jako nayprzednieysze religij kolumny, naypierwsze w Królestwie posiadali Urzędy. Bogactwa ich równały się władzy; podatkow żadnych nieplacili, i wyjęci byli od służby żołnierskiej. Europeyczykowie w Przywile-

toient aucun charge, & estoient exempts du service militaire. Les Européens encore aujourd'hui, dans leur conduite à l'égard des Pretres ne sont que les Imitateurs des Egiptiens.

Tandis que les Rois se laisserent guider par les Conseils de ces savans & intelligens Magistrats, le Peuple fut heureux & le Royaume florissant. Mais l'ambition, la cruauté & les excès de plusieurs Rois changerent totalement la face de ce Pais; il perdit sa splendeur avec sa force & ne fut plus que le séjour de l'ignorance & de la servitude dans lesquelles il languit encore aujourd'hui.

Une chose qu' on ne peut trop admirer dans ces Peuples, estoit le grand amour des enfans pour leurs Peres, & le respect des jeunes gens pour les per-

jach tych dla Xięży do dziś dnia nienaruszenie zachowanych, Egipcjanow naśladowają.

Póki Królowie rządili się radą tych mądrych i roztropnych urzędnikow, póty naród zostawał szczęśliwym, i Królestwo sławne. Lecz za czasem pycha, okrucieństwo, i inne występki wielu Królow, odmieniły cale postać tego kraju. Utracił swą okazałość z potęgą, i stał się mieszkaniem niewiomości, i niewoli, pod którą do dziś dnia jęczy.

Miłość Dzieci ku Rodzicom, i poznanowanie młodych ku podeszłym w wieku, było w nich osobliwsze. Skoro młodzieniaszek postrzegł starca, na-

femmes âgées; ils ne pouvoient être portés plus loin. Dès qu'un jeune homme voyoit passer un vieillard, il se levoit, le saluoit profondement, & l'écutoit avec la plus scrupuleuse attention. Les anciens ayant plus d'expérience que les jeunes, il étoit dans l'ordre que ceux-ci reçussent leur instruction de ceux-là. Les Lacedemoniens conservoient religieusement les mêmes usages; ils firent la principale force de la Republique; elle leur dut sa grandeur; & personne n'ignore que le Legislatteur de Sparte s'est formé à l'Ecole de Memphis, le siege pour-lors des arts, des sciences & de la Police.

L'Histoire du Phenix rapportée & reçue d'âge en âge ne contribue pas peu à entretenir cet esprit d'amour & d'obéissance dans les enfans. Ce Phenix étoit à ce qu'on dit un oiseau venu de l'Ara-

tych miał powstawał, pokłon mu niski czynił, i słuchał mowy jego z uwagą naysłowniejszą. Starzy bowiem, ponieważ więcej mają doświadczenia niż młodsi, słuszność wyciąga: aby ci od tamtych się uczyli. Lacedemończykowie też ustawy zachowywali; przez nie Rzeczpospolita wzmocniła się i wspaniała. Jakoż żadnemu nie tajno: że Prawodawca Spartański ćwiczył się w szkole sławnego Miasta *Memphis*, które na ten czas było stolicą sztuk, nauk, i polityki.

Historia o Fenixie którą wiek jeden drugiemu podawał, niemalą była pobudką dzieciom, do utrzymania się w miłości, i posłuszeństwie ku Rodzicom. Fenix (jako powiadają; był ptak, któ-

bie, qui ne vivoit pas moins de plusieurs siècles, & qui se perpetuoit seul. Lorsqu'il estoit mort de vieillesse, de ses cendres naissoit un ver; ce ver devenoit insensiblement oiseau; & ce nouvel oiseau rendoit les derniers devoirs à son Pere de cette maniere; Apres avoir recueilli precieusement les restes du cadavre de son Predecesseur, il les renfermoit dans un oeuf de matieres combustibles & odoriferentes, quand il l'avoit fermé avec une sorte de beaume & de gomme, il éssayoit souvent ses forces; & quand il se croyoit en etat de pouvoir transporter ce Tresor sans peril, il le chargeoit sur ses épaules, & l'alloit déposer sur l'autel du Temple d'Heliopolis: là il estoit consumé par les rayons du soleil auquel ce Temple estoit dedié. Cet exemple estoit comme un symbole qui prescrivoit à des hommes grossiers quel soin ils devoient prendre de la sépulture de leur Proches.

ry przyleciał z Arabii; ten żył lat kilkaset, a gdy z starości zdechł, z popiołów jego urodził się robak, który powoli w ptaka urosł. Ptak zaś ten nowy ostatnią posługę Oycu swemu oddawał tym sposobem: Pozbierawszy kosztowne zwłoki swego poprzednika, złożył je do jaja zrobionego z materyi pachnących i do zapalenia się łącznych, i balsamem z kosztownym klejem zasklepiwszy siły swej częstokroć doświadczał. A gdy porozumiał: że skarb ten bezpiecznie mógł ponieść, włożył go na swe ramiona, i zaniósł do kościoła *Heliopolis*, na cześć słońca poświęconego, w którym na ołtarzu spłonął od promieni słonecznych. Przykład ten naucza: nieużytych ludzi, jakie staranie o pogrzebach swych krewnych mieć mają.

Les enfans confervoient dans leurs maisons les cadavres de leurs Peres, après les avoir embaumés.

Ils donnoient en gage ces précieux dépôts, quand ils n'avoient pas d'autre moyen d'emprunter. C'etoit une honte de laisser long-tems ce dépôt entre les mains des creanciers & une eternelle infamie de ne le jamais retirer. Dans cette conduite des Egiptiens, il n'y-avoit peut-etre pas moins sujet de les blamer que de les louer: au-refte on doit admirer les efforts qu'ils fesoient pour ramener les hommes à l'ordre & pour leur faire prendre des sentimens de vertu. On les flatoit, on favoit les épouvanter par des façons d'agir qu'on auroit dû introduire dans tous les etats même Chretiens. Tel est par exemple le jugement qui suivoit la mort d'un Egiptien.

Dzieci, nabalsamowane ciała Rodziców w domach swoich chowały.

Ten drogi skład, gdy chcąc czego pożyczyć, a dostać żadną miarą niemożli, w zaftaw dawali. Za wielki zaś wstydz poczytali, jeśli on przez czas długi, a za nieślawę wieczną, jeśli na zawsze w ręku dłużników zostawiony był. Postępek takowy Egipcjanow, kto bardziej ganić, niżeli chwalić może? Nakoniec wydziwić się niemożna staraniami ich, które czynili o wprowadzenie Indu w porządne życie, y zachęcenie do cnoty. Nadgradzali dobre postęпки, a od złych prawnemi środkami odstraszali. Środkow tych słusznieby użyć można, we wszystkich Państwach, nawet Chrześciańskich. Takim jest na przykład sąd, który czynili po śmierci Egipcjanina.

Les plus anciens du village d'où étoit le mort, s'assembloient dans une île formée par le Nil, & fesoient apporter au milieu d'eux le cadavre pour le juger. On y entendoit les accusateurs, les témoins & les avocats. Les Juges écou-toient paisiblement les accusations & les défentes. Si le défunt avoit observé les Loix, s'il avoit eu du respect pour les Dieux, les louanges les plus grandes lui étoient prodiguées; au lieu que sa mémoire étoit maudite, s'il avoit manqué aux devoirs de la Religion & de la Société.

Des Peuples élevés dans de tels principes ne devoient entendre parler parmi eux ni de meurtres, ni de vols: aussi étoient-ils très-rares en Egypte. La réputation de sagesse d'équité & d'intelligence qu'avoit le Collège de Magis-

Najszędziwsi z Miasta z którego był umarły zgromadzali się na wysep, który rzeka Nil oblewa, i przynosili trupa do sądu. Staneli tam oskarżyciele, świadkowie i obrońcy. Sędziowie spokojnie oskarżenia i obrony słuchali, i jeśli umarły zachował wszystkie ustawy, jeśli miał cześć i poszanowanie ku bogom, pochwały mu wielkie czynili, zlorzeczyli zaś, gdy obowiązkom Religij i towarzyskiego życia ubliżał.

W Narodzie tak chwalebnie od młodości wychowanym, wątpić nietrzeba że niesłychać było oskarżania o zaboystwo lub złodzieystwo. Jakoż występki te były rzadkie barzo u Egipcjanow. Sława mądrości, sprawiedliwości, i rostro-

trats & des Prêtres, étoit répandue dans tout le Monde, & attiroit tous les curieux à Memphis. Le divin Platon, Pythagore, Lycurgue & Solon vinrent puiser à cette source respectable les connoissances dont ils avoient besoin, soit pour se former l'esprit, soit pour le gouvernement de leurs Citoyens, soit pour donner à la Religion de leur Pays une constitution ferme & judicieuse.

La manière dont les Egyptiens rendoient la justice étoit singulière. Les Magistrats préposés pour décider les affaires, s'assembloient & discutoient avec la plus grande attention les raisons alléguées de part & d'autre. Les avocats n'y étoient point admis, de peur que l'éloquence ne surprît par son brillant, & ne fît illusion aux esprits. Lorsque les Juges, après une mûre délibération, avoient reconnu de quel côté étoit le

ności osób Urzędowych, i Kapłanów rozchodziła się po całym świecie, i zachęcała wszystkich do ćwiczenia się w szkole Memphisa. Bożki Plato, Pytagores, Likurgus i Solon, czerpali z źródła tego nauki, jakiego który pragnął, już do wydoskonalenia rozumu, już do nabycia umiejętności mądrego rządu, już do ustanowienia Praw mocnych i roztropnych tyczących się Religij.

Sposób którym Egipcianie czynili sprawiedliwość, był osobliwszy. Urzędnicy wyznaczeni do rozstrzygnięcia spraw zbierali się i roztrząsali z osobliwą pilnością dowody z obu stron przytoczone. Patronów tam nieprzypuszczano, obawiając się aby ozdoba wymowy nie oszukała, i rozumu nieomamiła. Gdy Sędziowie po wysłuchaniu stron, poznali sprawiedliwość, natychmiast przodkujący między niemi, stro-

droit, leur Président donnoit à baiser à celui qui avoit gagné sa cause, une figure qui lui pendoit sur la poitrine.

Cette figure n'avoit point d'yeux non plus que de mains: simbole merveilleux qui avertissoit ces Juges q'ils ne devoient rien recevoir & ne faire aucune distinction des personnes dans leurs jugemens.

Qui croiroit que ce peuple si sage & si respectable fût en même tems le plus insensé en matière de Religion? Non contents d'adorer le Soleil & la Lune, sous le nom d'Jsis & d'Ofiris, les Egyptiens allèrent jusq'à prodiguer leurs hommages aux plus stupides animaux. Un Bœuf, sous le nom d'Apis, un monstrueux Crocodile recevoient l'encens de ces superstitieux humains. C'étoit parmi eux un sacrilège énorme de les tuer. Les chats & les chiens jouissoient du

nie przy prawie stojący dawał do pocałowania obraz, który na pierśiach jego wisiał.

Obraz ten nie miał ani oczu, ani rąk, oznaczając: że Sędziowie żadnych ofiar od stron przyjmować, ani różnicy w rozśądzeniu osób czynić niepowinni.

Lecz ktoby się spodziewał, aby ten Narod tak mądry, i tak sławny, był razem naynierostropniejszy za wszystkich wrzeczach do Religij ściągających się? Egipcianie nieprzestając na czczeniu za bogów słońca, i Xieżyca pod imieniem Ixis, i Oziris, naygłupsze czcili zwierzęta. Woł pod Imieniem Apis, i Krokodyl odbierał od tych zabobonnych Ludzi na ofiarę palące się kadzidła. Świętokradztwo u nich było naywiększe zabić którego z pomienio-

même privilege: les oignons étoient autant de divinités: ainfi leurs jardins fourmilloient de Dieux. Cette folie venoit de ce qu'ils croyoient qu'autrefois les Dieux épouvantés par les Géans, avec les quels ils étoient en guerre, étoient venus se réfugier dans les jardins, & s'y étoient cachés sous l'écorce des racines.

A ces monstrueufes impiétés les Prêtres en avoient ajouté une autre qui n'étoit guère moins ridicule; c'est ce qu'on appelle la Métempfycofe.

Ce Dogme avoit pour fondement que les ames des hommes avoient animé plusieurs corps avant que d'être détenues dans ceux qu'elles animoient de nouveau.

nych, koci, y psy, tenże miały przywilej. Ile było Cebul, tyle u nich Bożkow: a tak ogrody ich Bożkami napelnione zostawały. Głupie to ich mniemanie urosło z tąd: że na bajeczney ugruntowani powieści (a) trzymali; jakoby ci ich Bożkowie przestraszeni od Goliatow, z którymi wojnę prowadzili, uciekli do ogrodow, i pod korzenie drzew skryli się.

Do tey dziwackiey bezbożności, Kapłani ich przydali drugą, niemniej śmieszłą. Zowią ją metempichosis.

Nauka ta miała za fundament; że duża która gdy się człowiek rodzi, łączy z ciałem, inne wprzody ożywiała cia-

---

(a) *Bayka ta początek mieć może z Historji zfałszowaney o budowaniu wieży Babilońskiej.*

Après la mort, ces ames devoient encore passer dans d'autres corps, suivant les vices ou les vertus qu'elles avoient eus pendant leur vie. Ainsi un ivrogne se trouvoit devenir poisson, un voluptueux devenoit porc, un homme lent, bœuf, un voleur, renard &c. De telle sorte qu'un Egyptien, dans la crainte de tuer un de ses parens, n'osoit tuer un animal. Cette opinion fut apportée d'Egypte en Italie par Pythagore; & on la trouve encore aujourd'hui répandue dans tout l'Orient idolâtre. Qui ne fait que ce fameux rêveur croyoit ou feignoit de croire qu'il avoit été cheval au siège de Troie.

Jamais Peuple ne fut moins guerrier que celui dont nous parlons. On ne fait

ła, i po rozłączeniu się przez śmierć, znowu wchodzi do ciał zwierząt, podług miary występku lub cnot, za życia czynionych, a tak dusza pijanicy musiała wchodzić po śmierci jego w ciało ryby, wszetecznika w wieprza, leniwca w wolu, złodzieja w Liszki i t. d. z tą też Egipcianie, obawiając się aby zabijając które bydle, niezabili w nim krewnego swego, zabić żadnego nie śmieli. Mniemanie takowe fałszu pełne, z Egiptu do Włoch przeniesione zostało przez Pythagora, i do dziś dnia trwa jeszcze we wszystkich wschodnich krajach, gdzie bałwochwaltwo panuje. Kto niewie? iż ten sławny fantastyk trzymał, albo udawał przynajmniej, jakoby trzymał; że sam był koniem podczas oblężenia Troi.

Narod żaden niebył mniej bitny jako ten, o którym mówimy. Niewiemy

rien de leurs hauts faits que les conquêtes qu'ils firent sous Séiostris, le plus grand de leurs Rois, ou du-moins celui dont les Armes firent le plus de bruit. Il entreprit la conquête des Indes, comme nous le dirons bientôt; mais ses Successeurs ne lui ressemblèrent en rien.

Les Egyptiens mêmes furent les plus sujets à la servitude de quiconque entreprit de les soumettre. Rien de plus facile cependant que de se défendre dans un Pays que sa situation rend inexpugnable. On ne peut l'attaquer que par Gaze: les défilés qui mènent de cette ville jusques dans les plaines du Nil, peuvent aisément être gardés par une poignée de Soldats. Mais à quoi servent les plus redoutables barrières, quand la Nation n'a pour toute

nie owspaniałych jego dziełach, lub zwycięstwach za Króla Sesoftris, naywaleczniejszyego z Królow, albo przynajmniej tego, którego woysko nayślawniejszye było. Przedsięwziął on był wojnę Indyjską, o której wkrótce powiemy; następcy zaś jego nic nawet podobnego nie uczynili.

Egipcyanie byli zbyt skłonni do poddania się w niewolę, ktokolwiek ich podbić zamyślał. Nic w prawdzie niemasz ślaczniejszyego jako się bronić od napaści nieprzyjaciela w kraju tym, którego sam położenie czyni niedobyty. Niemożna z inney strony natrzeć, tylko od *Gaza* (b) Droga zaś wąska od tego Miasta, do Nilu przeyscie czyniąca, małą garstką żołnierzy może być ślaczno obroniona. Lecz co pomogą naymo-

---

(b) *Gaza* ślaczne i wielkie niegdyś Miasto Azji w Palestynie, teraz barzo szczupłe.

vertu que beaucoup d'orgueil, une grossière superstition, & une lâcheté digne du dernier mépris. Tout occupés du Commerce, & habitant sous le plus beau ciel qui fût jamais, les Egyptiens fuyoient le bruit des armes, & cherchoient moins à faire de brillantes conquêtes, qu'à contenter leur goût excessif pour le luxe & la magnificence. Péluse étoit leur plus célèbre Port sur la Mer-Méditerranée, d'ou ils se rendoient en Italie, en Orient, en Grèce, & en Espagne: en tournant à l'Occident par la Mer-Rouge, ils se rendoient aisément dans les Ports les plus fameux des Indes d'ou ils rapportoient l'ivoire, l'or, & les pierres précieuses.

De là on conduisoit sur des chameaux les marchandises jusqu'à Coptos, ville assise sur le Nil, d'ou elles descendoient

chniejsze wojenne tamy? gdzie narod
 pychę nadęty, grube zabobony i gnu-
 fność ostatniey wżgardy godną, za cno-
 tę naywiększą poczyta. Wszyfey zanu-
 rzeni w handlach, mieszkając w kraju
 świata nayżyźnieyszym, na sam odgłos
 woyny uciekali, i nietak się sfarali o
 nabycie sławy przez zwycięskie dzieła,
 jako raczey przez zbytki i okazałość.
Pelufium (c) był Port nayślawnieyszy,
 na Morzu śródziemnym, z którego u-
 dawali się do Włoch, do krajow wicho-
 dnych, do Grecyi i Hiszpanij. Morzem
 zaś czerwonym lącą przeprawę mieli
 do nayślawnieyszych Portow Indyjskich,
 gdzie dostawali kości słoniowych, zło-
 ta, i kamieni kosztownych.

Towary te sprowadzali na Wielbłą-
 dach aż do *Coptos* Miasta leżącego nad
 Nilem z kąd płyneli do Memphis albo

(c) Jedno z miejsc wyścia rzeki Nilu.

jusqu'à Memphis, ou jusqu'à Tanis dans la Basile-Egypte près de la Méditerranée.

Les denrées ou marchandises qu'ils exportoient de Tyr, de Sidon, par exemple, consistoient en lin fin, en soie & en étoffes teintes en pourpre. Péluse ne fut le plus célèbre Port d'Egypte que jusqu'à la fondation d'Alexandrie. Cette ville s'accrut sur-tout des ruines de Tyr appelée la Reine de la Mer: orgueilleuse Cité dont la destruction fut une juste punition de ses crimes. Alexandrie devint si florissante, qu'elle le disputoit à Carthage pour les richesses: elle fut une des Métropoles de l'Empire Romain, & par conséquent de tout le Monde connu. Ces opulentes Cités ne sont plus qu'un mon-

Tanis Miast blisko Morza frzodziemnego w niższym Egipcie będących.

Towary Kupieckie które sprowadzali z Tyru i Sydonu, składały się z cieńkiego przedziwa, jedwabiu, i materyi fzarłatnych, Pelusium było nayślawniejszym Portem w Egipcie do założenia Alexandryi. Miasto to staneło na rozwalinach Tyru (d) zwanego Królową Morza, którego spustoszenie słusznym ukaraniem zbrodni jego stało się. Alexandrya do tak wielkiej podniosła się ozdoby, że w bogactwach Kartaginę przewyższyła. Była stołecznym Miastem Cesarstwa Rzymskiego, a za tym całemu światu dobrze znajoma. Te przepyszne budowy, są teraz tylko ku-

C

(d) Tyr sławne niegdyś Miasto Syryjskie teraz w rozwalinach pogrążone, na którym miejscu stoi Miasto Sour, pod Rządem Tureckim zostające.

par curiosité, que pour s'y instruire, & y commercer. Il y avoit en effet des objets capables de fixer l'admiration des connoisseurs. Je ne parlerai que légèrement de ces merveilles. Le Labyrinthe, les Pyramides, les Obélisques, la Lac Mœris forment une partie des raretés que renfermoit l'Ancienne Egypte.

Le Labyrinthe étoit un Palais immense composé de douze autres Palais, dans lequel on comptoit quinze cens chambres entremêlées de terrasses, disposées de telle sorte, que quand on avoit été placé au milieu de ce bâtiment, on ne trouvoit point d'issuë pour en sortir. Y eut-il jamais rien de plus inutile que ces Palais ainsi multipliés! Ils servirent d'habitation à de monstrueux Crocodiles qui y étoient abondamment nouris comme dans leurs Temples. Les Pyramides n'étoient pas

dla zaspokojenia ciekawości. i wyćwiczania się w naukach, jakoteż dla handlow. Mieli zaiste nad czym zastanowić się uwagą ci, którzy się na czym doskonale znali. Krótko one wymienię. Labirynt, Piramidy, Obeliszki: i jezioro Mæris, składają część rzadkich widokow, które były dawnego Egiptu.

Labirynt był Pałac niezmierney wielkości, złożony z dwunastu innych Pałacow, w którym liczono tyfiąc pięćset pokojow przeplatanych altankami, i w ten sposob rozłożonemi, iż gdy kogo w śrzodek Pałacu wprowadzono, nie mógł znaleźć mieysca do wyjścia z niego, może być co mniej użytecznego, jako Pałace z tak licznych Pokojow złożone! Służyły one do mieszkania brzydkim na spóyrzenie Krokodylom, których tam jako w Bożnicach naywygodniey chowano. Piramidy także mały przynosiły

plus utiles; elles étoient l'ouvrage de l'ostentation & de la vanité.

Quelques Princes dans la vue de s'immortaliser, firent construire ces énormes édifices: plusieurs milliers d'habitans perdirent la vie à ce travail.

Leur forme étoit quarrée; & chaque angle regardoit une des régions, ou points cardinaux du Monde. Les pierres dont elles étoient construites avoient trente piés de longueur, & n'avoient pu être taillées, transportées & placées qu'avec des dépenses infinies. Chaque face de ces Pyramides avoit au-moins 300. piés; Le nombre des chambres qu'elles renfermoient, étoit égal à celui que contient un Château immense. Les unes étoient destinées à la demeure des par-

pożytek. Były one całe dziełem próżności i okazania.

Królowie niektórzy chcąc wiekopomną pamięć imienia swego uczynić, te tak wspaniałe budowy wystawiać kazali. O jak wielka liczba ludzi pracując koło ich zginęła!

Piramidy miały kształt czworokątny, każdy kąt onych ku jedney ze czterech stron świata był obrócony. Kamienie, z których wyrabiano, wzdłuż miały stop 30, ciosanie onych, przenaszanie i wkopywanie, niezliczonych wyciągało nakładów. Strona każda Piramidy w szerz na stop naymniey 300. wynosiła. Pokojow w nich tyle było, ile się znaydować może w ogromnym jakim zamku. Jedne z nich wyznaczony były na mieszkanie osobne życie pro-

ticuliers; les autres devoient servir de sepulture aux Rois qui les avoient fait bâtir. Ces Pyramides se terminoient par une plate-forme qui servoit comme d'observatoire pour les opérations Astronomiques. Les Obélisques étoient encore moins utiles, sur-tout après l'invention des caractères d'écriture. Les faces de ces hardis morceaux d'architecture présentoient des figures appelées hiéroglyphes; elles servoient à perpétuer à la faveur de ces symboles, des événemens intéressans pour la Religion & pour l'Etat. Mais que ne corrompt pas la superstition! Elle en fit bientôt de ridicules objets de culte.

Le Lac Moëris seul étoit consacré au Bien général contre les trop grandes & contre les trop petites inondations du Nil. Il avoit huit lieues de circuit & 30 piés de profondeur. A peine en voit-on

wadzącym, drugie na pogrzeby Królom którzy one wystawili. Wierzch tych Piramid płasko się kończył, i służył za miejsce do uważania obrótow Planet. Obeliszki mniej jeszcze nierównie były użyteczne, zwłaszcza po wynalezieniu Pisma. Te przepyszne struktury wyobrażały figury symboliczne, które służyły do podania wiekopomności przypadków znaczniejszych, tyczących się Religii i Państwa. Lecz czego nie skaza zabobony! wkrótce onym cześć Boską oddawano.

Jedno jezioro zwane Mæris ku powszechnemu służyło dobru, zabiegając zbytnim lub niedostatnim wylewom rzeki Nilu. Rozciągało się wkoło na mil 8. głębokie zaś było na stop 30. Ledwie

aujourd'hui de foibles restes. Les changemens périodiques du Nil qui croît pendant 6. semaines, & qui en est autant à décroître, ont long-tems exercé les spéculatifs. Deux objets fixent à cet égard l'attention: la bonté de la Providence qui a pourvu par ce moyen simple à la fertilité d'une terre qui, sans ce secours, seroit inhabitable; & la raison pour laquelle les pluies sont si abondantes en Ethiopie dans le courant de Mai: Dieu qui ne fait rien sans dessein, emploie au bonheur d'un Pays ce qui semble être inutile à l'autre.

Quoique le malheur des tems nous ait privés des monumens précieux qui

jakie ślady onego dają się teraz widzieć. Przemiany rzeki Nilu, przez sześć tygodni wzbierającej, a przez drugie sześć upadającej, były materyą uczonym do długiego przyczyn dochodzenia. Dwie w tym rzeczy uwagi osobliwszey są godne: Łaskawość Opatrzności Boskiej, przez ten sposób żyźność dającej ziemi, któraby inaczey obłudną stać się musiała, i przyczyna, dla której w Ethiopii (g) tak rzęsiście w Maju spadają deszcze. Bóg który mądrze wszystko rozrządza, używa na uszczęśliwienie jednego kraju tey rzeczy, któraby drugiemu nie użyteczną była.

Lubo dawność czasowowych zakryła przed nami wiele sławnych, ciekawych

---

(g) *Ethiopia, czyli Abissynia Kray rozległy w Afryce, deszcz tam nie pada kroplami, jak u nas, lecz jak komwami leje.*

nous auroient fait connoître mille aventures curieuses de ce Peuple fameux, le peu qui nous en reste, soit dans les Auteurs anciens, soit dans l'Écriture Ste, suffit pour nous donner une juste idée & des Rois & de leurs Sujets.

Sesostris le plus fameux de tous les Monarques Egyptiens, fut avide de gloire & la chercha par les voies extraordinaires, & par conséquent destructives de l'humanité. Possédé de la fureur de conquérir, il alla porter la guerre jusques sur les bords du Gange. Deux puissantes Armées partirent en même tems pour se rendre par différens chemins à la même destination. L'une de terre, commandée par Sésostris en personne, prenant à l'O-

i pamięci godnych rzeczy tego kraju, z tym wszystkim jaka kolwiek wiadomość, którą nam podali tak Pisarze starożytni, jako Pismo Święte dostateczne nam uczyni wyobrażenie Królów i ich poddanych.

Sesoftris nayślawniejszy ze wszystkich Monarchow Egipskich, chciwy był chwały. Szukał jey drogami nie pospolitemi, a tym samym przeciwnemi Prawom ludzkości. Zapalony zbyteczną chęcią podbijania krajow, poszedł uzbrojoną ręką aż do brzegow Gangesu. (h) Dwa potężne woyska wyprawily się razem różnemi drogami na toż miejsce; Jedno lądem pod Kommendą samegoż osobiście Sesoftris, który przerzy-

---

(h) *Stawna Rzeka w Indyi, płynie przez wiele Królestw, i wpada w odnogę Morza Indyjskiego zwaną Bengala.*

rient par la Palestine, la Syrie, la Mésopotamie, la Sufiane, la Perse, la Parthie, passa le fleuve Indus & se porta sur le Gange. Ainsi ce que nous appellons aujourd'hui le Grand-Mogol étoit pour lors tributaire de Memphis.

L'Armée navale en sortant du Port d'Hiéropolis, aujourd'hui Suéz, longea les bords du Golfe Arabique, déboucha dans l'Océan Pacifique, puis tournant du Midi à l'Orient, rangeant les côtes de l'Arabie, de la Caldée, de la Perse, alla doubler la pointe de la presqu'île de l'Inde, aujourd'hui le Cap-Comorin, & retournant au Nord, entra dans les bouches du Gange.

Un Auteur que son érudition rend recommandable dans toute l'Europe, M. de Guignes, a publié une Dissertation où il soutient avec beaucoup de probabilité,

nając się na wschod przez Palestynę, Syryją, Mezopotamią, Suzy, Perfyą, Parthow, przeszedł rzekę Indus, i postąpił ku Ganges. A tak kray ten który teraz nazywamy Wielkim Mogolem, hołdowniczym Prawem należał do Memphis.

Flota zaś odbiwszy się od Portu Hieropolis, dziś nazywanego się Suez, krążyła po nad brzegach odnogi Arabskiej, przebyła Morze Ciche; Potym wracając się z Południa na Wschod, i szykując się w stronach Arabii, Chaldei, i Perfyi, udała się ku Pół wyspowi Indyjskiemu, teraz zwanemu Komoryńskim, i zawinawszy na Północ, weszła w uście Gangezu.

Autor, którego nauka i wiadomość rzeczy wślawiła po całej Europie P. de Gignes wydał dySSERTACYĄ, w której dość gruntownemi utrzymuje dowoda-

que les Chinois tirent leur origine de ces Egyptiens, que Sésostris laissa dans ces Contrées. La conformité de l'écriture & des noms de l'un, & de l'autre Peuple, l'uniformité de Doctrine, la créance de la Métempychose, la manière de bâtir, le goût pour les ouvrages d'une durée éternelle tout cela ne peut qu'appuyer les conjectures du savant Académicien.

Sésostris ne retira de sa folle Expédition que le titre de Dieu. Il est le Bacchus des Anciens; c'est sur lui qu'appuient les belles rêveries d'Ovide sur le Dieu du vin;

Ramefsès, appelé Pharaon dans Moïse n'est connu que par son inhumanité à l'égard des Hébreux, & par la punition qu'il reçut de son endurcissement.

mi: że Chińczykowie początek swój biorą od Egipcyanow, których Sesostris w tych okolicach zostawił. Podobieństwo w Pismach, i imionach, tak jednego jako i drugiego Narodu, jednostayna nauka, utrzymywanie metempychofim, sposob budowania, smak w dziełach trwałość wieczną obiecujących, wszystko to utwierdza zdanie mądrego Akademika.

Sesostris nic więcej z swej nierostropney wyprawy nie zyskał, jedno, że go Bogiem mianowano pod imieniem Bachusa. O nim to są piękne wiersze Owidyusza, które pisał o Bożku wina.

Ramafses zwany Faraonem w Księgach Moyzefzowych, wślawił się przez swoją nieużytość ku Zydom, i przez ukaranie od Boga, które odniósł za zartwardzialość serca.

Néchao porta au plus haut période la gloire de son règne, en rendant tributaire de sa Couronne le Royaume de Juda, après la mort de Josias, & en s'assurant de toute cette étendue de Pays, appelée pour-lors l'Orient, par la conquête de Carcamis sur l'Euphrate. Sous le Règne de Salomon, cette ville bornoit le Domaine du Peuple de Dieu.

Je ne dois pas négliger, de m'étendre principalement sur ce Monarque Egyptien, ne fût-ce que pour lui faire honneur des belles connoissances que nous avons en Géographie. Néchao qui vivoit six cens ans avant la naissance de Notre Sauveur, vouloit rétablir l'ancienne splendeur de son Royaume, & crut avec raison n'y pouvoir parvenir que par le rétablissement de la Marine. C'est

An des
M.

3400.
2v:

J. C.
600.

Necho na wyższym stopniu chwały postawił Królestwo, przymusiwszy do hołdu koronie swojej Królestwa Judzkie, po śmierci Joziasza, i zabrawszy wszystkie w całe rozległości kraje zwane na ten czas wschodniemi, przez podbicie Carcamis Miasta leżącego nad Eufratem. Za Panowania Salomona, Miasto to było granicą Państwa Ludu Bożego.

Należy mi nieco obszerniej w szczególności powiedzieć o tym Monarze, któremu doyscie pięknych wiadomości Geograficznych przypisać winniśmy. Necho który żył 600. laty przed Narodzeniem Zbawiciela naszego. Chciał wznowić dawniejszą ozdobę Królestwa swego, i wniosłszy rozumnie: że tego inaczej dokazać niemógł: tylko przez ulacnienie żeglugi; na ten koniec

*Rok
świata
3400.
przed
Chryst.
Pan.
699.*

dans cette vue qu'il entreprit la jonction de l'Océan & de la Méditerranée en faisant une tranchée qui allât du Nil à la Mer-Rouge. Mais ayant renoncé, suivant la remarque d'Hérodote, à l'entière exécution de son dessein, qui auroit exposé son Royaume à être submergé par les eaux de l'Océan, beaucoup plus élevé sur notre Globe, que la Méditerranée, il se tourna d'un autre côté.

Il fit embarquer des Phéniciens sur la Mer-Rouge, & leur commanda de faire le tour de l'Afrique, de laisser de côté le détroit d'Hercule (aujourd'hui de Gibraltar) de pénétrer dans la Mer du Nord, & de lui en venir rendre compte. Ces Phéniciens étoient pour-lors ce que sont les Hollandois & les Anglois de nos jours, les plus riches comme les plus entreprenans Na-

przedsięwziął złączyć Ocean z morzem frzodziemnym, przekopując row od Nilu do morza Czerwonego. Lecz nieprzywiódłszy tego do skutku (jako świadczy *Herodotus*) z bojaźni aby wody Oceanu wyżey leżące, niż morze frzodziemne, nieprzyprawiły o zatopienie całego Królestwa, inne przedsięwziął zamyśli.

Kazał Feniiczynom (k) puścić się z Okrętami na morze Czerwone, objechać Affrykę, i udawszy się ku stronie cieśniny Herkula (teraz zwaney Gibraltarem) zwiedzić Morze północne, a za powróceniem, ze wszystkiego onemu się sprawić. Feniiczynowie na

---

(k) Narod który mieszkał w Prowincyi Syryjskiej teraz zostaje pod Rządem Turckim, mają onych za pierwszych wynalazców Pisma.

vigateurs de l'Univers. Ils partirent du Golfe Arabique & s'avancèrent dans la Mer Méridionale. Comme ils n'ignoroient pas que les pluies d'Eté ravagent au fond de l'Afrique ce que l'on a semé au Printems, ils prenoient terre en Automne, semoient & attendoient la récolte, sans jamais s'écarter des côtes de Lybie, fesoient leur moisson & regagnoient leurs bords. Après deux ans de navigation ils arrivèrent aux Colonnes d'Hercule; & passant le détroit, ils revinrent la troisiéme année en Egypte.

Une petite particularité rapportée au Roi Néchao, jéte un grand jour sur cette partie de l'Histoire, & décide de la vé-

tenczas co do bogactw i umiejętności sztuki żeglarskiej byli toż co teraz u nas Holendrzy i Anglicy. Ruszyli się oni od odnogi Arabskiej, i popłyneli na morze frzodziemne. A ponieważ wiedzieli że dżdże spadające latem na grunta Affryki, niszczą to wszystko, cokolwiek się pòsieje na wiosnę, wysiedli na ląd w jesieni, zasiali rolę, i nigdzie się nie oddalając od brzegów Libijskich oczekiwali czasu żniwa, toż zebrawszy z pol zboża, znowu w okręta wsiadli i po dwóch leciech żeglugi, przybyli do słupów Herkulesa (1) a przebywszy cieśninę, powrócili roku trzeciego do Egiptu.

Mała okoliczność doniesiona Królowi Nachao, wiele szacunku dodaje tey Hi-

(1) *Dwa słupy Herkulesa albo góry Calpe i Abila przy morzu frzodziemnym w Affryce i Europie leżące.*

rité d'un fait contesté dans les siècles d'ignorance.

A midi l'ombre de nos corps se jete toujours vers le Nord; & en regardant alors l'Occident, nous avons le Soleil à gauche. Les Phéniciens au contraire étant parvenus vers les Extrémités de la Lybie, voyoient à midi l'ombre de leurs corps étendue vers le Sud. Ils racontèrent donc aux Egyptiens, qui n'avoient pas, à beaucoup près, autant d'Astronomie qu'on leur en prête; ils rapportèrent donc cette observation comme une merveille; & Hérodote qui l'aprit chez eux, environ une centaine d'années après l'événement, refusa d'ajouter foi au récit qu'on lui en fit. Mais ce qui le bleffoit si fort, est précisément, ce qui montre l'exactitude du récit des Navigateurs & la vérité du fait.

ftoryi, i rozwiązuje prawdę rzeczy, o którą się sprzeczały wieki w niewiadomości zostające.

O południu cień od ciał naszych pada zawsze na północ, i gdy się pod ten czas obróciemy twarzą ku zachodowi, mamy słońce po lewey stronie, Fenicykowie zaś przeciwny w tym rzeczy doświadczyli. Przybywszy do brzegow Libijskich postrzegli o południu cień od ciał swoich rzucony ku stronie, południowej; powiedzieli więc to za powróttem Egipcyanom, którzy mniej nierównie byli na ten czas biegłymi w Astronomij niż im przypisują. Donieśli im to swoje doświadczenie, jako cud jaki. Y *Herodotus* który się od Egipcyanow o nim dowiedział, w lat 100. po tym, niechciał dać wiary powieści którą mu czyniono. Z tym wszystkim dokładne doniesienie żeglarzow, o prawdzie dzieła przekonywało.

C'est une chose connue, que le soleil renfermant ses diverses situations annuelles entre les Tropiques, on éprouve au-deçà & au-delà, deux projections d'ombre toutes différentes. Ceux qui sont au-delà du Tropique de l'Ecrevisse voient le Soleil à gauche en regardant l'Occident; & leur ombre s'allonge vers le Nord. Au-delà du Tropique du Capricorne c'est tout le contraire. L'ombre va au Sud; & en regardant l'Occident on a le Soleil à droite.

Je ne me suis arrêté, à cette particularité du Règne de Néchao, qu'afin que nous nous rappellans l'erreur générale de Siècles Barbares, qui ont suivi la décadence de l'Empire Romain.

Le plus hardi Ecrivain étoit cru pour lors sans examen; & lorsque Ptolomée

Rzecz ta jest wiadoma: że ponieważ słońce w przeciągu roku, w rozmaitym bywa położeniu między Tropikami, doświadcza się ztę, i owej strony, dwojaka przeciwna projekcyja cienia. Ci którzy się znajdują pod cyrkułem Raka, obróciwszy się twarzą na zachod, mają słońce po lewey stronie, i cień od ciał swych rzucony na północ, a obróciwszy się twarzą ku zachodowi, mają słońce po prawey stronie.

Dla tegom się tu zabawił nieco przełożeniem okoliczności zdarzoney, za Panowania Króla Nachao, abym ukazał błąd powszechny wieków Barbarzyńskich, które następowały po nachyleniu się do upadku Cesarstwa Rzymskiego.

Nayzuchwalszemu Historykowi wierzone na ten czas bez braku, i gdy Pto-

d'Alexandrie dans le II. Siécle de J. C. publia ses Cartes Géographiques, où l'Afrique étoit désignée comme incommesurable, il fut regardé comme un Oracle infallible; & enfin lorsque les Portugais appelèrent de cette décision à l'expérience, on les regarda dans toute l'Europe pour les inventeurs d'une chose, dont, après tout, ils n'étoient que les imitateurs.

Après célèbre par ses injustices & par son orgueil, est principalement connu par la peinture qu'en fait le S. Esprit dans Ezechiel.

La plupart de ces Rois sont appelés Pharaons dans les Livres Saints. Leur puissance ne put tenir long tems contre celle des Caldéens, qui se rendirent maîtres de ce Royaume, & qui en firent une Province de leur Empire. Les Per-

lomeusz Alexandryiski drugiego wieku po Narodzeniu Chrystusowym, wydał karty Geograficzne, na których Affryka oznaczona była, jako niezmierna, poczytano to za wyrok nieodmienny. Potym gdy Portugalczykowie własnym doświadczeniem prawdę odkryli, miano ich w całej Europie za wynalazcow tej rzeczy, którey wszakże tylko naśladowcami byli.

Apries sławny dla swey niesprawiedliwości i pychy, jest osobliwie znajomy z opisanja Ducha Świętego u Ezechiela.

Większa część tych Królow nazywa się Faraonami w Pismie Świętym. Potęga ich niemogła długo przewodzić nad Chaldeyczykami, którzy pod moc swą podbili to Królestwo, i uczynili je Prowincją Państwa swego; Persowie

ses successeurs des Caldéens dans la possession de l'Asie, conservèrent ce Royaume jusqu'au tems d'Alexandre le Grand qui s'en empara sur Darius Codoman.

L'Histoire parle avec éloge du brave Bætis Gouverneur pour Darius de la Ville de Gaze. Ce fidèle Officier, loin de se laisser intimider par les menaces d'Alexandre, ou séduire par ses promesses, défendit la Ville pendant trois mois avec une valeur surprenante.

Si tous les Généraux de Darius avoient aussi bien fait leur devoir, la conquête de l'Asie, & le renversement du Trône de Cyrus eussent été une chimère. Alexandre qui n'aimoit pas qu'on lui résistât, ayant emporté la place d'assaut, fit

naſtępcy Chaldeyczykow przez opanowanie Azyi, utrzymywali to Królestwo aż do czasow Alexandra Wielkiego, który ono podbił za Panowania Daryusza Kodomana.

Historia z pochwałą wspomina męźnego *Batis* Gubernatora Miasta Gaze. Ten wierny Officier niedając się ani odstraszyć pogroźkami, ani uwieść obietnicami Alexandra, bronił Miasta przez trzy Miesiące z niewypowiedzianą odwagą.

Gdyby wszyscy Hetmanowie Daryusza, z równym jemu męstwem powinności swojej zadosyć czynili, podbicie Azyi, i zburzenie Tronu Cyrusa, nigdyby nie nastąpiło. Alexander rozgniewawszy się o to: że się mu opierało, dobył Miasta szturmem, i kazał Gubernatora skłóć ostrogami, toż zdarłszy

percer Boëtis aux talons; & y ayant fait passer des courroies, il l'abandonna à la fureur de deux chevaux indomtés. Boëtis termina sa glorieuse carrière dans cet affreux supplice. On peut voir ce qu'en rapporte l'Historien d'Alexandre.

L'Egypte n'a eu proprement qu'une gloire passagère, j'entens celle qui s'acquiert par les armes. Les folles entreprises de ses Souverains, leurs vices, leur peu de connoissance dans l'art de gouverner attirerent sur ce malheureux Royaume des calamités coup-fur-coup, qui en changèrent entièrement la face. Ses Villes fameuses qui contenoient des millions d'habitans, comme Tèbes, ne sont plus; à peine en trouvet-on quelques foibles vestiges; en changeant fréquemment de Souverains elle perdit tout son lustre.

zeń skórę, do dwóch nieujeżdżonych przywiązać koni. Tak Bætis chwalebny wiek swoy tą okropną zakończył karą. Można onim doczytać się obszerniey w historyi Alexandra.

Egipt miał tylko przemijającą sławę, tę mowę, która się bronią nabywa, nierostropne zamyśły jego Królow, zbrodnie, i mała umiejętność sposobu rządzenia ściagnęła na to Królestwo jedne po drugich nieszczęśliwości, które postać całą onego odmieniły. Sławnych Miast milionami mieszkańcow osadzonych, jako naprzykład *Thæby* już niemasz, ledwie teraz jakie onych widać ślady. Odmieniając często Monarchow, całą swą ozdobę utracił.

On peut remarquer facilement trois époques célèbres qui fixent l'esprit sur l'Histoire d'Egypte.

La première de ces époques commence à Misraim arrière-petit-fils de Noé, premier Roi de ce Pays, honoré sous le nom de Jupiter Ammon: Ammon signifie fils de Cham suivant l'Idiome de ces Contrées, & se termine à Psaménith dont le Trône fut renversé, par Cambyse, fils du grand Cyrus.

La seconde renferme cet espace de tems pendant lequel l'Egypte demeura Province de Perse; & cet état de langueur & d'obscurité dura jusqu'à Ptolémée Lagus Capitaine d' Alexandre le Grand, qui après s'être emparé de cette portion de l'Empire Persan, releva le Trône d'Egypte qu'il transporta de Memphis à Alexandrie.

Trzy znaczniejsze EPOCHY uważać się mogą dla łączniejszego spamiętania Historji Egipskiej.

Pierwsza EPOCHA zaczyna się od Mifraim Wnuka Noego, najpierwszego Króla tego kraju, czczonego pod Imieniem *Jupiter Ammon* znaczącym w języku Egipskim, Syn Chama, a kończy się na Psammenicie, którego Tron został wywrócony przez Kambyzesa Syna Cyrusa Wielkiego.

Druga zamyka w sobie przeciąg czasu, przez który Egipt był Prowincją Perską. Stan ten ich gnusności, ospalstwa, i niewiadomości trwał aż do Ptolomeusza I.aga, Hetmana Alexandra Wielkiego, który pod moc swą podbiwszy tę część Państwa Perskiego, przeniósł Tron Egipski do Alexandryi.

La troisieme époque s'étend depuis ce Ptolemée Lagus, dont les Successeurs sont appelés Lagides, jusq'à la fameuse Cléopâtre, la dernière de sa famille, dont la mort éteignit le nom de Roi, & fit réunir ce Royaume à l'Empire Romain, dont il devint un Gouvernement particulier. Les Turcs dans le septième Siècle détachèrent de l'Empire Romain; & il est encore aujourd' hui sous la même puissance.

Ainsi arrive-t-il à tous les Empires dont les Souverains mous, lâches & orgueilleux affoiblissent les forces les plus respectables. Un Etat dont toute la puissance réside dans le luxe & dans l'ostentation, qui manque de ce nerf qui maintient l'ordre & la justice, un tel Etat ne peut se soutenir. Il faut nécessairement qu'il devienne la proie du premier

Trzecia Epocha zaczyna się od Ptolomeusza Laga, którego następcy zwali się Lagidowie, a kończy się na sławnej Kleopatrze, ostatniej z Familij Lagidow, po której śmierci Imię Królów ustało, i Państwo przyłączone było do Cesarstwa Rzymskiego, w którym w szczególną Prowincyą zostało obrócone. Turcy siódmego wieku onę oderwali od Cesarstwa Rzymskiego, i do dziś dnia pod ich zostaje Panowaniem.

Tenże los na wszystkie pada Królestwa, których Monarchowie gnuśni, i pyśzni, najpotężniejszy osłabiają siły. Państwo bowiem, którego cała potęga zasadza się na zbytkach, i wyniosłym okazaniu, któremu zbywa na gruncie utrzymującym porządek, i sprawiedliwość, długo stać niemoże. Musi koniecznie pójść na łup temu, który pier-

agresseur, & que du faite de la gloire
il tombe dans l'obscurité. C'est ce qu'on
en verra d'exemples!

wszy na nie nątrze, i z sławnego stać
się ciemnym i niewiadomym, co się z
przykładu ukaże.

HISTOIRE DES CARTAGINOIS

Quand on veut se porter des bouches
 du Nil à l'Occident, on rencontre la Ly-
 bie, la Cyrénaïque, les grandes Syrtes,
 le Pays de Barca, l'Afrique, & on tro-
 uve Cartage qui en étoit autrefois la Ca-
 pitale, & la dominatrice des Mers.

Cetté ville de beaucoup antérieure à
 Rome, reconoïssoit pour sa fondatrice

HISTORIA KARTGINSKA

Udając się od uścia Rzeki Nilu na zachod, znajdujemy Libią (a) Cyreny, wielkie skały, kray Barca, i Afrykę (b) znajdujem też Kartaginę, (c) która przedtym była stołecznym Miastem Państwa Kartaginskiego i Rządcą morza.

Miaſto to dawnieysze daleko od Rzymu uznawało za ſwą Fundatorkę *Dy-*

(a) *Królestwo w Afryce z Egiptem graniczące.*

(b) *Inaczey Aplrodisium Miasto Affrykańskie Portowe w Barbaryi w Królestwie Tunis zruynowane od Karola V. Cesarza.*

(c) *Miaſto w Afryce niedaleko od Tunis.*

Didon Veuve Phénicienne, fille & ſœur des Rois de Tyr. La commodité de la ſituation détermina cette Princeſſe à ſ'établir ſur les côtes ſeptentrionales de ce vaſte Continent qu'on appelle Afrique. Elle en obtint la permiſſion des habitans; & pour leur ôter tout ſoupiçon, elle ſe contenta de leur demander autant de terrein qu'en pouvoit renfermer la peau d'un bœuf. Cette peau diuiſée en une infinité de courroies ſuffit à renfermer une étendue aſſez grande pour y bâtir une des plus grandes Villes du Monde.

done (d) Królowę Feniyską, Córkę i Siostrę Królow Tyru, z przyczyny pięknego i wygodnego mieysc położenia, postanowiła ta Królowa osieść w stro-
nach północnych Afryki, i otrzyma-
wszy na to od Obywatelow tamecz-
nych pozwolenie, dla uniknienia wszel-
kiego podeyrzenia, dopraszała się od
nich tylko tyle ziemi, ile skóra woło-
wa zająć może. A gdy tę skórę roz-
dzieliła na rzemyki, zajęła taką obszer-
ność ziemi, iż na niey naywiększe Mia-
sto wystawić mogła.

(d) *Dydo Córka Belli Króla Tyru, Zo-
na Sychea; którego gdy Pigmalion
Król Brat jey zabił, Dydo zabrawszy
bogactwa i skarby, popłynęła do Afry-
ki, i tam Kartaginę założyła. Toż
gdy Hiarbas Król; chciał ją sobie za-
ślubić, i Kartaginczykowie do tego ją
namawiali, śmierć sobie zadana i od te-
go nazwana Dydo (Panna) wprzod
się zaś zwała Eliza.*

Après que Cartage eut été quelque tems sous le Gouvernement Monarchique, elle en prit un Républicain. Elle eut son Sénat; & rien de considérable ne s'entreprenoit & ne s'exécutoit que du consentement ou par l'ordre de cet Auguste Corps. Deux Magistrats Suprêmes étoient choisis parmi tous les Membres, pour en être comme les Chefs, en même tems qu'ils étoient comme les Régens de l'Etat. Ils s'appeloient Suffètes: leur principales fonctions consistoient à assembler le Sénat, à y proposer les Affaires, à en rédiger les Délibérations, & à en faire exécuter les Décrets. Mais de peur que leur puissance ne devînt préjudiciable au repos & à la liberté publiques, on les changeoit souvent, d'abord tous les cinq ans, puis tous les deux ans, puis chaque année. Ainsi le Gouvernement de Cartage ressembloit en beaucoup de choses à celui de Rome.

Kartagina po wybyciu przez czas niejaki pod rządem jednowładnym, przyjęła Rząd Rzeczypospolitey. Miała swoy Senat, bez którego zezwolenia nic znaczniejszego ani brała przedsię, ani stanowiła. Dwóch było z całego Państwa wybranych najwyższych Urzędników, którym rząd Państwa polecono. Zwano je *Suffetes*: Do nich należało zgromadzić Senat, podać im interesa do uwagi, i postanowienia ich do skutku przywodzić. Lecz obawiając się, aby władza ich jakiego Pokojowi, i wolności nieprzyniosła uszczerbku, często ich zmieniano; z początku co lat pięć, potym co dwa, na koniec co rok nowych obierano. A tak Rząd Kartagińczyków, w wielu rzeczach był podobnym Rzymianom.

Mais un vice intolérable dans le Gouvernement de cette République Africaine: & qui causa enfin sa ruine, fut de n'avoir pour Magistrats que des Citoyens opulens. L'ambition alors consista, non à mériter les premières Places, mais à se procurer de quoi les acheter. Pour acquérir des richesses toute voie parut bonne & légitime; on se crut autorisé par la coutume à faire des gains illicites, à être dur, inhumain & avare, à être concussionnaire & barbare envers le Concitoyen comme à l'égard de l'Etranger. Ainsi l'élévation d'un seul étoit le fruit de la ruine de mille Particuliers.

Przywara wszakże nieznośna w Rządzie tey Rzeczypospolitey Afrykańskiej (która na koniec stała się jey upadku przyczyną) ta była, że nie innych wybierali Rządcow kraju, tylko możnych i bogatych Obywatetow. Ambitna ten czas nie natym się zafadzał, aby się przez postęпки swe sfawali godnemi mieysc pierwszych, lecz aby mieli one za co kupić. A przeto wszystkie bez braku szrodki, któremi tylko bogactw nabyć mogli, zdały się im być godziwemi, i sprawiedliwemi, mniemali, idąc jeden za przykładem drugiego, że mogli szukać zyskow niegodziwych, być nieużytemi, nieludzkiemi, i łakomemi, uciemiezać i zdierać, równie współ obywatelow, jako i przychodniow. Y ztąd podwyższenie się jednego, było zgubą tyfiącznych Osob szczegulnych.

Le Sénat de Cartage devint donc le plus riche & le plus splendide de l'Univers: mais cet extérieur imposant ne faisoit illusion qu'aux esprits superficiels. Les Membres qui composoient cette Assemblée, n'ayant aucune connoissance des Loix, ne pouvoient ni les expliquer ni les faire observer, ni pronocer en conformité. Possédés de la seule fureur du gain, ils vendoient honteusement la justice; & au mépris de tout ce qu'il y a de plus sacré parmi les humains, ils étoient les oppresseurs impitoyables & les Tyrans de ceux qu'ils devoient protéger contre l'iniquité & la fraude. Ainsi les Cartaginois ne recherchoient point le mérite, & n'accordoient rien à la vertu: en conférant les Charges, ils ne fesoient que récompenser le vice. En donnant tout à l'argent ou à la naissance, on décrédite la science, on avilit les dignités, on

Senat Kartagiński stał się naybogatszym i nayślawnieyszym: z tym wszystkim ta ich zewnętrzna ozdoba, w tych tylko poszanowanie sprawowała, którzy zgruntu rzeczy nie przenikali. Osoby Senat składające, ponieważ żadnego Praw poznania nie miały, za tym ani onych tłumaczyć, ani dochowania ich postrzegać, ani też na koniec zgodnie stanowiąc niemogli. Cali żądzą zyskow zapaleni, bezwstydnie sprawiedliwość przedawali, zapomniawszy na same prawa ludzkości, uciemężali nielitościwie tych, którychby od ucisku i zdrad bronić, i zaslaniać winni byli. A tak Kartaginczykowie rzeczą samą nieślarali się o sławę i mniej dbali o cnotę, gdy rozdając Urzędy, nadgrodeę za występki czynili. Jakoż oddając wszystko pieniężnym, albo wyłuce urodzonym, nauki nadwątlają się, godności w znie-

soulève les Peuples, & on les prépare insensiblement à la sédition.

Les Magistrats qui composoient le Sénat Cartaginois étoient en même tems les plus avides & les plus intelligens Marchands de l'Univers, les plus superbes & les plus cruels. C'étoit devant cette troupe d'Ignorans que les Généraux devoient rendre compte de leur conduite militaire. Souvent leur malheur devenoit un crime digne du dernier supplice.

Un Général vaincu étoit condamné au cruel & ignominieux genre de mort qu'on ne fesoit subir qu'aux Esclaves; il étoit mis en croix.

Les grandes richesses firent naître des jaloufies & des divisions qui furent por-

wagę podają się, Pospólstwo oburza się,
i nieznacznie się do spiskow przyprawia.

Senatorowie Kartaginscy byli pyfzni,
okrutni, i chciwi zysku. Przed tą zgra-
ją nieukow, Hetmani Woysk musieli
sprawować się z postępkiem Woysko-
wych. Nieszczęście ich, częstokroć za
występek ostatniey kary godny, było
od nich poczytane.

Hetmana zwyciężonego, okrutną i
nayzelżywszą śmiercią, przyzwoitą fa-
mym tylko niewolnikom, kavano; na
szubienice skazywano.

Z bogactw niezmiernych wyniknęły
zazdrości, i rozróżnienia, które tak się

tées si loin, qu'elles ébranlèrent & renversèrent ce qui restoit de bon dans la constitution de l'Etat. Il se trouva partagé en deux factions qui le déchirèrent, & qui en précipitèrent la ruine. Les factions *Barcine* & *Hannonienne* sont connus de tout le monde. La première soutenoit les intérêts & servoit l'ambition de la famille de Barca d'où sortoit Annibal. L'autre au contraire étoit entièrement opposée à la puissance de celle-ci, & avoit pour Chef Hannon Personnage de distinction, qui sous le prétexte du Bien public, s'attachoit à abattre un parti qu'il voyoit triomphant des ennemis de l'Etat. Ainsi les intérêts particuliers l'emportant sur le Bien général, Cartage tendoit ellé-meme à sa destruction.

Les Cartaginois auroient cependant pu aspirer à l'empire du Monde, & en disputer la durée à celui de Rome, s'ils

rozszerzyły, że wyniszczyły, i zniosły to wszystko, cokolwiek w ustawach krajowych było chwalebne. Dwie się przeciwne sobie zrobiły strony, które kray ten rozrywały, i zgubę onego przyspieszyły. Jedna *Barceńska*, druga *Hannonińska*, obie wszystkim znajome. Pierwsza utrzymywała interessa Familij *Barceńskiej* z której był *Annibal*. Druga tey przeciwna, miała za głowę *Hannona* Męża zacnego, który pod pokrywką dobra powszechnego, usiłował przytłumić stronę, którą widział przemagającą nieprzyjaciół krajowych; a tak gdy szczerze dobro przekładali nad powszechne, Kartagina sama na swą godziłą zgubę.

Kartaginczykowie mogliby się bez wątpienia w całości Państwa swego dotychczas utrzymać, i trwałością swą

eussent suivi les maximes selon lesquelles ils se conduisirent dans les premiers siècles de leur fondation. Soldats par nécessité, puis par ambition, ils eurent des succès inespérés contre les Africains qu'ils réduisirent, contre les Maures, les Gétuliens & les Numides. Tant de prospérités les enorgueillirent; au-lieu de se faire aimer des Peuples soumis, & de se les incorporer, comme fesoient les Romains, ils s'en firent des ennemis d'abord secrets, puis déclarés, par la manière dont ils en usèrent à leur égard. Aucun intérêt n'attachoit les Vaincus à leurs Vainqueurs: tout, au-contraire, portoit ceux-là à briser le joug odieux que leur avoient imposé ceux-ci. Quand les Cartaginois eurent soumis les Nations voisines, depuis le mont Atlas jusqu'aux confins septentrionaux de l'Afrique, ils portèrent leurs armes victorieuses en Sardaigne, en Corse, en Sicile, & en Espa-

zrównać Monarchią Rzymską, gdyby się byli zarządzili ustawami, podług których się sprawowali w pierwiastkach założenia swego. Woysku, które wprzód potrzebą przymuszone, potym chciwością sławy zagrzane, uderzyło na Afrykanow, Maurow, Getulczykow, i Numidow, nadspodzianie powiodło się. Te tak znaczne powodzenia w butę ich podniosły, i zamiast stania się o miłość u podbitego ludu, i złączenia się niby w jedno ciało z nimi, (jako czynili Rzymianie) stali się onych nieprzyjaciołmi w przody tajemnymi, w krótcie potym jawnymi, co się ukazało z sposobu, którym z nimi postępowali. Zadney zwyciężeni nie mieli powaby do jednomyślnego z zwycięzcami złączenia się, owszem przeciwnie, mieli znaczne przyczyny do potargania jarzma okrutnego, które na nich zwycięzcy włożyli. Kartaginczy-

gne: ils fournirent sans beaucoup de peine la plus grande partie de ces Pays; & leur Commerce reçut des mines d'or d'Espagne un accroissement qu'aucune Puissance ne put balancer. Dés-lors ils négligerent les fatigues & l'art de la guerre, comme étant au-dessous d'eux. Ils devinrent à-peuprés ce que sont aujourd'hui les Hollandois. Le Cartaginois ne fut plus qu'un avide Marchand, occupé à placer son argent à gros intérêt, & à calculer ses profits & ses pertes. Les gens de guerre furent considérés comme faisant une classe inférieure; on n'avoit pour eux que du mépris. Les Nations étrangères furent soudoyées pour défendre la République, & pour en étendre le Domaine. Ainsi les Cartaginois faisant la guerre par le secours d'autrui, s'expo-

kowie zawojowawszy sąsiedzkie Narody, (począwszy od góry Atlantckiey (e) aż do poblizszych krajow północnych Afryki) zwyciężką rękę obrócili na Sardynią, Korfykę, Sycylią, Hiszpanią; i bez trudności znaczniejszą część krajow tych podbili. W Hiszpanii odkryli Kruszcze złote na co żadne Państwo obojętnym okiem poglądać niemogło. Od tąd jakby świat cały pod swą mocą mieli, zaniedbali ze wszystkim trudow i prac wojennych, podobnemi stajac się niniejszym Holendrom. Kartagińczyk od tąd był chciwym zysku kupcem, i całą się myślą zaprzętał: aby wielkie prowadził handle, i znosił wydatki z przychodami. Mężowie wojenni za niższego gatunku ludzi byli miani, i gardzono jemi. Cudzo-

---

(e) *Wielkie góry w Afryce pasmem ciągnące się przedzielają Barbariją od Bitudugierid Prowincyi Królestwa Tunis.*

soient à tomber eux-mêmes dans le plus dur esclavage, puisqu' ils dépendoient pour leur propre sûreté, de la fidélité de mille Peuples divers avec lesquels ils n'avoient rien de commun, qu'ils vexoient souvent, & dont ils éprouvèrent la juste vengeance.

Entièrement livrés au Commerce, les Cartaginois amassèrent des richesses incroyables. Leurs Flottes étoient composées de plusieurs milliers de Vaisseaux de tout rang. Les uns étoient destinés à porter les marchandises; les autres servoient d'escorte contre les Pirates. Sans le secours de la Bouffole ils pénétrèrent aux iles Canaries, & dans la Grande

ziemskiemu Woysku żołd płacili, aby Rzeczpospolitą ich ochraniaли, i granice Państwa rozszerzali. A tak Kartaginczykowie cudzą pomocą odprawując wojny, przywiedli samych siebie do tego, że wciężką poszli niewolę; ich bowiem ocalenie zależało od wierności rozmaitych Narodow, z którymi nic spólnego niemieli, i których częstokroć prześladowali, od tychże na koniec sprawiedliwej na sobie doświadczyli zemsty.

Cali do handlow obrócenі, zbierali nieźmierne bogactwa. Floty ich składały się z tyfiącznych okrętow rozmaitego gatunku. Jedne wyznaczone były do ładowania towarami, drugie dla Żołnierzy, na obronę od rozboynikow Morzkich. Bez morskiego kompasu zwiedzili wyspy Kanaryjskie, nawet i Brytanią wielką, z kąd sprowadzali

Bretagne même. Cette dernière partie de l'Europe leur fournissoit de l'étain fin; & ce Commerce leur parut de si grande conséquence qu'ils ne permirent à aucun Etranger de les suivre, ou de les accompagner dans ce voyage: ils gardoient à cet égard un secret inviolable. Les Romains eux-mêmes n'ont connu cette île célèbre que sous le Consulat de Jules César. Tout l'or de l'Espagne, de Sardaigne & de Mauritanie venoit donc se perdre à Cartage; & cette Ville, avec Tyr sa Mère, pouvoient être considérées comme les images de ce que sont aujourd'hui Londres & Amsterdam que nous regardons comme les Métropoles du Commerce, & le centre des richesses du Monde entier.

Si l'on doit s'en rapporter au témoignage de quelques Auteurs anciens, l'A-

przednią Cynę, i handel ten za tak znaczny dla siebie poczytali, że tam żadnego z Cudzoziemców niedopuszczali. Ani nawet nikomu o tym nie powiadali, tak dalece: że Rzymianie nie wprzód tę sławną poznali wyspę, aż za Konfultwa Juliusza Cesarza. Wszystkie złoto z Hiszpanij, Sardynii, i Maurytanij (f) opierało się o Kartaginę, które z Tyrem jey Matką można poczytać za obraz niejaki Londynu i Amsterdamu ninieyszych Miast Stołecznych handlow, i źródło bogactw.

Jeśli damy wiarę świadectwu niektórych starodawnych Pisarzow, Afry-

---

(f) *Alger i Tremecen albo Tremissa Prowincya Królestwa Algerkiego.*

frique & l'Europe ne bornoient pas le Commerce des Cartaginois; leur audace les avoit portés jusqu' à l'île Atlantide, c'est-à-dire jusqu'en Amérique. Suivant Aristote & Théophraste, environ l'an 356, de la fondation de Rome, un Vaisseau Cartaginois ayant pris sa route entre le Couchant & le Midi, osa pénétrer dans une Mer inconnue. Il y découvrit, fort-loin, de la terre, une île déserte, spacieuse, arrosée de grandes rivières, couverte de forêts dont la beauté sembloit répondre de la fertilité du terroir. Ces Auteurs ajoutent qu'une partie de l'Equipage ne put résister à la tentation de s'y établir; que les autres étant retournés à Cartage, le Sénat, auquel ils rendirent compte de leur découverte, crut devoir ensevelir dans l'oubli un événement dont il craignoit les suites; qu'il fit donner secrètement la mort à tous ceux qui étoient revenus dans le Vaisseau; & que

ka cała, i Europa, niebyły granicą handlow Kartagińczyków; odwaga ich zaniosła aż na wyspę Atlański, to jest: aż do Ameryki. Według świadectwa *Arystota* i *Theophrasta*, około Roku 356. po założeniu Rzymu, Okręt Kartagiński udawszy się szrodkiem między zachodem i południem, popłynął na Morze nieznajome. Tam znalazł daleko barzo od lądu, wyspę bezludną, oblany wielkimi rzekami, i okryty lasami, z których ozdoby wnieść można było, o żywności pola. Ciż Pisarze dodają: że część Marynarzów na wyspie tym osiadła, inni zaś gdy powróciwszy do Kartaginy, o znalezieniu swoim uwiadomili; Senat osądził za rzecz słuszną, zagrześć w niepamięci ten przypadek, z którego szkodliwych dla siebie skutków obawiał się, i przeto wszystkich którzy na okręcie powrócili, tajemnie z życia zgładzić kazał, ci zaś którzy

ceux qui étoient restés dans l'île demeurèrent sans ressource pour en sortir.

Il ne paroît pas que cette curieuse aventure ait été connue des Siècles suivans, & sur-tout du quinzième où l'on se piquoit de raisonner sans goût, & de n'étudier que les obscurs & inintelligibles Commentateurs d'Aristote. Christophe Colomb lui-même ne partit point de ces autorités respectables pour aller à la découverte d'un nouveau Monde; le hasard seul le lui fit rencontrer. Mais cette matière doit être renvoyée au Discours qui traitera de l'Histoire moderne.

Cette grande opulence des Cartaginois opéra, selon la coutume, le luxe, ce destructeur des plus grands Empires. Les Cartaginois s'endormirent dans une

zostali na wyspie, do Ojczyzny nie powrócili.

Zdałoby się, że ten ciekawy przypadek niebył wiadomy wiekom potym następującym, a nadewszystko piętnastemu, którego się popisywali: że z pilnością księgi *Arystota* czytano, i o zrozumienie onych jedynie starano się. Sam *Krzyżstof Kolumbus*, który nowy świat wynalazł, niewyjechał, mając już jaką wiadomość o miejscu, na którym się on znajdował, przypadkiem znaleźć go mu się nadarzyło. Lecz to należy do Historji wieków późniejszych.

Ta więc obfitość, i niezliczone bogactwa, przywiodły ich (jako pospolicie się dzieje) do zbytkow, i rokoszy, źródła upadku najpotężniejszych Mo-

lâche & honteuse oisiveté, qui devint bientôt la source trop féconde des plus grands vices & de tous les crimes. On ne les reconnut plus qu'à leur vanité, & à leur fastueuse ostentation. Pleins de mépris pour toutes les autres Nations, ils devinrent les ennemis de tous ceux qui les environnoient. La mauvaise foi, la perfidie, la fourberie & le mensonge devinrent leurs attributs distinctifs; & quand on vouloit désigner un homme pleinement consommé dans la noirceur, on disoit qu'il avoit l'esprit Cartaginois. Ils haïssoient presque également & ceux qui leur rendoient d'importans services, & ceux qui les humilioient. Un nommé Xantipe Lacedémonien les ayant rendus vainqueurs des Romains près de se rendre maîtres de la République, ils le noyèrent, en le reconduisant dans sa patrie; comme s'ils euf-

narchii. Kartaginczykowie przebrzydłym próżnowaniem, i ostatnią gnusnością bawić się poczeli, z czego w krótcie wyniknęły zbrodnie, i występki największe. Po wyniosłym tylko okazaniu się, i próżności Kartaginczyka odtąd poznawano, Pełni wzdardy ku wszystkim Narodom, stali się nieprzyjaciółmi wszystkich okolicznie sąsiadów. Zławiara, szalbierstwo, przewrótność, oszukanie i kłamstwo, były cechą ich szczególną; tak dalece: że gdy chciano wyrazić przymiot człowieka nabezecnieyszego, mówiono iż ma rozum *Kartaginski*. Z równą prawie byli nienawiścią, tak ku tym, którzy im największe oświadczali usługi, jako ku owym, co ich poniżali. Lacedemończyka jednego nazwiskiem *Xantypa*, który im zjednał tak wielkie nad Rzymianami zwycięstwo, iż mało całego

sent pu faire périr la mémoire du bienfait, en perdant celui qui le leur avoit procuré.

La Religion chez eux étoit dignement assortie à de telles mœurs; ou pour mieux dire, ils n'avoient une sorte de Religion, que parce que c'étoit alors la mode d'en avoir. Saturne & Vénus étoient leurs principales Divinités: l'une les portoit au crime & à la débauche qu'elle permettoit, qu'elle consacroit même; l'autre les portoit & les entretenoit dans la barbarie par la plus monstrueuse superstition. Ce Saturne, sous le nom de Moloch ou Melchom, étoit une hideuse statue de bronze sous les bras de laquelle on allumoit un grand feu. De tendres enfans posés sur ces bras, tomboient dans les flammes, & en étoient dévorés, pendant que d'indignes Prêtres

nie opanowali Państwa, odprowadzając do Ojczyzny, utopić kazali; jakby to pamięć na dobrodzieystwo, mogli razem zgasić, z zagubieniem tego, który im wyświadczył dobrodzieystwo.

Religia u nich właśnie do takich była przybrana obyczajów, albo raczey dla tego tylko mieli niejakąs Religiją, że zwyczaj oneymienia był na ten czas. *Saturnus* i *Venus* przednięyszy ich byli bożkowie. Jeden wiodł ich do zbrodni i nierządów, których dozwalał, owszem pochwalał, i one nawet za ofiarę przyjmował. Drugi prowadził, i utrzymywał ich w brzydkim okrucieństwie, przez straszliwe zabobony. Saturna pod imieniem *Melocha*, czyli *Melchoma* mieli spiżową statwę. Pod ramionami jey, wielki stos ognia rozniecali. Małe dziećka wkładali na ramiona, które gdy z nich spadły, od

empêchoient par le bruit du tambour, que des Mères éplorées n'eussent les entrailles émues en-entendant les cris perçans de ces malheureuses victimes. Ce barbare sacrifice passoit pour le plus agréable qu'on pût offrir à la Divinité. Dans le Pays que nous occupons aujourd'hui on suivoit des principes de Religion qui n'étoient pas moins abominables. Qui ignore la Religion des Druides!

Rome avoit bien-plus d'humanité dans sa Religion, plus de douceur dans son gouvernement, & plus de Politique dans sa conduite. Elle suivoit des maximes diamétralement opposées à celles de Cartage, elle s'attachoit les Peuples vaincus, par ses bienfaits; elle s'attiroit l'admiration de l'Univers par des vertus auxquel-

ognia spłonione zostawały. Podczas zaś tego okrutnego morderstwa, niegodni ich Kapłani bili w bęben, aby łzami zalane Matki, słysząc przenikający wrzask tych nieszczęsnych ofiar, żalem wnętrzości swych niewzruszali. Takowe okrucieństwa, za najmilszą bożkom swym ofiarę poczytali. W części tej świata, w której mieszkamy, były także sekty niemniej obrzydliwe; jako na przykład Druidow (g).

Rzymianie więcej nierównie ukazywali ludzkości w swojej Religii, więcej łaskawości w Rządach, i więcej polityki w swych postępkach. Rządzili się oni maxymami na prośt przeciwnymi maxymom Kartagińczykow; jednali miłość ku sobie u podbitych narodow, przez świadczenie im dobro-

(g) *Druidowie byli niegdys w Francyi i Niemczech.*

les il n'étoit pas accoutumé, & auxquelles on ne pouvoit refuser son estime. Les richesses ayant été ignorées des Romains pendant plusieurs siècles; ils furent plus long-tems invincibles. Une austère pauvreté servoit de barrière contre les vices; presque chaque Citoyen étoit en même tems Capitaine & Soldat; & par une suite de principes fixes, Rome tendoit visiblement à la Monarchie universelle,

Ces deux puissantes Républiques s'étoient liées par un Traité solennel, suivant lequel l'un & l'autre Peuple s'engageoit à ne donner aucun secours à ses ennemis mutuels. Les Romains les premiers violèrent ce Traité: telle en fut l'occasion:

dziewstw. Podziwienie świata całemu sprawowali, przez swe cnoty, do których świat lubo nie był przyzwyczajony, niemógł jednak winnego im nie oddawać szacunku. Y ponieważ Rzymianie nieznali bogactw przez wiele wieków, byli przeto długo niezwykniętymi. Ścisłe ubóstwo, służyło im za obronę od występku, każdy prawie Obywatel był razem Hetmanem, i Żołdakiem, a tak Rzym ugruntowany na mocnych początkach, podnosił się jawnie do Monarchij powszechney.

Dwie te Rzeczypospolite uczyniły z sobą związek przez traktat solenny, mocą którego: oba Narody obowiązały się wzajem, żadnym niedawać pomocy swym nieprzyjaciółom. Rzymianie pierwsi traktat ten naruszili. Przyczyna tego była taka:

Des Esclaves de Sicile s'étant révoltés contre les Cartaginois, se réfugièrent à Messine, & de là envoyèrent à Rome y implorer la protection de la République. Le Sénat fut d'abord partagé de sentimens; il trouvoit de l'indécence à soutenir des Esclaves contre leurs Maîtres, & à faire pour des révoltes, contre des alliés, ce qu'ils auroient été fâchés que ceux-ci eussent fait dans la même conjoncture. Car pareille chose étoit arrivée à Rhége contre les Romains, de la part de leurs Esclaves. Mais l'ambition l'emporta: on feignit de craindre que les Cartaginois, après avoir entièrement soumis la Sicile, ne vinssent en Italie. Ce fut donc dans l'intention de prévenir un événement chimérique, qu'on leur

Niewolnicy Sycylijscy zbuntowali się przeciw Kartagińczykom, uciekli do Messyny (h), i z tamtąd wysłali Posłów do Rzymu, oddając się w obronę tej Rzeczypospolitey. Senat na tychmiał podzielił się w zdaniach. Uznawał on za rzecz nieprzystoyną, utrzymywać stronę niewolników, przeciw swym Panom, i ująć się za buntowników, przeciw sprzymierzonym; uważając: że im by to samym było przykro, gdyby się w podobnych Kartagińczykom znajdowali okolicznościach; zwłaszcza, iż niedawno równego dla siebie doznali losu od Retziarow (i) z niewoli ich wybijających się. Lecz chciwość nad nimi przemogła; zmyślili więc, jakoby się obawiali: aby

---

(h) *Messyna albo Messana Miasto stoleczne Sycylii.*

(i) *Retzia teraz pod Rządem Szwaycarow.*

déclara la guerre: les ambitieux manquèrent-ils jamais de motifs colorés, ou de prétextes spécieux pour usurper ce qui étoit à leur bienfiance!

Les Aigles Romaines, pour la première fois, passèrent le Détroit, se rendirent maitresses de quelques Villes, & s'emparèrent d'une Galère Cartaginoise, qui avoit été abandonnée à la rade: elle leur fut d'un grand secours. Sur ce modèle, les Romains construisirent une Flotte, & commencèrent leur apprentissage dans la Marine par ce qui en fait la perfection. La difficulté de l'entreprise ne fut pas capable de rebuter des hommes accoutumés à vaincre la nature même.

Kartagińczykowie podbiwszy Sycylią, nie wtargneli potym do Włoch; i w tym postanowieniu, dla zabezpieczenia w głowie ułożonych wnioskow, wypowiedzieli onym Woynę. Jzaliż bowiem chciwym, i łakomym zbędzie kiedy na przyczynach pozornych, albo pokrywkach, dla nabycia tego czego pragną.

Woysko Rzymskie przeszło naprzód ciasninę, opanowało niektóre Miasta, zabrało Kartagińczykow Galerę na stanowisku zostawioną, która wielką im przyniosła pomoc; gdyż na wzor jey zrobili Flotę i poczeli się uczyć żeglugi morskiej, od doskonałych w tey sztuce. Trudność w przedsięwziętym dziele odstraszyć tych niemogła, którzy przyzwyczajeni byli do zwyciężania samey nawet natury. Y lubo żadnege niemieli tey sztuki poznania, wkrót-

III L'HIST: DES CARTAG:

Sans principes, ils devinrent Pilotes, Matelots & Charpentiers. Deux cents Vaisseaux se firent en peu de tems voir sur la Méditerranée, leur Amiral fut Duilius. Il exerça ses matelots à la manœuvre; & il inventa, pour son coup d'essai, une machine à laquelle il fut redevable de sa victoire. Un énorme crochet de fer lancé avec violence sur les vaisseaux ennemis, les forçoit de venir à l'abordage. Là l'adresse de la manœuvre étoit inutile; la seule force & le courage des combattans devoient déterminer le fort du combat.

Le Sénat de Cartage avoit donné le commandement de ses forces navales à Annibal; trois cents gros vaisseaux de ligne composoient cette Flotte, montée de plus de cent mille combattans qui se promettoient une victoire aisée, certai-

kim jednak czasie stali się sternikami, Żeglarzami i cieślami. Dwieście okrętów niebawiac dały się wiedzieć na morzu frzodziemnym. Hetmanem nad nimi był Dullus. Cwiczył on żeglarzow fwych w nauce Marynarskiej, wynalazł za pomocą doświadczenia machinę, którey swoje przypisywać powinien zwycięstwo. Haki żelazne niezmierney wielkości rzucone na nieprzyjacielskie okręta, one do swoich przyciągały. Na tenczas biegłość w sztuce Marynarskiej mniej była potrzebna. Od samego tylko męstwa i siły współwojujących zwycięstwo zależało.

Senat Kartagiński nad Woyfkiem wodnym przelożył *Annibala*. Flota jego składała się z trzechset wielkich okrętów, w którey się zawierało z górą sto tyfięcy żołnierza zbroynego, a tak pewne sobie rokowali zwycięstwo, i lu-

ne, & un butin immense. Les Romains avoient deux objets à remplir; ils devoient empêcher la descente des Cartaginois en Sicile, & les chercher pour les combattre. A la vue de leurs vaisseaux grossièrement travaillés, & de leur ordre de bataille, les Cartaginois ne purent retenir leurs éclats de ris & leurs insultes. Mais quel fut leur étonnement, quand ils virent ce pesant corbeau, dont nous venons de parler, s'élançer sur leurs vaisseaux, les obliger à aborder, & le combat de venir d'homme à homme comme sur terre! Ils ne purent résister longtemps: les deux tiers de leurs vaisseaux furent pris ou coulés à fond: le reste s'enfuit porter sa honte & sa confusion dans Cartage où la douleur fut universelle.

On se prépara à réparer par de nou-

pow niezliczonych nabycie. Dwuch rzeczy Rzymianom dokazać trzeba było; przeszkodzić Kartaginczykom wtargnienia do Sycylii, i pójść na przeciw, dla ich pokonania. Kartagińcykowie weyrzawszy na Rzymskie okręta niekształtnie zbudowane, śmieli się, i natrzafali. Lecz co za podziwienie dla nich! gdy postrzegli ciężkie haki wyrzucone na swe okręta, i one do przybliżenia się ku nieprzyjacielskim zniewalające. Tak więc, podobną jak na lądzie potyczkę, sam na sam, stoczyć musieli; lecz niemogli się długo opierać, połowa większa okrętów zabrana, albo zatopiona została, inne ucieczką się ratowały, umykając ze wstydem, i fromotą do Kartaginy, gdzie powszechnego żalu przynieśli przyczynę.

Nagotowali się potem, (na nowe

veaux efforts ces calamités imprévues: une Flotte beaucoup plus considérable que la première fut mise en mer; & on lui donna pour Amiraux deux Capitaines déjà célèbres, Hannon & Amilcar, Chefs des deux factions rivales, puis ennemies. Que devoit on se promettre d'un commandement ainsi partagé!

A Rome, selon la coutume, on changea aussi de Généraux: à Duillius Corvinus succéda le fameux Régulus. Cet homme, ce Héros dont la constance a fait l'admiration de son Siècle & de tous ceux qui l'ont suivi; qui réunissoit dans un souverain degré toutes les vertus & la grandeur d'un véritable Romain, Régulus ne s'en laissa point imposer par la

wezbrawszy się siły) do powetowania niespodzianey klęski; wysłali Flotę znaczneyszą nierównie niż pierwszą; Sławnych dwóch nad nią przełożyli Hetmanow, *Hannona* i *Amilkara*, herztow wewnętrznych spiskow, w przedsięwzięciach sobie przeciwnych i wzajemnych nieprzyjaciół. Lecz jakie dobro sobie Kartagińczykowie obiecować mogli, z Hetmanow tak między sobą poróżnionych!

W Rzymie podług zwyczaju, odmieniono także Hetmanow, na mieysce *Duiliusa Korwina* nastąpił Mąż sławny *Regulus*, którego stałość umysłu, i tych co z nim jednoż trzymali, wielkie u wszystkich za czasow jego sprawowała podziwienie: który posiadał w naywyższym stopniu, wszystkie cnoty, i wielkość umysłu prawdziwego Rzymianina.

multitude de ses ennemis. Il les chercha, les combattit, les empêcha de jeter du secours dans leurs villes, & se rendit maître de la campagne. Leurs Places fortes reçurent ses loix; & son premier début dans le Généralat fut la conquête de l'île de Sicile, où seulement quelques Villes maritimes, entr' autres Lylibée, reconnoissoient encore la domination de Cartage.

Ces succès sembloient devoir contenter les Romains; mais ils n'en demeurèrent pas là: enhardi par l'exemple d'Agathocle, Régulus résolut de porter la guerre en Afrique, & attaquer les Cartaginois dans le sein de leur puissance. Son avis fut goûté dans le Sénat: on n'y connoissoit point l'esprit de modération dans

Nie przestraszył się *Regulus* mnostwem Woytk Kartagińskich, poszedł naprzeciw im, zbił ich, przerznął pasy od Miast własnych, i plac otrzymał. Fortece ich obronne swemi obostrzył prawy; i na pierwszym początku swego Hełmaństwa, opanował Sycylią, gdzie niektóre tylko nad Morzem Miasta, a między innemi *Lilibia* pod mocą jeszcze Kartagińską została.

Takowe powodzenia, powinny już były uspokoić w przedsięwzięciach Rzymian; lecz oni na tym niemieli dosyć, *Regulus* zachęcony przykładem *Agatoklesa* postanowiwszy w umyśle wtargnąć z Woytkiem, i uderzyć na Kartagińczyków, w poszrod potęgi największey zostających, donosił o tym Senatowi. Senat zamysł jego rozważał, i nie zakładając granic chciwości swojej w pomyslnościach, dozwolił

la prospérité: il fut donc permis à Régulus de passer en Afrique.

Le Pays où abordèrent les Romains, n'offroit à leurs yeux que de riches campagnes, de rians côteaux, de fertiles plaines & de superbes Palais. Les Peuples habitans des Villes opulentes vivoient dans la sécurité, & se reposoient sur la valeur de ceux qu'ils payoient pour faire la guerre. Ainsi quelle dut être leur surprise en voyant les Légions Romaines autour de leurs murailles! La consternation & l'épouvante leur ôtèrent & la force & la réflexion. Les plus fortes Places se rendirent à l'ennemi presque sans résistance: un butin, des richesses immenses devinrent la proie de ces heureux Romains; & les Cartaginois de toutes parts allèrent porter à Cartage leur misère, leur effroi, leur pauvreté & leur désespoir.

Regulusowi pójść z Woyskiem do Afryki.

Kray do którego przyplyneli Rzymianie, wystawił im przed oczy bogate okolice, wesole pagórki, żyźne pola i przepyszne Pałace. Pospólstwo mieszkające po Miastach, we wszystko obfitując, żyło w bezpieczeństwie, i spuszczało się zupełnie na męstwo tych którym za prowadzenie wojen, żołd opłacało. Ztąd wniesć można, jak ich to mocno zmieszalo, gdy postrzegli Rzymskie Woyska, mury ich otaczające! nagle zmieszanie, i strach, odjął im serce, i rozum. Nayobronnieysze fortece poddały się nieprzyjaciolom, prawie bez oporu, bogactwa niezmierne poszły na łup szczęśliwym Rzymianom, a Kartagińczykowie uciekając zewsząd do Kartaginy, nędzę, strach, ubóstwo, i rozpacz z sobą nieśli.

C'est assez la coutume des ames orgueilleuses & hautaines de n'avoir de fierté que dans la prospérité, & de se laisser abattre à la plus légère disgrâce. Tels se montrèrent les Cartaginois: ils demandèrent humblement la paix à Régulus; mais les conditions auxquelles le Vainqueur consentoit de la leur accorder, furent si dures, qu'ils préférèrent de mourir les armes à la main plutôt que de se couvrir de confusion à la face de l'Univers, en se soumettant d'une manière si ignominieuse. Une Armée sortit de Cartage, & osa tenir la campagne en présence des Romains: sa principale force consistoit en éléphants. Régulus prit ses mesures pour attaquer les ennemis dans une position où leur Cavalerie ne pouvoit agir, & où les éléphants ne pouvoient que jeter le trouble & la confusion dans les rangs. Ce qu'il avoit prévu, arriva: ces monstrueux

Pospolity jest zwyczaj pyśznych, i wysoce o sobie rozumiejących, w pomysłnościach tylko bydź odważnemi, a za lekką przeciwnością upadać na umyśle. Takiemi się ukazali Kartagińcykowie. Profili z pokorą o pokoy *Regulusa*; lecz zakłady pod któremi nań zezwalał zwycięzca, były tak trudne, że woleli umrzeć broniąc się, niżeli przed światem całym tak wielką ponosić fromotę, poddając się haniebnym sposobem. Woysko za tym wyszło z Kartaginy, i odważyło się stanąć w polu, w przytomności Rzymian; całą potęgę swoję zakładając na Słoniach. Regulus miał bacznosc na to: aby uderzył na nieprzyjaciol z takiego mieysca, gdzieby jazda nic szkodzić niemogła, i gdzieby słonie szyki w własnym Woysku pomieszały: a co zamierzył skutek swoy odebrało; gdyż te straszliwe bestye, przyczyną się stały utraty swego

animaux causèrent la perte de leur propre Armée: la plus grande partie fut tuée, une autre prisonnière de guerre; & ce qui échapa au Vainqueur, ne pouvoit pas être d'une grande utilité.

Cartage étoit près de périr, lorsqu'il lui arriva un secours inopiné de deux mille Grecs commandés par ce Xantipe dont il a été parlé plus haut. Ce Général après s'être fait rendre compte des circonstances du dernier combat, fut persuadé que les Cartaginois n'avoient pas été vaincus par le défaut de courage, mais par celui de discipline. Il s'en expliqua si fréquemment dans le Sénat, que d'un commun accord on lui décerna le commandement suprême. Il commença par former les Cartaginois aux exercices & aux évolutions militaires: il leur apprit la Tactique, & leur montra comment une Infanterie pouvoit se

Woyfka: Większa część na placu po-
legła, inna w niewolę zabrana, reszta
która rąk nieprzyjacielskich uszła nie-
mogła być barzo pożyteczna.

Bliska więc już była swey zguby Kar-
tagina, gdy oney Grecy we dwa tyfią-
ce Żołnierzy, pod przelóżnictwem *Xan-
typpa* (o którym wyżej wzmianka
była,) niespodzianie na pomoc przy-
byli. Ten Officyer kazawszy sobie dać
sprawę z okoliczności ostatney poty-
czki, osądził: że Kartagińczykowie
nie z przyczyny niedostatku męstwa,
lecz dla nieumiejętności sztuki wojen-
ney, zwyciężonemi zostali. Y tak do-
kładnie to Senatowi wytłumaczył, że
za jednostaynym wszyftkich zezwole-
niem, naywyższym go Hetmanem ogłoszo-
szono. Począł nayprzod od ćwicze-
nia ich w sztuce Żołnierskiej, nauczył

rendre impenétrable, & forcer les Corps qui lui étoient opposés. Cartage devint l'école de Mars: ses Citoyens n'étoient auparavant Soldats que par un courage naturel, ils le devinrent par discipline. Des hommes qui depuis quelque tems fuyoient la vue des Romains; & qui ne pouvoient supporter leur présence, demandèrent avec de grands cris, qu'on les menât à l'ennemi: l'espérance, ainsi que la haine & la vengeance rehaussèrent leur courage, & accrurent leur ardeur.

Xantipe crut devoir profiter de ces heureuses dispositions: son Armée ne consistoit qu'en seize mille hommes: celle de Régulus étoit à-peu-près du même nombre. L'aîle droite de celui-ci eut d'abord

spofobu należytego ufzykowania się, ukazał im; przez co jazda niezwyciężoną stać się może, i nieprzyjacielskie zwojować półki. Na ten czas dopiero Kartagina Ryceriką stała się szkołą. Obywatele jey wprzody przez męstwo przyrodzone, potym zaś przez umiejętność sztuki wojenney byli Żołnierzami. Ludzie, którzy od niejakiego czasu na samo postrzeżenie Rzymian, drżeli i uciekali, ani na nich dla bojaźni oglądać mogli, wołali potym, i domagali się: aby ich do nieprzyjaciół prowadzono. Nadzieja, i nienawiść złączona z zemstą, męstwo ich ożywiła, i odwagi dodała.

Xantyp spodziewał się korzyści, z pomyslnego do wojny przygotowania się. Wojsko jego niewynosiło więcey nad szesnaście tysięcy: *Regulusa* także w równey prawie było liczbie. Gdy się

l'avantage fut celle des Cartaginois; mais son centre fut renversé & écrasé par leur Phalange. La victoire ne fut pas long-tems disputée: 13 mille Romains furent tués, ou pris; du nombre des derniers fut Régulus lui-même. Rome ne pouvoit faire une plus grande perte. Xantipe content d'avoir sauvé Cartage, se déroba aux complimens & à l'envie par une prompte retraite. Ce fut alors qu'il reçut le traitement dont nous avons parlé.

Le Sénat de Cartage fut d'abord partagé sur la manière dont il devoit se conduire à l'égard de Régulus: les uns vouloient qu'on le fit mourir; d'autres plus

bitwa stoczyła. Żołnierze *Regulusa* skrzydło prawe Kartaginczyków znieśli. Lecz potem całe Wojsko jego zniszczone i wycięte zostało. Niezbyt długo o zwycięstwo spor wiedli, z tym wszystkim trzynastu tysięcy Rzymian na placu poległo, albo w niewolę się dostało, między którymi znajdował się sam *Regulus*. Nad tę ostatnią stratę, większej Rzymianie ponieść nie mogli. *Xantyp* przestając na oswobodzeniu Kartaginczyków od napaści Rzymian, uniknął wdzięczności, i nienawiści, przez rychły wyjazd. W ten czas to Kartaginczykowie nadgrodzili mu za tak wielkie dobro, sposobem, o którym wyżej wzmiankowaliśmy.

Senat Kartagiński na tychmiast w zdaniach się podzielił, jak się obeyść mieli z *Regulusem*. Jedni go chcieli z życia zgładzić, drudzy rozumnieysi,

sages opinèrent à ce qu'on le fit servir d'instrument de paix avec le Peuple Romain. Il fut donc député auprès de la Republique pour y plaider la cause de Cartage. Les Cartaginois y alloient de bonne foi, mais il n'en fut pas de même de Régulus: bien-loin de remplir sa mission, il s'attacha à prouver au Sénat que sa défaite étoit de peu de conséquence; que la victoire ne rendoit pas meilleur l'état des ennemis, & que rien ne seroit plus aisé que de les réduire en suivant l'exécution de son projet.

Le Sénat Romain plus ambitieux que sage, goûta un avis qui étoit conforme à ses vues; & loin de donner les mains à une paix honorable, se mit en postu-

osądzili: aby go użyć za narzędzie, do zawarcia pokoju z Rzymianami. Wyślano więc go do Rzeczypospolitey Rzymskiey, aby oney sprawę Kartagińczyków przelożył. Kartagińczykowie z szczerą żądzą otrzymania pokoju u Rzymian *Regulusa* wysłali, lecz z inną cale myślą *Regulus* pojachał. Zamiast tego coby miał wypełnić swe Poselstwo, starał się dowieść Senatowi: że jego przegrana, małej jest wagi, że zwycięstwo które nad nim odnieśli Kartagińczykowie, szczęśliwszemi nieprzyjaciół nieuczyniło, i że nic łacnieyszego niemasz, jako ich podbić, do skutku przywodząc jego zamyśły.

Senat Rzymski barziefy chciwością uwiedziony, niż przezornością obdarszony, przystał chętnie do zdania, które się z ich zgadzało żądzą, zamiast ze-

re de continuer la guerre avec plus de vigueur qu'auparavant. Comme Régulus n'avoit été envoyé à Rome que sur sa parole d'honneur qu'il reviendrait se constituer prisonnier à Cartage en cas que la paix ne se fit pas, il ne balançoit pas à venir se remettre au pouvoir de ses ennemis. Ni les pleurs de sa femme, de ses enfans, de ses proches, ni les instances de ses amis ne purent l'obliger à frauder sa parole: car par la connoissance qu'ils voient du caractère des Cartaginois ils prévoyent ce qui arriva. Ces féroces Républicains en effet, outrés de colère d'avoir été joués de la sorte, se portèrent envers ce grand homme à des extrémités dont la seule idée fait horreur. Régulus fut enfermé dans un tonneau armé de pointes qui lui entroient fort-avant dans la chair au moindre mouvement; on lui coupa les paupières

zwolenia na pokoy chwalebny, postanowił prowadzić Woynę, z większą niż pierwey żwawością. Ponieważ zaś *Regulus* był wysłany na samym tylko przyrzeczeniu pod podczciwością, że powróci znowu, jako niewolnik do Kartaginy, jeśliby pokoy niezośtał zawarty, nie wahał się cale myślą względem oddania się w ręce nieprzyjacielkie. Ani płacz i łzy Zony jego, dzieci, i powinowatych, ani proźby przyjaciół, namówić go niemogły, aby się wiernym nieśtawił w ślowie, chociaż pogotowiu, znając przymioty Kartagińczykow, przeyrzał to, co się na nim potym zysciło. Gniewem zapaleni Kartagińczykowie, widząc się bydź w nadziei omylonemi, postąpili z wielkim Mężem tym sposobem, którego samo wspomnienie, strachem przeraża: Zamkneli *Regulusa* w beczce, ostremi nabi-

pour l'empêcher de dormir; & pendant tout le tems qu'il vécut dans cet affreux état, il fut exposé aux insultes & aux fureurs d'une populace irritée. Le Romain souffrit le supplice avec une confiance qui lui fait plus d'honneur que ses victoires; il mourut martyr de l'amour de sa Patrie: amour qu'il porta jusqu'à la férocité. Ses compatriotes honorèrent ses mânes de leurs regrets: ils ne s'en tinrent pas à ces marques stériles de reconnoissance; ils soulagèrent sa veuve & ses enfans, & leur remirent entre les mains des prisonniers des plus grandes Maisons de Cartage, pour user de représailles.

tey gwozdziami, które, gdy się cokolwiek poruszył, głęboko ciało jego przeżywały, oderzneli mu powieki, aby spać niemógł, i przez cały czas w tym okropnym stanie zostając, wydany był na urągania, i naśmiewiska, zajadłego Pospólstwa. Rzymianin wytrzymał karę, statecznym umysłem, co mu więcej sławy, niż same zwycięstwa przyniosło; umarł jako męczennik, z miłości ku swej Oyczyźnie, z której się na zajadłość okrutników dobrowolnie wydał. Współ Obywatele, żalem swoim czcili wielkość duszy jego, a nieprzeftając na samey tylko bezskuteczney wdzięczności, politowaniem okazaney, wspomagali owdowiałą żonę, i dzieci, i onych odesłali do niewolników swoich, z naywyższych Familii Kartagińskich pochodzących, aby krzywdy swojej na nich dochodzili.

La guerre continua avec un acharnement mutuel qui égaloit l'ambition d'une part, & la crainte que l'autre avoit de faire une paix honteuse. Tous les efforts se tournèrent vers la Sicile où les Cartaginois, malgré leurs pertes multipliées se maintenoient toujours par la possession de l'importante place de Lyliée. L'une & l'autre Nation s'attachèrent ou à la conquête, ou à la conservation de cette Ville. Imilcon, Officier d'une bravoure & d'une habileté reconnues, en étoit Gouverneur: avec sa Garnison il livra plusieurs combats aux Romains, & plus d'une fois les mit en déroute. Ceux-ci s'opiniâtrant à se rendre maîtres de la place, & jugeant qu'ils n'y réussiroient pas, à moins d'être maîtres de la Mer, mirent une puissante Flotte sur pié: mais elle fut battue & presque toute prise par Annibal. Une autre Flotte fut accueillie d'une furieuse tempête

Wojna z obu stron znowu rozpoczęła się, z zajadłością, która wyrównywała i chciwości jedney, i bojazni zawarcia fromotnego pokoju, drugiey strony. Wszystkie siły obrócone zostały na Sycylią, gdzie się Kartagińczykowie, mimo kilkakrotną przegranę utrzymywali mając znaczną Fortecę w *Lilibii*. Oba Narody usiłowały albo pod moc swą podbić to Miasto, albo w perzynę obrócić. *Imilcon* Oficier męstwa rzadkiego, i z biegłości w sztuce Zolnierkiey doznany był onego Gubernatorem: z Garnizonem swoim wiele z Rzymianami stoczył potyczek, i częstokroć ich poraził. Rzymianie usadziwszy się na opanowanie fortocy, wiedząc że tego inaczey nie dokażą, chyba wprzód opanowawszy morze, wystawili wielką Flotę, lecz ta zbita i niewolą zabrana przez *Annibala*. Druga zaś od nawałności Morskich pochłonio-

& submergée. Enfin le Consul Lutatius, plus heureux que son Prédécesseur, remporta une victoire complète sur l'Amiral Hannon, & déconcerta tous les projets de Cartage. Les Troupes de cette République étoient en plus mauvais état que jamais; elles n'avoient point de confiance dans leurs Chefs, & ne servoient ni par gloire, ni par amour de la Patrie. Des Mercénaires en général ne se conduisent jamais par sentimens, sont mauvais Soldats, & ne comptent pour rien la gloire & la félicité d'une Patrie qui leur est étrangère.

Le Sénat de Cartage ne sachant par quel moyen rétablir les choses, jeta les yeux sur Amilcar Barca Chef de la Maison des Annibals & des Asdrubals, & de la faction qui de son nom portoit celui de Barcine. Ce choix auroit dû être fait

na została. Nakoniec *Lilſtius* Konful, szczęśliwszy niż onego poprzednik, odniósł zupełne zwycięstwo nad Hetmanem *Hannonem*, i pomieścił wszystkie zamysły Kartaginczyków. Wojsko tej Rzeczypospolitey w nayokropnieyszym nad wszystkie czasy zostało stanie; żadney w Hetmanach swoich niepokładało ufności, i żołd swoy ani z miłości sławy, ani z miłości ku Oyczyźnie, odprawowało; najemnicy bowiem pospolicie, nigdy się nieuwodzają wspaniałością umysłu, są pierzchliwemi Żołnierzami, i za nic mają sławę lub uszczęśliwienie cudzey Oyczyzny.

Senat zatym Kartagiński nieupatrując żadnych szkodków do naprawienia swey rzeczy obrócił oczy na *Amilkara Barke*, Wodza Domu *Annibalow* i *Azdrubalow*, oraz spisku, który od Imienia jego nazywał się *Barcenskim*.

quelques années plutôt; & la fortune auroit changé de Parti. Les belles actions de Barca ne firent que reculer la perte de Lylibée, & à le faire admirer des Romains eux-mêmes: il servit utilement sa Patrie jusqu'à ce qu'enfin déterminée à la paix, elle le chargea d'en traiter avec Lubuntu Plénipotentiaire de sa République à cet égard.

Conséquemment au Traité qui fut conclu entre ces deux Généraux, les Cartaginois consentirent à évacuer toutes les Places qu'ils possédoient en Sicile; ils renonçoient à toute entreprise sur cette île qui leur avoit coûté des torrens de sang; & avant & pendant cette guerre qui avoit duré 24. ans, & s'obligèrent à indemniser les Romains de leurs frais pour la somme de deux millions d'écus.

Obranie to gdyby było uczynione kilko laty przed tym, spisek by zaspokojony został. *Barka* chwalebnie dzielałmi swemi to tylko wskurał, że utraconą Lilibią pozyskał, i że Rzymianie samemu meśtwu się jego dziwowali. Służył z korzyścią swę Oyczyźnie póty, póki skłoniwszy się do zawarcia pokoju, nie zleciła mu ułożenia traktatu, z *Lutuciuszem* Plenipotentem swę Rzeczypospolitey, w następujących punktach.

Iż Kartagińcykowie mocą zawartego Traktatu między temi dwóma Hetmanami, zezwalają na ustąpienie z wszystkich Miast Sycyliiskich: oddają także wysep, który im tak wiele potokow krwi i przed, i podczas tey wojny, trwającej przez lat dwadzieścia cztery, kosztowała, obowiązują się oraz nadgrodzić Rzymianom koszta wojenne, wypłacając im dwa miliony

La lésion étoit manifeste, puisque les Cartaginois avoient la justice de leur côté. Ces succès durent apprendre au reste du Monde ce qu'il avoit à craindre d'une Puissance si entreprenante, si hardie & si constamment heureuse,

Un nouvel orage se préparoit & se formoit contre Cartage, & lui venoit d'une main qu'elle sembloit ne devoir pas appréhender. Elle n'avoit combattu que par les bras des Etrangers; & ses défenseurs devinrent ses plus formidables ennemis.

Amilcar & Gisgon, afin de prévenir toute sédition & complot de la part des Troupes mercénaires qu'ils licencioient à la paix, les avoient renvoyées à Car-

Talarow krzywda Kartagińczykow była jawna, gdyż oni sprawiedliwą z swej strony do wojny mieli przyczynę; lecz z tego powodzenia Rzymian, nauczyć się powinny były wszystkie Marody, czego się obawiać miały od potęgi tak mocney, tak bitney, i tak jednostraynie szczęśliwey.

Nowa nawałność gotowała się i wzruszała się na Kartagińczykow, i pozostałana na nich z tey strony, na którą zda się że i dbać niepowinni byli. Kartagina wiodła Wojnę za pomocą Woysk Cudzoziemskich, a ci jey obrońcy, stali się naystraszliwzemi potym nieprzyjaciolami.

Amilkar z Gisgonem zabiegając spiskom i buntom w Woysku najemniczym, które rozpuszczał, odesłał je pod konwojem swej piechoty do Kartaginy, aby

tage par Pelotons, pour que le Sénat leur payant en détail leur folde, ces Étrangers s'en retournaient chacun dans leurs Pays, sans se mutiner. Cette conduite étoit prudente; mais à Cartage on en tint une diametralement opposée, par une fausse économie, par un vil intérêt, qui ne s'attachent qu'au présent, sans prévoir les conséquences de l'avenir. Les Sénateurs Cartaginois jugèrent qu'il falloit attendre que ces Mercénaires fussent tous arrivés, espérant qu'alors on pouroit aisément obtenir d'eux une diminution dans leurs demandes. Ils les envoyèrent donc, successivement à mesure qu'ils arrivoient de Sicile, dans l'île de Ricca situé à peu de distance de Cartage.

Parmi ces Mercénaires étoient deux hommes également dangereux par leur génie factieux, par leur audace, & qu'u-

odebrawszy od Senatu żołd należyty, każdy spokojnie powrócił do swej Ojczyzny. Postępek ten był rostropony, lecz na prośbę przeciwny zdaniu Kartagińczyków, trzymających się złej Ekonomiki, i podlego interesu, dla którego na przytomne tylko poglądali rzeczy, bez względu na przyszłe skutki, wyniknąć mogące. Senat Kartagiński osądził zatrzymać się z płacą, pokiby się wszyscy nie zebrali. Żołnierze, spodziewając się że na ten czas łatwo wyjedna u nich umniejszenie zapłaty, której domagali się. Y tym czasem wysłał wszystkich przychodzących, na Wysep *Sicca*, niedaleko Kartaginy leżący.

Po między tym najemniczym Woyskiem, było dwóch Ludzi, równie szkodliwych, dla sposobnego do

ne longue fuite de crimes avoient rendu capables de tout ofer & de tout entreprendre. Ces deux scélérats étoient de différente Nation: l'un d'eux, Spendius, étoit un Esclave Italien échapé de Capoue; l'autre, Africain, nommé Matchos: unis par le crime, par des intérêts communs, par ambition, par fureur, ils firent servir à leur élévation les fâcheuses conjonctures où se trouvoit la République qui les avoit engagés, & la disposition générale des Mercénaires & tous également irrités. Il ne leur fut pas difficile d'agirir par leurs discours, les esprits déjà mécontents, de souffler la discorde dans les cœurs, & de persuader à ces hommes grossiers & barbares, qu'ils pouvoient & devoient même se payer par leurs propres mains. Leur nombre étoit formidable; il passoit quarante mille combattans; c'étoit un mélange de Gau-

zdrady umyślnu, i zuchwałości, którzy w wielkie zabrnawszy zbrodnie, na wszystko złe odważyć się i wszystko przedsięwziąć gotowi byli. Rzeczeni zloczyńce różnego byli Narodu. Jeden z nich *Spendius* był niewolnikiem Włoskim, który uszedł z Kapuy. Drugi *Mantos* Afrykanin. Oba jednomyślnie złączeni z sobą przez zbrodnie, interesy spólny, chciwość i zapalczywość, użyli za frzodek do wywyższenia siebie niefortunnych okoliczności Rzeczypospolitey, (do której byli zaciągnięni) i żądź powszechnych całego najemniczego Woyska. Nietrudno im było wzburzyć przez swe namowy, umyślny już rozjątrzone, nie trudno było zasnąć w sercach niezgodę i wmówić w tych Barbarzyńców, że mogą i powinni są nawet własnymi rękoma sobie żołd należący wypłacić. Liczba ich była zna-

lois, d'Espagnols, de Sardiots, de Liguriens & d'Africains, parlant chacun une langue que les autres ne comprenoient pas; ce qui augmentoit le tumulte & la confusion.

Le Sénat apprenant ce qui se passoit dans l'ile de Sicca, connut, mais trop tard, l'imprudence de son procédé: il envoya Gisgon aux séditieux dont il étoit aimé & estimé, croyant qu'un Personnage si respectable les feroit rentrer dans le devoir. Mais il n'étoit plus tems: Gisgon fut arrêté par ces furieux, & mis aux fers: ils partirent de Sicca, se répandirent dans la campagne, ravagèrent tout par le fer & par le feu. Les Villes tributaires de Cartage se déclarèrent en faveur des Rebelles: elles avoient été ac-

czna; wynosiła na czterdzieści tysięcy
 Żołnierzy, wojsko całe składało się z
 Gallow, Hiszpanow, Sardyńczykow,
 Ligurczykow, i Afrykanow, każdy
 z nich innym rozmawiał językiem, co
 też pomagało do większych rozruchow
 i zamieszania.

Senat dowiedziawszy się co się działo
 na Wyspie *Sicca*, poznał, lecz późno
 swoy niebaczny postępek, wysłał na
 tychmiast do zbuntowanych *Gisgona*
 którego oni kochali, i szacowali, ro-
 zumiejąc: że Osoba tak poważna, ukoj
 rozjątrzone umysły. Ale próżno, bun-
 townicy *Gisgona*. do więzienia wtrącili,
 wyszli z Wyspy *Sicca*, rozłożyli się
 obozem w polu, ogniem i mieczem
 wszystko pustoszyli. Miasta Holdowni-
 cze, które Kartagińczykowie, podczas
 Wojny, podatkami niezmiernemi uci-

cablées de rudes impôts pendant la guerre; & on les avoit exigés avec une dureté inouïe. Les Pères de famille avoient été mis en prison pour n'avoir pu satisfaire aux Collecteurs de l'Etat. Les enfans abandonnés à leur misère traînoient une vie languissante, & nourrissoient dans le cœur un désespoir qui n'attendoit qu'une occasion pour éclater avec avantage.

Une conspiration si générale fit trembler Cartage sur ses fondemens: elle eut recours à ses sacrifices cruels & impies; elle employa les prières, les larmes & toutes les marques d'une extrême foiblesse pour désarmer des hommes implacables. L'inutilité de toutes ses démarches, ses pertes réitérées l'obligèrent à remettre ses intérêts entre les mains d'Amilcar Barca: il étoit sans contredit le plus grand Capitaine comme le plus ha-

skali, i z niesłychanym okrucieństwem one wybierali, a Gospodarzów niezdolnych do opłacenia się w niewolę brali z buntownikami złączyły się. Dzieci ofierowane, w ostatniej żyjąc nędzy, i rozpacz w sercu warząc, czekały tylko sposobnej okoliczności, do okazania jej z pożytkiem.

Spisek tak powszechny, z gruntu wzruszył Kartaginę. Udała się do swych okrutnych, i bezbożnych ofiar, użyla modlitw, lecz (i tego wszystkiego, do czego przywodzi bojaźń ostatniego spustoszenia) na oddalenie od siebie nie przeblaganych nieprzyjaciół. Lecz gdy się wszystko nadało bezskutecznie, a zguba coraz się zbliżała, przymuszeni zostali do polecenia swego interessu *Amilkarowi Barce*. Był on prawdziwie

bile Négociateur de son Siècle: quoiqu'il fût très mécontent du peu dégard que le Sénat avoit eu pour ses dispositions, il n'écouta que les sentimens d'un bon Citoyen touché des malheurs de sa Patrie. C'est en pareil cas qu'un grand homme fait se montrer véritablement grand.

Les Mercénaires étoient partagés en deux Corps également considérables: Spendius ravageoit les côtes; & Mathos pénétoit dans les terres: Annibal commandoit contre celui-là; & Amilcar eut son département contre celui-ci. On vit alors la différence qu'on doit mettre entre une multitude d'hommes qui agissent sans principes, & une petite Armée commandée par un Chef intelligent: A-

owych czasow równie Żołnierzem, jako Ministrem najsprawniejszym; i lubo mu się to wielce nie podobało, że Senat mały miał wzgląd na jego zdania, usłuchał go jednak, idąc za maxymą dobrych Obywatelow, przerażonych niezdolnością własney Oyczyzny. Takowe to okoliczności, dają niezawodne dowody, wspaniałego umysłu, i w nich się wielkość duszy człowieka ukazuje.

Wojsko najemnicze na dwie części równie znaczne podzieliło się: *Spendius* Morzem, *Mathos* lądem płądował. Przeciw tamtemu wyszedł z wojskiem *Anni-bal*, przeciw temu *Amilkar*. Tu się ukazała różnica między licznym Wojskiem bez porządku zostającym, i małą garstką Żołnierzy, przez roztropnego rządzonych Hetmana. *Amilkar* postanowił zwyciężyć buntowników; i

milcar se proposa d'enfermer les Rebelles, & y réussit de manière qu'il les obligea de se rendre à discrétion.

Il ne fut pas si aisè de réduire Spendius: Annibal que la République avoit chargé de le combattre, regardant la victoire que son Collègue venoit de remporter, comme la fin de la guerre, crut pouvoir en négliger les usages, & vivre dans une parfaite sécurité, & dans les plasirs. Spendius bien-instruit par ses Espions du désordre qui régnoit dans cette Armée, l'attaqua dans le tems qu'elle s'y attendoit le moins, la surprit & la défit entièrement. Annibal lui-même fut du nombre des prisonniers: les Rebelles se portèrent à son égard à des cruautés inouïes. Il sembloit que de part & d'autre on se disputât à qui paroïtroit plus barbare. Bientôt la République fut toute en pleurs, en allarmes & en confusion:

skutkiem to okazał, tak dalece że się poddać onemu musieli.

Trudniey było uspokoić *Spendiusa Annibalowi*, którego Rzecz-Pospolita wyprawia na onego zwojowanie, *Annibal*, poglądaiąc na zwycięstwo swego Towarzysza, jako na koniec Woyny zaniedbał korzyści, którą mógł odnieść przez wojowanie, i żył w zupełnym bezpieczeństwie. *Spendius* dowiedziawszy się od swych szpiegów, o nieporządku, który się w tym Woysku zawierał, napadł nań w ten czas, gdy się najmniey niespodziewali; zbił do szczętu, i *Annibala* między innemi, zabrał w niewolę. Buntownicy niesłychane nad nim wywierali okrucieństwo, i trudno było rozsądzić, która strona w nieludzkości przewyższyła. Wkrótce, cała Rzeczpospolita trwogą, pla-

on y craignoit à chaque instant d'y voir les Rebelles aux piés des murs, & de devenir la proie des féditieux.

Le Sénat envoya ordre à Amilcar Barca de venir incessamment au secours de la Patrie avec l'Armée qu'il avoit sous ses ordres. En même tems Hanon en assembloit une sous les murs de Cartage même. Ces deux Généraux devoient commander ensemble contre Spendius. Quoiqu'ennemis irréconciliables, puisqu'ils étoient Chefs de deux factions opposées, le Sénat se flata qu'oubliant leurs animosités particulières, ils n'envisageroient que le Bien public. Ils y consentirent, s'embrasièrent; & d'un commun accord ils prirent de justes mesures pour affranchir l'Etat de calamités sous lesquelles il gémissoit. Spendius ne put tenir long tems contre deux Capitaines si ex-

czem, i sfrachem napelniona zostala. Obawiali się każdego czasu, aby buntownikow na murach Miasta nieposfrzeegli, i na łup zajadłości ich nie pozli.

Senat rozkazał *Amilkarowi Barce* aby bez zwłoki przybył na pomoc Oyczyźnie z Woyskiem, które miał pod swą komędą. Tegoż czasu *Hannon* swe uszykował Woysko po za murami samey Kartaginy. Oba ci Hetmani lubo nie przejednani z sobą nieprzyjaciele, jako głowy przeciwnych sobie spiskow, spólnie przeciw *Spendiusowi* czynili. Senat się cieszył: iż oni, zapomniawszy na szczegulne rosterki, za cel jedyny starania swojego mieli dobro powszechne. Zgadzałi się z sobą, na znak przyjaźni, oblapiali się, i spólną ugodą, pilnie myśleli o uwolnieniu Oyczyzny od nieszczęśliwości, pod którą jęczala. *Spendius* dwóm Hetmanom tak doświad-

périmentés à la tête d'une Armée aguerrie: il fut défait & pris; & après avoir orné le triomphe des Vainqueurs, il fut mis en croix. Ainsi finit la Guerre des Mercénaires.

Les succès trop constants qu'ils avoient eus, inspira la même audace à leurs camarades de l'île de Sardaigne: ceux-ci se révoltèrent, & firent soulever tout le Pays contre les Cartaginois. Pour plus grande sûreté, ils implorèrent la protection des Romains, qui la leur accordèrent, & firent tous les préparatifs pour les défendre contre leurs anciens Maîtres. Y eut-il jamais d'injustice plus criante! Les Cartaginois trop épuisés pour commencer une nouvelle guerre, consentirent à perdre la Sardaigne, & à payer, douze cents mille écus, aux Romains pour les frais qu'ils avoient faits.

czonym, i Woysko bitne mającym, długo się opierać niemógł. Zbity został, i w niewolę zabrany, a na koniec po tryumfie zwycięzców, na szubienicy obwieszony. Tak się zakończyła Wojna z najemniczym woyskiem.

Powodzenie dobre które one odnosiły, pobudziło do teyże zuchwałości ich sąsiadów, na Wyspie Sardynii osiadłych. Ci rokosz podnieśli, i wszystkie kraje przeciw Kartaginczykom zbuntowali. Dla większego zaś siebie ubezpieczenia, prosili o pomoc Rzymian, którą im przyrzekli, i wszystkie przygotowania uczynili do bronienia, na przeciw dawnym ich Panom. A możeszże się wynaleść większa niesprawiedliwość! Kartagińczykowie na siłach osłabieni, nie mogąc nowey rozpocząć wojny, zezwolili na utracenie Sardynij, i na zapłacenie Rzymianom za podjęte koszta tyśiąc dwie-

La paix ne fut pas plutôt rétablie par la défaite des révoltés, que le Sénat de Cartage tourna toutes ses vues du côté de la Numidie & de l'Espagne: Barca fut chargé de la guerre dans la première, & la termina glorieusement. Asdrubal son gendre commença celle d'Espagne, & n'y réussit pas moins. Divers Peuples belliqueux se soumirent à la République; & Cartagène Ville encore aujourd'hui célèbre & opulente, lui doit sa fondation en l'honneur de Cartage. Ces deux Chefs unis de sentiments, servirent leur Patrie avec zèle & distinction: Amilcar perdit la vie en combattant courageusement; il laissa un grand nom, & de grandes vertus pour exemple à son fils surnommé le Grand Annibal, dont les exploits immortels font le désespoir des plus grands Généraux, & l'admiration de tous les Siècles.

ście talentow; to jest: milion dwakroć sto tysięcy talarow. Pokoy jednak nie wprzód stanął, aż przez zabicie buntownikow, aż się Kartagińczykowie wojeną obrocili ręką ku stronom Numidy, i Hiszpanii. *Barka* wiodł Wojnę w Numidy, i onę chwalebnie zakończył. *Asdrubal* Zięć jego w Hiszpanij, i jemu się też nie mniej powiodło. Różne bitne Narody poddały się tey Rzeczy-Pospolitey, która zbudowała Kartagenę Miasto po dziśdzień sławne, dla bogactw i dostatkow. Ci dway Hetmani jednomyślnie czyniąc, gorliwie i wspaniale służyli swey Oyczyźnie. *Amilkar* stracił życie w mężnym potykaniu się; zostawił wielką sławę, oraz rozmaite cnoty, za przykład Synowi swojemu, Wielkiemu *Annibalowi*, którego dzieła Rycerskie, nieśmiertelney pamięci godne, naywalnieyszym Hetmanom do wykonania niepodobne zdaia się, i światu całemu podziwienie sprawiają.

Ce n'étoit que malgré lui, & pour l'intérêt de l'Etat, qu'Amilcar avoit fait la dernière paix avec les Romains, & qu'il avoit diffimulé l'invasion de la Sardaigne contre le droit des gens: son intention étoit de leur déclarer la Guerre, sitôt que les affaires de la République auroient été rétablies: il fut prévenu par la mort. Ce soin fut dévolu à son fils, qu'il rendit dépositaire de ses dernières volontés; & il ne pouvoit s'adresser mieux. Ce jeune homme n'étant encore âgé que de neuf ans, avoit juré aux piés des autels une haine implacable aux Romains; & jamais vœu ne fut plus ponctuellement accompli. Hannon s'opposa de tout son pouvoir à ce qu'Annibal allât joindre son père; il prévoyoit les suites de cette réunion: mais la Faction contraire l'ayant emporté, le jeune Annibal eut permission de se rendre en

Amilkar przeciw chęci własney, dla dobra tylko szczegulnie Oycyzny, zawarł ostatni pokoy z Rzymianami, i dopuścił wtargnąć do Sardynij, przeciw prawom Narodowym. Miał przedsięwzięcie wypowiedzieć im wojnę na tychmiaßt, skoroby się cokolwiek interesa Oycyzny zaspokoily, lecz śmierć zamyßly jego przerwała. Dokonanie przedsięwzięciow Oyca, spadkiem dostało się Synowi, którego ostatniey woli swojey wykonaczem uczynił; jakóż lepiej się nadać niemogło. Młodzieniaszek ten, niemając więcey nad lad dziewięć, przyßiagł przy podnożku Oltarza; że nienawiścią nieprzeblaganą Rzymian przeßladować będzie; i skutkiem należycie tę wypełnił przyßięgę. *Hannon* całym się sobą sprzeciwił temu, że *Annibal* przedsiębrał zamyßly Oyca do skutku przywodzić przeyrzał

Efpagne.

On appercevoit dans ce jeune homme un esprit vif, délié, laborieux & capable des plus hardies entreprises. Dès sa plus tendre jennesse, il s'étoit accoutumé aux plus durs exercices; & le camp lui avoit servi de berceau. Son ardeur pour se former & pour s'instruire étoit infatigable. Ses plaisirs confistoient à monter à cheval, à faire des armes & à s'aquiter avec adresse de toutes les plus pénibles fonctions. Aux qualités d'un Soldat il fut joindre celles d'un Général: il les apprit sous son oncle Asdrubal; & en cette partie, on peut dire qu'il surpassa ses Maîtres. Bientôt il devint l'idole de toute l'Armée: on connoît peu

bowiem, jakie ztąd wynikną skutki: lecz gdy przeciwna temu srona górę wzięła młodemu Annibalowi dozwolono udać się do Hiszpanij.

Widać było w tym Młodzieńcu rozum bystry, pracowity, i sposobny do dzieł naywspanialszych. Od dzieciństwa przyzwyczaił się do przelamywania rzeczy naytrudnieyszych, i Oboz był dlań kolebką. Chęć nauczzenia się sztuki żołnierskiej, miał niespracowaną. Za naywiększą poczytał rozrywkę siadać na koń, ćwiczyć się w nauce Rycerskiej, i pełnić ochoczо wszystkie by nayprzykrzeysze powinności. Obowiązki prostego Żołdaka, umiał połączyć z obowiązkami Hetmana: nauczył się onych pod swym Stryjem *Azdrubalem*, i wtey rzeczy mówić można: że swych przechodził Nauczycielow.

de Généraux qui aient autant été aimés que lui.

A ces éminentes qualités Annibal avoit su allier le rare talent de manier les esprits: aussi rompu dans ces sortes d'affaires, que le plus rusé Négociateur, il avoit l'art, contre la coutume de ses compatriotes, de gagner la confiance & l'estime des Peuples, & de se les attacher inviolablement. Sa générosité ne contribua pas médiocrement à lui concilier l'amour de ses Soldats: il ne se réservoirit que la gloire des affaires & des entreprises, & il en abandonnoit le fruit à ceux qui partageoient le péril avec lui. N'ayant rien de commun avec ses compatriotes en avarice & en cupidité, le plaisir de faire du mal aux Romains fesoit toute son ambition. C'est là la source qui a fait naître ces événemens mémorables

Wkrótce stał się celem miłości u całego Wojska: jakoż mało było takich Hełmanow, którychby równie jak jego kochano.

Z temi wyfokiemi przymiotami, potrafił Annibal łączyć rzadki cale talent pozyskiwania affektu ku sobie: roztargniony tak licznemi interesami, umiał zjednać przeciw zwyczajowi swych współobywatelów, ufność i poszanowanie pospółstwa, i że się z nim jednomyślnie łączyli. Wspaniałość umysłu, wielce mu pomagała do nabycia miłości u Wojska: sobie tylko sławę z dzieł, które przedsiębrał, zostawował, pożytek zaś wszelki składał na tych, którzy się z nim zarówno na niebezpieczeństwo narażali. Niemając nic spólnego z swemi spółziomkami, co do łakomstwa, i chciwości, całą chciwość na tym zakładał, aby Rzymian prześladował. Z tego to

qui ont si long-tems balancé le destin de Rome: il sembloit être le réparateur & le vengeur des torts que le Monde avoit reçus de ces insatiables Conquérans.

Avant que de commencer la Guerre contre les Romains, Annibal résolut de s'affurer de la partie Orientale de l'Espagne, & d'y établir d'immenses magasins de vivres & d'armes. Il soumit par force ou par adresse tous les Peuples dont le voisinage pouvoit inquiéter les Provinces Cartaginoises: sous prétexte d'honneur, il emmena avec lui les enfans des premiers Citoyens des Villes & des Souverains du Pays. Son Armée étoit de cent cinquante mille combattans à piés, & de plus de vingt mille chevaux Numides; tous gens d'élite & coura-

zróżdła wypłynęły wiekopomne przypadki, które przez czas długi los Rzymu w zawieszaniu trzymały: zdał się on być naprawcą i zemścicielem, krzywd które świat poniosł od tych nienafycznych wojowników.

Annibal nim zaczął wojnę z Rzymianami, umyślił ubezpieczyć sobie część Hiszpanij na wschodzie leżącą i tam przygotować żywność z znaczną amunicją. Już mocą, już sposobami ludzkości, pozyskał wszystkie kraje poblizsze, któreby mogły napastować. Prowincie do Kartaginy należące; i pod pokrywką wdzięczności, brał do siebie Synow przednieyszych Miałt Obywatelow, i Panow podbitego kraju. Wojsko jego składało się z stu piędziesiąt tysięcy piechoty, i więcej niż z dwódziesiąt tysięcy jazdy Numidyckow, wybornego i bitnego Żołnierza,

geux, qui ne demandoient que le combat.

La Faction Barcine préparoit insensiblement les esprits à la Guerre, en soufflant la haine, & en décriant la conduite des Romains. La Paix avoit remis les affaires de Cartage; & la vengeance animoit ses Citoyens: il ne leur falloit qu'un prétexte pour reprendre les armes; & leur Général ne fut pas long-tems à le faire maître.

Sagunte Ville d'Espagne, riche, forte, peuplée, & amie des Romains, essaya les premières armes de ce Héros: il avoit, ou croyoit avoir de bonnes raisons pour s'en rendre maître. Il anima ses Troupes par l'espérance d'un riche butin, & par les exemples d'intrépidité qu'il leur donna. L'opiniâtre défense des assiégés ne fut pas capable de rebuter ce

którzy niczego barziefy nieoczekiwali,
jako potyczki.

Spisek *Barceński* przygotowywał nie-
znacznie umyśły do Woyny, wzbu-
dzając nienawiść, i ganiąc postępek
Rzymian. Pokoy przywrócił znowu si-
ły Kartagińczykom, a pomsta podszczu-
wała obywatelow; niedostawało im tyl-
ko jakiego pozoru do ujęcia się na no-
wo broni: lecz Hetman ich wkrótce im
podał okoliczność.

Saguntus Miasto Hiszpańskie bogate,
mocne, i ludne, przyjazne Rzymianom,
doświadczyło na sobie naypierwey bro-
ni tego Rycerza. Miał, czyli mniemał
mieć słuszne przyczyny, do onego pod-
bicia. Woysko swe zachęcał nadzieją
bogatych łupow, i przykładem nieustra-
zonego serca, który z siebie dawał.
Uporne bronienie się obleżonych, nie-

jeune courage: toute leur ressource étoit dans Rome: ils y députèrent pour en obtenir de puissans secours. Les Romains ne connoissoient point ce nouvel ennemi: ils crurent sauver leur Alliée par une simple Ambassade; & que le seul nom Romain en imposeroit au Cartaginois. Il reçut les Ambassadeurs dans son camp; & après bien des conférences inutiles, il leur déclara que c'étoit à Cartage qu'il falloit s'adresser; qu'il n'étoit que le Lieutenant de sa République; & qu'au premier ordre qu'il en recevroit, il leveroit incontinent le siège. Tout cela n'étoit que pour gagner du tems il falloit à Sagunte des Légions & non des Ambassadeurs: cette malheureuse ville étoit près de devenir la victime de sa fidélité.

mogło odstraszyć młodego Rycerza: jedyna ich nadzieja była w Rzymie: wysłali tam Posłów z prośbą o pomoc. Rzymianie niepoznaając całe tego nowego nieprzyjaciela: Rozumieli że sprzymierzonych oswobodzą od oblężenia, przez same tylko Posłów wysłanie, i że samo Imię Rzymianina, od przedsięwziętych zamiarów Kartageńczyków odwiedzie. Przyjął *Annibal* Posłów do swego obozu, i po długich a nieskutecznych naradzeniach się oświadczył im że z tym się do Kartaginy udać mają, ponieważ on jest tylko wykonywaczem jej woli; i skoroby od swej Rzeczypospolitey otrzymał rozkaz, natychmiast odstąpi od oblężenia. Z tego wszystkiego to się tylko zawiązało, że się nieco przewlekło: Wojsko do Saguntum, nie Posłów wysłać trzeba było: Miasto to nieszczęśliwe, ledwie się nie stało ofiarą swej wierności.

Les Ambassadeurs Romains se rendirent donc à Cartage; introduits dans le Sénat, ils demandèrent qu'on les satisfît sur deux chefs 1mo. que le siège de Sagunte fût levé; 2do. qu'on leur livrât le jeune Annibal. La Faction Hannonienne fit tous ses efforts pour qu'on accédât à ces demandes; mais elle n'étoit pas la plus forte dans le Sénat; tout s'y décidoit selon les vues de la Faction Barcine. Alors un des Ambassadeurs Romains ayant relevé & plié le pan de sa robe dit: Je vous apporte, Messieurs, la paix ou la guerre, c'est à vous de choisir: Eh bien la guerre soit! dit un Sénateur; & telle fut la déclaration qui précéda la seconde Guerre Punique.

Posłowie Rzymscy udali się do Kartaginy; wprowadzeni do Senatu, o dwie prosiłi rzeczy, imo. Aby *Sagunt* od oblężenia wolne zostało. 2do. Aby im oddali młodego Annibala. Strona Hannonienska, wszelkiemi siłami oto się starała: aby Senat na obie rzeczy pozwolił, lecz nic niewskurała; wszystko się ustanowiło] podług rady tych, co byli z strony spisku Barceńskiego. Na tenczas, jeden z Posłów Rzymskich, zmarzeczywszy przody, potym rozwolniewszy poję szaty swojej, rzekł: przynoszę wam Panowie pokoy, lub wojnę. Od was zależy, jedno ze dwoyga obrać, więc dobrze, odpowiedział jeden z Senatorow: niech będzie wojna, i takie było wypowiedzenie wojny, które poprzedziło drugą Wojnę Punicką.

Sagunte après avoir long-tems résisté, fut enfin obligée de se rendre: ses mal heureux habitans, dans la crainte d'éprouver la fureur du Vainqueur, & pour le priver du fruit de sa conquête, mirent le feu à leur Ville, y jetèrent leurs trésors, puis s'y précipitèrent eux-mêmes. Cependant Annibal y trouva encore assez de richesses pour récompenser généreusement ses Soldats, & pour les animer à le suivre dans la grande expédition qu'il projetoit contre les Romains.

Annibal étoit fortement persuadé que pour vaincre ces fiers Républicains, il falloit aller attaquer Rome: afin d'y réussir, il forma le projet le plus hardi, comme le moins apparent, qui se puisse imaginer. Au-lieu d'aller à Rome en cinglant du Port de Cartagène droit dans la Mer de Toscane, & de là à l'embouchu-

Saguntus po długim bronieniu się musiał się nakoniec poddać. Niez szczęśliwi jego Obywatele, obawiając się aby gniewu zwycięzcy na sobie niedoznali, chcąc oraz pozbawić jego z korzyści łupów, Miasto podpalili, skarby swe do ognia powrzucali, i sami się na ogień miotali. Ztym wszystkim *Annibal* dofyć tam znalazł jeszcze dostatkow, z którychby wspaniale poniesione trudy Woysku swemu nadgrodził, i zachęcił onych, do dalszey wielkiej woyny, którą gotował z Rzymianami.

Annibal poznawszy: że chcąc podbić tych dumnych Republikantow, trzeba było na Rzym uderzyć, uczynił zamysł jako nader wspaniały, tak najmniej pozorny. Zamiast tego, coby prosto okrętami z Portu Kartagińskiego przez morze Toskańskie, ztamtąd zaś przez uście Rzeki Tybru, udał się do

re du Tybre, il prit son chemin par terre; & pour aller chercher, ses ennemis, il ne craignit pas d'entreprendre une marche de cinq cents lieues. Avant que de se mettre en chemin, il avoit pris les plus sages mesures: Asdrubal son frère demouroit en Espagne pour y maintenir les Peuples dans l'obéissance, & pour en faire partir les recrues nécessaires: une puissante Flotte croisoit sur les côtes Orientales de l'Espagne pour en éloigner les Romains. L'Armée Cartaginoise forte de cent mille combattans, partit donc des rives de l'Ebre, pour passer les Pyrénées: ces hautes montagnes n'étoient pas inconnues à notre Héros: ses compatriotes en avoient tiré de grandes sommes d'argent, en exploitant les mines qui y étoient abondantes pour lors. Des Pyrénées il entra en Langue-doc, d'où en prenant à droite, il alla en Provence pour y passer le Rhône. Son dessein étoit,

Rzymu, lądem swą podróż przedsięwziął, i aby doścignął swych nieprzyjaciół, nie wzdrygał się podróżą na mil pięćset odległą. Nim się udał w drogę, mądre barzo uczynił rozporządzenie: *Asdrubala* Brata swego zostawił w Hiszpanij, dla utrzymania w posłuszeństwie Obywatelów tamecznych, i dla zaciągu Wojska, któreby do jego przesyłał: mocna zaś Flota, krążyła po morzu w stronach wschodnich Hiszpanij, niedopuszczająca Rzymian. Wojsko więc Kartagińskie złożone z stu tysięcy Żołnierzy, przeszło rzekę *Iber* dla przebycia Gór Pirenejskich, te wyniosłe góry niebyły nieznanym naszym Rycerzowi. Ziomkowie jego, z tamtąd wiele srebra dostali, kopiąc minerały na ten czas zaniedbane. Z gór Pirenejskich wszedł do Langwedocyi; a z tamtąd w prawo się wziawszy, i prze-

felon les apparences, d'entrer en Italie par le Comté de Nice & par le col de Tende, paſſage le plus facile, quoique ſuict à bien des difficultés. Ce fut le chemin que prirent les Troupes Impériales en 1747, quand ils pénétrèrent en Provence ſous la conduite du feu Maréchal Comte de Brown.

Les Romains qui attendoient Annibal à l'embouchure du Rhône, envoyèrent une petite Troupe de Cavalerie pour le reconnoître: elle fut rencontrée par les Numides: on en vint aux mains; & ce combat qui ne décidoit rien, fut opiniâtre & terrible. Un novuel ennemi qui devoit ſeconder les Romains, & auquel ne penſoit guère le Cartaginois, vint lui diſputer le paſſage du Rhône:

szedłszy *Rhon* udał się do Prowencyi. Myślił on (jako wnieść można) weyść do Włoch przez Xięstwo Niceyjskie, i górę Tenda, gdyż przechod ten był mu nayzręczniejszy lubo wielkim trudnościami podległy. Drogą tą przeprowało się Wojsko Cefarskie, w Roku 1747. gdy do *Prowencyi* wtargnęło, pod komendą zmarłego już Feld-Marszałka Hrabi *Brauna*.

Rzymianie, którzy czekali na Annibala, przy uyciu *Rhonu*, wysłali mały podjazd, dla jego wysledzenia: lecz na ich napadli Numidyicykowie, i z niemi się bronią skosztowali; potyczka ta żwawa, i mocna, równą z obu stron klęską zakończyła się. W tym (nowy nieprzyjaciel pomagający Rzymianom) o którym cale niemyślili Kartagińcykowie, bronił przeyscia przez *Rhon*:

c'étoit une Armée de Gaulois: elle étoit retranchée sur le bord du fleuve près d'Avignon; & il falut que les Cartagiinois emportassent le passage l'épée à la main. Annibal fit passer le Rhône à Magon un peu au-dessus de l'endroit qu'il avoit choisi pour lui-même: & comme il devoit épouvanter les ennemis par les éléphants, il fit faire à la hâte des radeaux couverts de gazon, sur lesquels on fit précéder les femelles, qui furent suivies de leurs mâles. Quand le radeau étoit arrivé de l'autre côté du fleuve, on le remorquoit par le moyen d'une petite barque; & on l'arrêtoit par une ancre. Ce fut à-peu-près de la même manière que passa l'Infanterie.

Les Barbares vinrent, en jetant de grands cris, attaquer les Cartagiinois, & s'en promettoient une victoire assurée. Quand Annibal connut par les signaux

Było to Woysko Gallow, które się ofzancowało po nadbrzegami tey Rzeki, blisko *Awenionu*, trzeba więc było Kartagińczykom, obronną ręką przeprawę sobie ułaczyć. *Annibal* kazał *Magonowi Rhon* przebyć, niżej nieco od mieysca tego, które był dla siebie obrał; a ponieważ miał przestraszyć nieprzyjaciół słoniami, spieszno kazał płyty darnem usłane spuścić, na których przeprowił samice, a za niemi samce poszły. Płyty te gdy się przybliżały do brzegu, przyciągano je na drugą stronę za pomocą małego batu, i kotwicą zatrzymywano, tymże prawie sposobem przeszła i jazda.

Barbarzyńcowie z wielkim hałasem uderzyli na Kartageńczyków, pewne sobie nad nimi rokując zwycięstwo. A gdy *Annibal* poznał z hasła umowione-

convenus, que Magon étoit à portée d'attaquer les ennemis en queue, il ordonna le passage général. Les Gaulois s'avancèrent fièrement: mais quand ils s'apperçurent qu'on les attaquoit par derrière, l'épouvante se mit parmi eux; ils songèrent moins à se défendre, qu'à chercher leur salut dans la fuite. Après cela rien ne put arrêter les Cartaginois, qui, après avoir passé le fleuve, continuèrent leur chemin en le longeant au Nord.

Quand on fut arrivé à Vienne, Ville fameuse du Dauphiné, assise sur les bords du Rhône, deux Princes Gaulois vinrent trouver Annibal, & le prirent pour arbitre d'un différent qui les mettoit en guerre l'un contre l'autre. Ce Général les mit d'accord, leur fit des présents; il en reçut des vivres & des fourrages en abondance, & prit d'eux d'exac-

go, iż Magon mógł już natrzeć z tyłu na nieprzyjaciół, całemu Wysku przeprować się kazał. Gallowie podstępili mężnie, lecz postrzegłszy uderzenie na siebie z tyłu, mocno się ztrwożyli, i nie o obronie, lecz o ratowaniu się ucieczką myśleli. Już odtąd nic niebyło na zawadzie w drodze Kartagińczykom, którzy przebywszy rzekę, kończyli swą podróż pewnym torem, udawszy się ku północy.

Gdy przybyli do Wienny, Miasta sławnego w Delfinacie, leżącego nad brzegami *Rhonu*. Dway Xiążęta Gallow, przyszli do *Annibala*, prosząc go za pośrednika w sporze, który ich do wojny między sobą przywodził. Ten Hetman onych pogodził, ofiarował im podarunki od nich na wzajem otrzymał wielkie na wojsko swe magazyny,

tes informations sur la nature des chemins qui conduisent en Italie. Plusieurs Gaulois s'étoient établis depuis longtems, & avoient donné le nom d'Insubrie à ce Pays que nous appelons Lombardie, qui commence aux piés des Alpes, & finit à-peu-près au Ferrarois.

La hauteur des montagnes toutes couvertes de neige, dont le sommet semble toucher aux Cieux, ne fut pas capable d'intimider Annibal: il s'avanca hardiment à travers les défilés, n'ayant pour guide que son courage, sa haïne contre les Romains, & l'espérance de les surprendre & de les vaincre. Tout ce qui se présenta à ses yeux, ne pouvoit qu'effrayer. Une chaîne de montagnes défertes, escarpées & stériles, sembloit se multiplier à mesure qu'on avançoit: quelques troupeaux maigres, transis de froid, quelques Pâtres hideux & à demi-nus é-

i dowiedział się od nich zupełnie o naturze drogi do Włoch. Wielu Gallow od dawnego czasu osiadło w kraju tym któremu dali nazwisko *Insubria*, zowiemy go teraz *Lombardia*; zaczyna się on przy podgórzu *Alpes*, a kończy się niedaleko *Ferrarzu*.

Wyfokość Gór śniegiem okrytych, które wierzchołkiem zdają się tykać obłokow, niemogła ustraszyc Annibala, przebywał wąwozy mężnym krokiem, mając za przewodnika męstwo, nienawisć ku Rzymianom, i nadzieje onych pokonania. Cokolwiek mu się nawijało na oczy, wszystko przestraschem napełniało. Góry puste pasmem ciągnące się, przepaściste, i nieurodzayne, zdaly się coraz pomnażać, im daley postępowali, trzody bydła jeśli jakie znaleźli: te albo wyschłe z głodu, albo zdętwiałe od zimna; Pasterze zaś

toit tout ce qu'on appercevoit; encore s'enfuyoient-ils à travers des précipices, où on ne pouvoit les poursuivre.

Ces difficultés auroient été de peu de conséquence, si l'on n'avoit eu pour ennemis que les chemins: mais les montagnards se réunirent pour écraser les Cartaginois, non en les attaquant à force ouverte, mais en roulant sur eux d'énormes quartiers de rochers contre lesquels la valeur étoit inutile, & toute résistance impossible. Ces travaux, joints à la rigueur du froid, à des hommes nés & élevés dans les plus chauds climats, en firent périr un grand nombre, sans néanmoins décourager ceux qui restojent. Les plus grands maux étoient réservés aux derniers jours de ce terrible passage. Quand on fut arrivé à trois journées de Turin, la glace, la neige, les rochers, le chemin roide & escarpé, un froid ex-

napół nadzy, i szpetni, postrzegłszy ich uciekali, i kryli się po lochach, w których znaleźć niemożna było.

Wszakże te trudności lubo znaczne, za maleby jeszcze Kartagińczykowie poczytali, gdyby prócz drogi, inny na nich nie powstał nieprzyjaciel: Miejskańcy gór skupili się dla zniszczenia Kartagińczyków, niewstępnym bojem z nimi się kosztując, lecz zwałając na nich wielkie skał bryły, przeciw czemu, ani męstwo, ani żaden odpor nie niepomógł. Takowe trudy, złączone z tęgim zimnem, ludziom w ciepłych krajach wychowanym, były przyczyną; że wielka liczba onych wymarła. Pozostali jednak w życiu, nie upadli na sercu: złe nacyęższe na ostatnie czasy ich okropney podróży, gotowało się. Gdy przybyli na miejsce, na dni trzy drogi odległe od Turynu, lod, śnieg,

cessif parurent annoncer aux Cartaginois, qu'ils n'avoient plus à attendre que la mort. Annibal employa un artifice qui lui réussit, & qui sauva l'Armée d'une perte infaillible, après avoir fait couper une grande quantité d'arbres, il les fit arranger, & y mettre le feu. Le rocher par ce moyen étant devenu rouge & comme calciné, il y fit dit-on, verser du vinaigre, qui s'infiltrant à travers les pores enflammés, facilita aux pionniers le moyen de pratiquer un chemin à toute l'Armée. Il étoit tems d'arriver dans un Pays gras & abondant: pendant trois jours les hommes ni les chevaux n'avoient pris aucune nourriture; huit jours de repos les remirent de leurs fatigues & de leurs peines.

Annibal sentant de quelle importance il étoit pour lui de donner de la réputation à ses armes; marcha à l'ennemi qu'il

skały i zimna naytęższe zdały się oznaymywać Kartagińczykom: że niczego się innego, tylko śmierci spodziewać mieli. *Annibal* zażył przemyśłu z pomyslnym skutkiem, którym wybawił Woysko od niechybney zgnuby; kazał naciąć wiele drzewa, i one porządkiem ułożywszy, podpalić. Skały tym sposobem gdy się rospaliły, i poszczepały; kazał one (jako mówią) polewać octem, który, przez rospadliny skał rozegrzanych wsiękając, sprawił, że kopacze dla całego Woyska przeprawę ulacnili: Czas już był aby przybyli do kraju żyznego, i obfitego: przez trzy dni ani ludzie, ani konie pokarmu niebrali, w ośmiu zaś dniach, przez które odpoczekali, zdobyli się na dawnieysze sily.

Annibal wiedząc zjak wielką to dlań będzie korzyścią, gdy się sława Woyska jego roznie się, poszedł naprzeciw

favoit être campé sur les bords du Tésin, petit fleuve qui se jète dans le Pô. Scipion en qualité de Consul, commandoit l'Armée Romaine. La coutume étoit universelle pour-lors, que les Généraux haranguassent leurs Armées: c'étoit un moyen infailible d'exciter leur courage, & d'animer leur ardeur. Cette pratique s'est perdue parmi nous; & peut-être que son renouvellement feroit renaître cette éloquence mâle qui caractérise les ames supérieures.

Dans la harangue donc que le Général Romain fit à ses Soldats pour les animer au combat, il leur rappella leur gloire passée, leurs victoires sur ces mêmes ennemis qui venoient s'offrir à une défaite certaine; il leur remontra que la meilleure partie de leur Armée étoit perdue dans les Alpes & que ceux qui restoient n'étoient que des spectres inca-

nieprzyjacielowi, obozem stojącemu nad brzegiem rzeki *Tezin*, która wpada do *Po*. Według powszechnego na ten czas zwyczaju, Hetmani do Wojska swego miewali mowy; i to był frzodek niechybny, do zachęcenia ich męstwa, i wzbudzenia ochoty do boju. Spofob ten, od nas jest zaniedbany; a możeby wznowienie jego, wskrzeseło razem styl ów męski, który wystawia jaśnie przed oczy, własność wielkich, i wspaniałych ludzi.

W mowie więc swojej, którą Hetman Wojsk Rzymskich, uczynił do swych Żołnierzy, dla zachęcenia ich do potyczki; przywiódł im na pamięć sławę ich przeszłą, zwycięstwa odniesione nad temiż nieprzyjaciółmi, którzy się teraz na pewną narażają zgubę; przełożył im: iż naylepsza część z ich Wojska zginęła na górach *Alpes*, po-

pables d'attaquer, ni même de résister.

Annibal parla plus éloquemment :

" Vous voyez, dit-il, les Tyrans & les
" oppresseurs de la liberté de tous les
" Peuples: leur orgueil & leur ambition
" ne laissent aucune Nation tranquile.
" Ce ne sont plus ces mêmes Romains
" qui combattoient avec tant de coura-
" ge sous Régulus: c'est une troupe de
" Brigands qui ne font la guerre, que
" pour piller les Nations. Ils sont tous
" de nouveaux Soldats: mais vous,
" vous avez vaincu l'Espagne, les Gau-
" les; & ce qui est au-dessus de toute
" comparaison, vous avez vaincu les
" Alpes mêmes. Je ne me compare
" point à Scipion, Général de six mois:
" vous m'avez vu combattre dès mon

została zaś, jest tylko potworą niesposobną ani do nacierania, ani do obrony siebie.

Wymówniey daleko Annibal rzecz miał do swoich: „Widzicie (mówił on) „Tyranow, i uciemężycielow wolności wszystkich Narodow: Pycha ich, i „chciwość żadnemu krajowi niedaje pokoj. Nie są to ciż Rzymianie, którzy wojowali za Regulusa: zgraja to „jest łotrow, którzy wojują nie z inney „przyczyny, jedno aby wszystkie złupili Narody. Nowi są wszyscy Żołnierze: lecz wy, wyście zwyciężyli „Hiszpanow, Gallow, a czemu się nie „zrównać niemoże, zwyciężyliście same góry Alpes. Nieprzyrównywam „się do Scypiona, Hetmana sześciomiesięcznego: widzieliście mię wojującego od dzieciństwa pod Hetmań-

" enfance sous Amilcar Barca; & je n'ai cessé de partager avec vous & l'honneur & le danger de la Guerre.

Le signal donné, les Troupes s'ébranlèrent de part & d'autre, & combattirent avec un courage égal: mais la Cavalerie Numide bien supérieure à la Romaine, l'enfonça & la tailla en pièces. La blessure du consul acheva sa défaite: son fils que nous verrons briller avec le plus vif éclat, le sauva de la mêlée, & lui servit comme de bouclier contre les traits des ennemis. Cette victoire ouvrit toute l'Insubrie à Annibal: il passa le Pô sans perdre de tems pour aller chercher Sempronius, autre Consul qui gardoit les bords de la Trébie dans le Duché de Plaisance.

„stwem Amilkara Barca; a nim kiedy
 „przeſtał dzielić ſię z wami ſławą z zwy-
 „cięſtwa, lub hańbą z przegranej.

Dano znak do potyczki, Woyno ſię
 z obuſtron uſzykowało, i zrównym mę-
 ſtwem ſkoſztowało ſię: lecz jazda Nu-
 midyicykow, bitnieyſza nierównie,
 Rzymską przełamała, i roſproſzyła. Ra-
 nienie Konſula, dokończyło utarczkę z
 przegraną: Syn jego, o którego ſła-
 wnych dziełach w krótcie powiemy, ra-
 tował Oyca w potyczce, i frał ſię mu
 niby puklerzem, na przeciw pociskom
 nieprzyjacielskim. Zwycięstwo to o-
 tworzyło *Annibalowi* wſtęp do caſey
 Inſubryi, przeſzedł bez zwłoki rzekę
 Pó, ſzukając *Semproniuſza* drugiego
 Konſula, który pilnował brzegow *Tre-
 bij*, w Xięſtwie Parmeńſkim.

Sempronius ne desiroit rien avec tant d'ardeur, que d'en venir aux mains: bouillant & impétueux, il craignit follement que Scipion guéri de sa blessure, ne lui ravît l'honneur de la défaite d'Annibal, Une légère escarmouche où la Cavalerie Romaine eut l'avantage, enfla le courage du téméraire Sempronius; & Annibal fut bientôt jusqu'à quel point étoit monté l'orgueil du Général Romain. Il ne lui fut pas difficile de le faire tomber dans le piège le plus commun, & dont le succès surpassa peut-être ses espérances.

Magon caché dans les brouffailles en pleine campagne avec deux mille hommes, y attendit que les Romains se fussent assez avancés, pour les attaquer en queue. Ils furent en effet irrités de voir un Corps de Numides venir les attaquer avant le jour: ils le poursuivent donc sans

Semproniusz nic barziefy nie pragnął, jako co nayprędzey z nim się spotkać: gniewem i zuchwałością zapalony; obawiał się bezrozumnie aby *Scypion* przyfzedłszy do zdrowia, nie odebrał mu sławy zwycięstwa nad Annibalem. Lekka utarczka, na której jazda Rzymfka przemogła, nadęła męstwo zuchwałego *Semproniusza*, i Annibal poznał, jak daleko zaszła pycha Hetmana Rzymfkiego. Nietrudno mu więc było wprowadzić go na hak pospolity, co się Annibalowi nadspodziewanie *Semproniusza* powiodło.

Magon zataiwszy się w chrościcach, na szczernym polu, czekał na zbliżenie się Rzymjan, aby mógł na nich uderzyć z tyłu. Mocno to ich zaiste rozjątrzyło: że dniem przedtym widzieli Numidyiczekow na siebie nacierających: idą więc wpogoń za niemi bez szyku,

ordre, & passent la rivière qui séparoit les deux Armées. C'étoit déjà une faute de se mouiller & de s'exposer ainsi au froid qui étoit des plus pinquans: d'ailleurs ils attaquoient des ennemis bien-nouris, & quis'étoient habillés auprès du feu après s'être frottés d'huile: tout présageoit aux Romains, qu'ils couroient à une perte certaine.

Le Romains emportés par leur fougue, se précipitèrent dans le piège qui leur avoit été dressé. Quand Magon vit qu'il étoit tems de les attaquer, il le fit avec une telle vigueur, qu'il jeta le désordre dans toute leur Armée. L'épouvante suivit de près la confusion: les Romains ne pouvoient ni avancer ni reculer; & les Cartaginois en firent un carnage affreux. Sempronius reconnut enfin, mais trop tard, la sagesse de l'avis que lui avoit donné son Collègue: par son

przebywają w pław rzekę za którą sta-
 ło Woysko nieprzyjacielskie. Y to był
 wielki nierozum, zamaczać się, i wy-
 dawać się na tęgie zimno, mając ude-
 rzyć na nieprzyjaciół dobrze posilonych,
 i odzianych przy ogniu, po namaszcze-
 niu się olejem: Takoz̄ wszystkie oko-
 liczności, rokowały Rzymianom pewną
 klęskę.

Rzymianie uniesieni zawziętością,
 wpadli w przepaść sobie zgotowaną.
Magon postrzegłszy pogodną porę do
 uderzenia, tak mocno na nich natarł,
 że w całym Woysku pomieszał szyki,
 co ich w bojaźń i trwogę wprowadziło:
 Rzymianie ani daley postępować,
 ani wstecz się cofnąć niemogli; a tym
 czasem Karthagińczykowie onych okru-
 tnie wyrzynali. *Semproniusz* poznał
 potym, (lecz już po czasie) mą-
 drą przestrożę, którą mu dawał jego

imprudence il causa à la République une perte d'autant plus sensible, qu'elle étoit moins en état de se remettre en posture d'arrêter le torrent qui la menaçoit.

Cette défaite, appelée de la Trébie, augmenta la réputation d'Annibal, attira les Gaulois à son parti, lui ouvrit toutes les Provinces voisines de Rome, & fit trembler cette fière République: elle s'appliqua à chercher des remèdes aux maux présents, & à en prévenir d'autres. Les levées se firent en diligence; & l'on choisit de nouveaux Consuls; parmi lesquels Flaminius eut la préférence, & devoit par conséquent commander l'Armée. Elle étoit de plus de quarante mille hommes: il campa près de Crotone, afin d'être à portée de secourir les endroits que l'ennemi voudroit attaquer.

współ-towarzysz: przez nierostropność swoję sprawił zgubę swey Rzeczypospolitey, tym znaczneyszą: im w niej zstawała sposobności, do wstrzymania powodzi, która się dla nich gotowała.

Ta woyna nazwana Trebijjska powiększyła sławę *Annibala*, pociągnęła do strony jego Gallow, drogę mu otworzyła do wszystkich sąsiedzkich Prowincyi Rzymu, i wielką trwogą, dumną Rzeczpospolitą nabawiła: która poczęła myśleć o środkach do nagrodzenia sobie szkod poczynionych, i zapobieżenia następującym. Nowe zaciągi Woyska poczyniła, nowych obrała Konsulow, między któremi przodek trzymał *Flaminius*, a tym samym rząd nad woyskiem (które wynosiło z gór czterdzieści tysięcy) przy nim zstawał: stanął obozem blisko Miasta *Croton*, dla

Il n'étoit pas aisé d'arriver à Flaminius: le chemin le plus sûr en cotoyant l'Appennin, étoit aussi le plus long; & les Romains pouvoient à chaque pas arrêter l'ennemi dans sa marche, & le ruiner en détail. Annibal voulant surprendre le Consul, forma un plan qui ne demandoit pas moins de courage & de résolution que le passage des Alpes: ce fut de traverser l'Appennin dans la saison la plus dure, & d'entrer en Toscane par un marais que les habitans du pays avoient eux-mêmes jugé impraticable. Cette marche dura trois jours & quatre nuits. Pendant ce tems-là, les hommes & les chevaux ne prirent ni repos ni nourriture: les vapeurs empestées en firent périr un grand nombre; & Annibal lui-même y perdit un œil. Qu'on juge des maux que souffrit le commun.

zastłonięcia miejsc, na któreby nieprzyjaciół napadał. Trudny był przystęp do Flaminiusza droga brzegami gór *Apenińskich*, lubo była bezpieczna, ale nader daleka. *Annibal* chcąc niespodzianie napaść na Konsula, ułożył zamiśl, którego dopełnienie nie mniejszey wyciągało odwagi, i męstwa, jako przeprawa przez góry *Alpes*: Postanowił przebywszy *Apenin*, wtargnąć w porę barzo przykrą do *Toskanij*, przez bagna! co sami obywatele kraju tego, za rzecz do wykonania niepodobną sądzili. Przeprowa ta trwała trzy dni, i cztery nocy. Przez ten cały przeciąg czasu, konie i ludzie, bez pokarmu, i odpoczynku zostawali: Wapory zaraźliwe wielu *Zołnierzy* z życia pozbawiły, *Annibal* sam w tey podróży utracił oko; z czego wniesć można: jakich przykrości całe *Woysko* doznało.

Le Pays qu'on trouva au sortir du marais, ne pouvoit être ni plus gras ni plus abondant: les Troupes s'yremirent de leurs fatigues; & après quelques jours de repos, Annibal les mena contre les Romains. La position du Consul étoit avantageuse; mais le Certaginois fut bien l'en tirer. Il affecta de l'irriter en faisant sous ses yeux un dégât épouvantable, brûlant & saccageant tout sans miséricorde. Flaminius, pour arrêter ce désordre, abandonna son poste inexpugnable, & courut, comme Annibal l'avoit prévu, à une perte certaine.

Un vallon entouré de hautes montagnes conduisoit dans un espace d'une étendue médiocre, qui aboutissoit au lac appelé Trayfyméne, aujour d'hui. Clusium. Ce fut là que le Consul fut attiré par Annibal, qui se replioit à mesure que l'au-

Przebywszy bagna, znaleźli kray nad-
 der żyzny, i obfity: tam Woysko od-
 poczeło; a po kilku dniach odpoczyn-
 ku, prowadził je Annibal przeciw Rzy-
 mianom. Położenie mieysca na któ-
 rym stał Konful było barzo dobre, lecz
 Karthagłńczyk potrafił z niego sprowa-
 dzić. Stał się o rozjątrzenie Konfula,
 straszne w oczach jego czyniąc szkody.
 przez pustoszenie wśzystkiego ogniem,
 i mieczem bez miłosierdzia. *Flaminius*
 chcąc zabieżeć tym bezprawiom, opu-
 ścił stanowisko prawie niedobycie, i po-
 spieszył (jako Annibal przeyrzał) na
 pewną zgubę.

Wydała się dolina w szczupley ob-
 fzerności, opasana, i wyniosłemi gó-
 rami, blisko jeziora *Trazymentis* dzisiay
Cluzium nazwanego. Tam Konfula
 sprowadził *Annibal*, który, im bliżey
 Rzymianin podchodził, coraz daley u-

tre avançoit, & fesoit en même tems occuper toutes les hauteurs. Flaminius n'écoutant que sa colére, son indignation & son animosité, s'enfonça dans ces, fatales gorges, & ne vit le piège qu'au moment du combat, Les Romains attaqués en flanc, en queue & en front combattirent vaillamment, & n'en furent pas moins totalement défaits. Le Consul fut du nombre des morts qui montoient à plus de vingt-quatre mille L'acharnement fut tel qu'aucune des deux Armées ne s'apperçut d'un tremblement de terre, qui renversa des Villes entières.

Le deuil fut extrême à Rome, quand on y apprit cette fâcheuse nouvelle. Chaque famille y perdoit un fils, un frère, un proche parent. Le Sénat voyoit toutes ses mesures rompues pour cette campagne. Les Alliés de la République

stępował, a tym czasem wszystkie miejsca w wyższym położeniu opanował. *Flaminius* na samym tylko gniewie, nienawiści, i zapalczywości zasadzony, wpadł w te nieszczęśliwe doliny; ani wprzód postrzegł przepaści, aż podczas potyczki, Rzymianie na skrzydłach, z tyłu, i z przodu napadnieni, mężnie się potykali, i mało nie wszyscy znienienieni zostali. Konful był z liczby zabitych, która wynosiła z górą dwadzieścia cztery tysięcy. Rzeź tak zwawa odprawowała się: że żaden z obojga Wojska nie postrzegł trzęsienia ziemi, które Miasta z gruntu wywracało.

Niepojętą żalnością przerażeni zostali Rzymianie, gdy się o tey okropney dowiedzieli nowinie. Każda Familia swego utraciła Syna, Brata, pokrewnego. Senat postrzegł: że wszystkie jego zamysły przez tę wojnę zatamowane zo-

se trouvèrent dans la dure nécessité ou de violer l'Alliance, ou de périr par le fer des Vainqueurs. Annibal parcouroit d'immenses le flambeau à la main, & punissoit par les meurtres & par d'épouvantables ravages tout attachement aux Romains. Bientôt les Villes & les campagnes voisines de Rome ne présentèrent plus aux yeux que d'affreux déserts.

Enfin le Sénat ouvrit les yeux, & reconnut que jusqu'alors il avoit confié le salut de la République à des hommes qui étoient plus Soldats que Généraux d'Armée. Il changea entièrement de conduite, & choisit pour Consul Fabius personnage distingué à tous égards. Ce nouveau Consul, par la prudence de ses manœuvres, incommodoit extrêmement Annibal: il gradoit les hauteurs; il s'at-

stały. Zprzymierzone Narody z tą Rzeczypospolitą przymuszonymi się poniewolnie bydz widziały, abo zerwać uczynione przymierze, albo zginąć od zwycięzcy. *Annibal* sflądrował niezliczone kraje, i karał straszniemi łupieftwy wszystkich przyjaciół Rzymian. Wkrótce Miasta, i Wsie poblizze Rzymu, okropnemi stały się puftyniami.

Otworzył dopiero oczy Senat, i poznal: że do tychzas ocalenie swey Rzeczypospolitey, powierzał ludziom, którzy barziefy byli Zolnierzami niż Woysk Hetmanami. Dla czego postępek swoy cale odmienił, i obrał za Konfula *Fabiusza* Męża zewszech miar godnego. Ten nowy Konful dla roftropności w swych dziełach, niepomału *Annibala* trudził; pilnował mieysc w wyższym położeniu leżących, i usiłował zwyciężyć Karta-

tachoit à combattre les Cartaginois sans les attaquer. Peu s'en falut que leur Général ne se trouvât affamé, & qu'il ne se vît contraint d'acheter la paix à de honteuses conditions.

Annibal voyant que c'en étoit fait de lui s'il ne trompoit Fabius par quelque stratagème, en imagina un singulier dans son espèce. Après avoir fait prendre les armes, & charger tous les bagages de l'Armée, il s'avança à petit bruit vers les Romains: c'étoit au milieu de la nuit. Deux mille bœufs chassés en avant portoient à leurs cornes des fagots enflammés, dont la première vue étourdit les Romains, qui ne concevoient rien à ce nouveau spectacle. Ces bœufs irrités par la sensation de la chaleur qui les pénétoit jusq'au vif, se répandirent dans les broussailles, & y mirent le feu, &

gińczykow, nie bijąc się z niemi, okęs
Hetman ich nie został głodem umorzony,
i przymuszony do wyjednania pokoju,
pod fromotnemi warunkami.

Annibal widząc że po nimby już było,
jeśliby niewiódł *Fabiusza* jaką zdradą;
wymyślił tedy ofobliwszą. Kazał
wszy Woyłku ująć się do broni, i zabrać
wszystkie wojenne sprzęty, poszedł
pocichu na przeciw Rzymianom: Było
to około północy. Dwa tysiące wołów
przed Woyłkiem pędzono, każdy z nich
na rogach niósł pęk chroftu zapalony;
Na samo wierzenie tak nie pospolitego
widoku, podjętwieli Rzymianie, którzy
pojąć niemogli, co by to znaczyło. Woły
te rozburzone upalem ognia, który im
dożywego doymował, po krzakach się
porozbiegali, i one zapalili; a u różne
rzucając się stro-

COURANT à la débandade, allèrent porter l'épouvante parmi les Romains. Ils ne doutèrent point qu'Annibal n'eût taillé en pièces une de leurs aîles; & n'écoulant plus que le préjugé & la peur, ils abandonnèrent leurs postes, & ouvrirent un libre passage aux Cartaginois.

Fabius mécontenta tout le monde par sa lenteur: Minutius son Collègue en prit occasion de le décrier, & obtint du Sénat qu'il commanderoit indépendant, le Corps de Cavalerie qui étoit sous ses ordres. L'Armée Romaine fut donc partagée en deux; & cette méintelligence fut bientôt connue d'Annibal. Il tendit un piège au présomptueux Minutius, & l'y attira en flatant son amour propre: cinq cens hommes de Troupes étrangères furent placées exprès pour être attaqués & défaits: Minutius glo-

ny, niezmiernie Rzymian przestraszyli. Wątpliwość im przyszła: jeśli *Annibal*, Woyska ich na skrzydle stojącego nie rozproszył; i powodując się uprzedzonym mniemaniom, z bojaźnią złączonym, opuścili swoje stanowisko, a Karthaginczykom wolne uczynili przejście.

Zbytney opieszalności *Fabiusza* wszyscy przyganiiali: i ztąd *Minuciusz* współtowarzystwo jego, wziął okazję, do onego osławienia; oraz wyjednał u Senatu: iżby niedokładając się *Fabiusza* mógł jazdą swoją podług woli rozporządzać. Woysko więc Rzymkie na dwoje się podzieliło, i o tym między nimi po różnieniu, na tychmiast dowiedział się *Annibal*. Gotował więc sidła na zuchwałego *Minuciusza*, i do nich przywabił dogadzając własney miłości jego: Pięćset Żołnierzy Woyska

rieux de ce mince avantage en écrivit au Sénat sur le ton d'une victoire complète.

Entre son Camp & celui des Cartaginois, étoit une éminence qui protégeoit merveilleusement celui qui en feroit le maître: Annibal s'en empara la nuit, & fit semblant le lendemain - matin de vouloir s'en emparer. Minutius fait marcher à l'instant toute son Armée devant laquelle les Soldats d'Annibal affectent de prendre la fuite: ils sont poursuivis sans relâche; mais tournant face tout-à-coup, ils attaquent les Romains en front & en queue, & en font un grand carnage. C'en étoit fait de toute cette Armée, si le prudent Fabius en ve-

cudzoziemskiego, wyftawił jedynie na ten koniec: aby natarci i zbici zostali: *Minuciusz* chlubiąc się z fzczupłej wygranej, pisał do Senatu w ten sposób: jakby zupełne odniósł nad Kartaginczykami zwycięstwo.

Między obozem jego, i Kartaginczyków, był pagurek, który dziwną czynił obronę dla tego, co się na nim znajdował: *Annibal* wnoocy go opanował, a nazajutrz zrana, ukazał jakby dopiero on czynił staranie. *Minuciusz* na tychmiał całemu Woysku ruszyć się kazał; Kartaginczykowie przed niemi zmyślają ucieczkę: Idą więc w pogon za niemi bez odpoczynku: Tu Kartaginczykowie z nagła zwróciwszy się uderzają z przodu i z tyłu na Rzymian, i rzeź wielką nad niemi spełniają. Całeby Woysko na ten czas zniezione zo-

nant à son secours ne l'eût sauvée d'une défaite entière.

Minutius reconnut sa faute, & défera en tout aux conseils de son Collègue. Ainsi Annibal ne put tirer beaucoup d'avantage de sa victoire. Mais le Sénat Romain lui-même lui fournit, sans le vouloir, l'occasion de combattre qu'il cherchoit vainement contre le Temporeux Fabius. Le tems de celui-ci étant expiré, on élut de nouveaux Consuls; & le peuple vint à bout d'en avoir un de son Ordre; le choix tomba sur Varro homme de la plus vile populace, qui à une profonde ignorance joignoit une présomption, une témérité & une arrogance qui le rendoient incapable de recevoir aucun conseil. Quand les Romains eussent cherché les moyens de ruiner leurs affaires, ils n'auroient pas mieux réussi.

stało, gdyby roztropny *Fabiusz* przybywając, z tey zguby nieoswobodził.

Minuciusz dopiero poznał błąd swój, i ze wszystkim się oddał do woli, i rządow Towarzysza. A tak *Annibal* niemógł barzo korzystać z swego zwycięstwa. Lecz mu Senat Rzymski podał sposobność do zwyciężenia, który sam próżno szukał, przeciwko *Fabiuszowi*. Gdy czas Hetmaństwa wypłynął, obrano Konfulow: porządkiem następujących z stanu gminnego; wybrano *Warrona* człowieka naypodleyszego, który do wielkiego głupstwa, łączył wielkie o sobie rozumienie, i nadętość; co go odwodziło od słuchania innych rady. Rzymianie, gdyby umyślnie szukali frzodkow do zgubienia siebie, nigdyby lepiej się im niepowiodło jako przez takowe wybranie.

Varron se vanta insolemment que suivant de plus sages maximes que ses Prédécesseurs, il finiroit la guerre dans le courant de l'année, & qu'il ne resteroit pas un Cartaginois dans toute l'Italie. Ces rodomontades firent plaisir au Peuple qui s'applaudissoit de son choix, & qui croyoit déjà voir son Consul chargé de trophés. Jamais la République n'avoit mis sur pié une Armée si formidable: elle étoit composée de quarte vingts mille combattans: nombre plus que suffisant pour rétablir l'honneur du Peuple Romain, si elle n'eût pas eu un Varron pour Général, & sur tout un Varron contre Annibal. Le Collégué de Varron se nommoit Paul Emile: ses talents militaires, sa prudence & sa valeur étoient connus de la République; elle crut que les conseils de ce sage Citoyen régleroient les démarches du présomptueux Varron. Il en arriva autrement: celui-

Warron bezwstydnie się chlubił, że
 mędrzemi śródkami niż jego poprze-
 dnikowie, zakończy wojnę w jednym
 Roku; i że żaden Kartagińczyk w ca-
 lym Państwie Włoskim, nie zostanie.
 Takową chępliwością wzbudzone po-
 spólstwo, cieszyło się, i wińszowało
 swemu obraniu; zdało się im, iż już z
 tryumfem powracającego Konsula swe-
 go widzieli. Nigdy Rzeczpospolita tak
 wielkiego niewystawiła Wojska, jako
 na ten czas, wynosiło ono na ośmdzie-
 siąt tysięcy Żołnierza: Liczba tak wiel-
 ka, całe niebyła potrzebna do odzyska-
 nia sławy ludu Rzymskiego; gdyby za
 Hetmana nie mieli *Warrona*, nadewszy-
 stko *Warrona* na przeciw *Annibalowi*.
 Współtowarzysz *Warrona* zwał się *Pa-
 wet Emilius*; przymioty jego wojenne,
 roztropność, i męstwo znane było od
 Rzeczypospolitey; rozumiała za tym
 że pyśzny *Warron* postęпки swoje bę-

ci voulut agir à sa tête, & obtint du Sénat que le Commandement rouleroit alternativement. Cet arrangement bizarre parvint à la connoissance, d' Annibal: pour précipiter l'impatience de Varron, il lui laissa remporter un frêle avantage sur une poignée de gens qu'il voulut bien sacrifier pour irriter la présomtion du Consul. Varron en l'annonçant au Sénat, se vanta impudemment d'avoir ruiné l'Armée Cartaginoise, & de lui faire poser les armes dans peu de jours: si les Romains eussent voulu en attendre cinq ou six seulement, l'Armée d'Annibal se seroit trouvée dans l'état le plus déplorable: elle manquoit déjà de vivres; & les Etrangers menaçoient de la quitter. Annibal ne pouvoit donc desirer une occasion plus favorable, puisque Varron venoit à lui avec cette audace qu'inspire la certitude de vaincre. Toutes les apparences, il est vrai, parloient en faveur

dzie kierował radą mądrego Obywatela. Lecz się przeciwnie stało, *Warron* chciał się swoim rządzić rozumem, i wyjednał u Senatu: aby przełożęństwo nad Woyskiem na przemiany mieli. Poznał *Annibal*, że to śmieszne rozporządzenie, zmierzało do zguby prędzhey niecierpliwego *Warrona*; pozwolił mu odnieść maluchną wygranę nad garstką ludzi, których umyślnie na zgubę poświęcił, dla zachęcenia zuchwałości Konsula. *Warron* donosząc o tym Senatowi, chlubił się bezwstydnie: że zniszczył Woysko Kartagińskie, że przymusił ich do złożenia broni, i wsześciu lub siedmiu dniach naydaley; jeśliby Rzymianie chcieli poczekać, Woysko *Annibala* zostanie w stanie nayopłakańszym: zbywa już im na żywności, a cudzoziemskie posiłki grożą odstąpieniem. Niemogła więc dla *Annibala* wynaleść się okoliczność pomy-

des Romains, puisqu'ils étoient près de deux contre un; le nombre des Cartaginois montant à peine à cinquante mille homes. La necessité les obligeoit de se surpasser en cette occasion, n'ayant point de milieu entre la mort, la faim ou la captivité. Cannes petite Ville du Brutium fut le champ de bataille où se rendirent les Armées comme de concert. Le jour même que commandoit Varron, Annibal présenta la Bataille aux Romains: ils l'acceptèrent avec joi dans un terrain qui leur étoit contraire, & qui favorisoit les Cartaginois. Ils avoient contr'eux le soleil, & le vent qui leur soufflant du sable dans les yeux, ne les incommodoient pas moins que les traits des ennemis. La Cavalerie Numide commença le combat, & eut bientôt culbuté celle des Romains: de là revenant prendre en queue le Corps de

ślniejsza, jako gdy *Warron* szedł ku niemu z taką odwagą, którą sprawuje nadzieja nieomylnego zwycięstwa. Wszystkie wprawdzie okoliczności na Rzymian stronę rokowały, gdy Kartagińczykom prawie jak jednemu z dwoma czynić przychodziło; liczba Woyfka Kartagińskiego ledwie na piędziesiąt tysięcy wynosiła. A potrzeba konieczna onych przymuszała: iżby wtemierze mocniejszymi byli, jako zostający wpośród śmierci, głodu i niewoli. *Cannes* małe Miasteczko *Brutium* było placem potyczki, którą sobie obie strony, jakby się zmówiwszy wydały. Tegoż dnia, którego *Warron* z Woyfkiem ruszył się przeciw *Annibalowi*, *Annibal* do potyczki wezwał Rzymian: Rzymianie przyjęli onę z radością, chociaż na placu cale dla siebie niepomyślnym, a przeciwnie wielce dobrym dla Karthagińczyków. Słońce na przeciw

bataille, elle fit d'abord pencher la victoire de son côté.

Les choses se passèrent autrement aux deux fronts des deux Armées; & comme cet ordre est le chef-d'œuvre d'Anni-bal, il mérite dès-lors une description particulière:

Le front de la bataille du côté des Cartaginois présentoit un demi-cercle dont les deux extrémités appuyoient sur deux lignes qui pouvoient être considérées comme autant de Corps de réserve

sobie mieli, i wiatr, który piasek w oczy miotał, niemniej im dokuczał, jak pociski nieprzyjacielskie. Jazda Numidyjska utarczkę zaczęła z jazdą Rzymską, i bez zwłoki onych pokonała: z tamtąd, powróciwszy tyłem we szrodek uszykowanego Wyjska, na tychmiał ku swej stronie nachyliła zwycięstwo,

Rzeczy inaczej poszły z obu stron w Wojskach na czele stojących; i ponieważ to uszykowanie, jest osobliwszą sztuką *Annibala*, szczególnego więc wy ciąga opisanie.

Wojsko na czele uszykowane z strony Kartagińczyków, wyobrażało półcyrkulu, obadwa końce jego wzmacniały się liniami, które mogą być uważane jako dwa hufce, wysadzzone

destinés à renforcer le centre. Ce centre ayant été attaqué avec impétuosité par les Romains, ils le poussèrent en arrière avec d'autant plus de confiance, qu'ils n'éprouvoient qu'une médiocre résistance. Ce centre en effet cédoit insensiblement le terrain, & ne cessa de reculer qu'après avoir formé une autre demi-cercle. Pour-lors les Cartaginois tinrent ferme, & ouvrirent un goufre immense, où vint s'engloutir l'Armée Romaine: il ne lui fut pas possible d'en sortir, parce que la Cavalerie Numide vint l'enfermer par derrière, & former une espèce de second demi-cercle qui enveloppoit les Romains de toutes parts.

Paul Emile après avoir fait tout ce qu'on pouvoit attendre d'un grand homme, tomba mort de ses blessures. Varron, ou s'exposa moins, ou fut plus heu

do posilkowania, i wzmocnienia śrzodka. Na szrodek uderzyli odważnie Rzymianie, i tym mocniej potym nań z tyłu natarli, im mniejszy odpor dla siebie postrzegli. Szrodek Wojska nie znacznie placu ustępował, i wstecz cofając się drugie półcyrkulu ułożył. Dopieroż Karthagińcykowie mocno się bronić zaczęli, i otworzyli przepaść niezmierną, gdzie Wojsko Rzymskie wpadłszy, wybrnąć już nie mogło, albowiem jazda Numidyjska z tyłu je okrążyła, i ułożyła drugie półcyrkulu, który ze wżech stron okrążył Rzymian.

Paweł Emiliusz uczyniłszy to wszystko, czego tylko można się spodziewać, od wielkiego Męża, raniony umarł. *Warron* albo się nietak narażał

reux: le carnage fut épouvantable: les Soldats d'Annibal ne firent que fraper & égorger, jusqu'à ce qu'enfin leur Général ému de pitié, leur cria: Soldat épargne le vaincu. Soixante mille restèrent sur le champ de bataille: dix mille qui gardoient le camp, se rendirent lâchement prisonniers de guerre. La fleur de la Noblesse Romaine périt dans cette meurtrière journée: Annibal au-contraire ne perdit que quinze cents hommes, & environ six mille blessés. Tel fut le succès de Cannes.

On prétend que la désolation étoit si grande à Rome: quand on y apprit les premières nouvelles de ce désastre, qu'Annibal s'en seroit rendu maître, s'il y eût marché sans retard: Maharbal un de ses Généraux l'y exhortoit, en l'assurant que dans cinq jours il le feroit

na niebezpieczeństwo, albo też był szczęśliwszy. Rzecz się wykonała straszliwa: Wojsko *Annibala* w pień wycinało wszystkich, aż nakoniec Hetman wzruszony miłosierdziem zawołał: *Zołnierze ochronicie zwyciężonych. Sześćdziesiąt tysięcy na placu legło: Dziesięć tysięcy które strzegło obozu, w niewolę się gnuśnie poddało. Rzym wybor młodzi swojej utracił, podczas tego okrutnego morderstwa: *Annibal* zaś pięćset ludzi tylko stracił, i około sześciu tysięcy ranionych zostało. Tak się rzeczy odprawiły w *Cannes*.*

Twierdzi wielu: że *Rzym* dowiedziawszy się o tym okropnym losie, w tak wielkiej zostawał trwodze, i rozpacz; że gdyby *Annibal* na tych miał być ku niemu podstępil, opanowałby go bez trudności: *Maharbal* jeden z *Officerow* jego, namawiał go do tego:

manger au Capitole. Annibal lui ayant répondu que cette affaire demandoit de sérieuses réflexions, Maharbal lui repliqua par ces paroles, qui sont devenues un Proverbe contraire à la grandeur d'Annibal: Les Dieux n'ont pas accordé toutes les qualités à un seul homme; vous savez vaincre, Annibal, mais vous ne savez pas profiter de la victoire. Les deux plus grands Capitaines du Siècle passé, le grand Condé & Mr. de Turenne pensoient diversément à cet égard: le Prince étoit du sentiment de Maharbal & de Tite-Live, & Mr. de Turenne jugeoit qu'Annibal avoit bien fait de ne pas exposer une Armée fatiguée & si diminuée à des hommes tous nés Soldats, & que le désespoir auroit rendu furieux & invincibles.

---

upewniając: iż w pięciu dniach obiad jeść będzie w Capitolium (a). A gdy Annibal mu odpowiedział: iż rzecz ta wyciąga długiego namyslenia się rzekł *Mahalbar* w te słowa: co potym w przysłowie przeciwne męstwu, i wielkości *Annibala* poszło: *Nie wszystkie przymioty Bogowie wleli w jednego człowieka, umiesz Annibalu zwyciężać, ale nieumiesz korzystać z zwycięstwa.* Dwaj wielkiej sławy żołnierze wieku przeszłego, *Xiąże Conde* i *Pan de Turenne* przeciwne sobie mieli zdania, względem postępku *Annibala*: *Xiąże* pochwalał *Maharbala*, i *Tyta Liwiusza*, *Pan de Turenne* zaś sądził: że *Annibal* bardzo dobrze uczynił, że nie narażał na niebezpieczeństwo *Woyfka* zmordowanego, i znacznie umniejszonego, potykając się z żołnierzami nowozacią-

---

(a) Zamek stoleczny w starodawnym Rzymie.

Magon fut dépêché à Cartage pour y annoncer tous les heureux succès qui avoient accompagné les armes de la République; étant monté sur la Tribune aux harangues, il raconta modestement les exploits de son frère; & pour faire une plus forte impression sur les esprits, il parla aux yeux, en jetant en plein Sénat un boisseau rempli d'anneaux d'or, qui avoient été trouvés en dépouillant les morts. Comme il n'étoit permis qu'aux Sénateurs & aux Chevaliers Romains de porter ces fortes d'ornemens, il étoit aisé d'en conclure la quantité de simples Soldats qui avoient été massacrés. Il finit sa harangue par demander un prompt & puissant secours d'hommes,

gnionemi, których rozpacz do ostateczney zapalczywości przywiódłszy, odwaznemi i niezwyciężonemi uczynićby mogła.

Magon był wysłany do Kartaginy, dla oznaymienia o szczęśliwym powodzeniu Woyska Rzeczypospolitey; Gdy przybył, wstąpiwszy na miejsce mówcom wyznaczone, wyliczał skromnie dzieła Brata swego; dla lepszego zaś o prawdzie przekonania, ukazał w przytomności całego Senatu, korzec pełny pierścieni złotych, które między łupami pobitego woyska zebrali; a ponieważ noszenie pierścieni u Rzymian, niebyło nikomu pozwolone, procz Senatorow, i Kawalerow Rzymskich; ztąd wniesć mógł Senat jak wielka liczba prostych żołnierzy na placu została. Zakończył swą mowę proźbą, rychłych i mocnych posiłkow; w Woysku, ży-

de vivres & d'argent pour terminer la guerre par la ruine de Rome.

Hannon ennemi constant d'Annibal & de sa faction, se leva pour parler & pour réfuter ce que Magon venoit de dire.

„Nous avons vaincu, dit-il, nous avons
 „taillé en pièces les Armées Romaines;
 „& néanmoins il nous faut de l'argent,
 „des vivres & des recrues. Que de-
 „manderoit-on de plus si nous avions
 „été vaincus. Je persiste dans mon
 „premier avis, & je declare que loin
 „de continuer la guerre, nous devons
 „faire au-plutôt une paix honorable avec
 „les Romains.

Qui ne se révolte pas contre ce furieux ennemi de la Faction Barcine en lisant l'Histoire de Cartage? Si cependant nous voulons approfondir les raisons d'Etat,

wności, i pieniądzech dla zakończenia wojny, z zniszczeniem Rzymian.

Hannon jednostrajny nieprzyjaciel *Annibala* i jego spisku, zabrał głos w Senacie, zbijając to, co *Magon* mówił.

„Zwyciężyliśmy (powiada *Magon*)
 „rosproszyliśmy Wojsko Rzymskie, a
 „jednak potrzebuję pieniędzy, żywno-
 „ści, żołnierza nowego. Czegożby się
 „od nas więcej nadto dopraszać mógł,
 „gdybyśmy byli zwyciężeni. Stoje
 „przy dawniejszym mym zdaniu, i ja-
 „wnie mówię; że nie wojnę z Rzy-
 „mianami nam daley prowadzić, lecz
 „pokoy zawrzeć należy.

O któż się tu czytając Historią Kar-
 tagińską nieoburzy na tego zuchwałego
 hercztę spisku Barceńskiego. Jeśli je-
 dnak głębiey rozważemy interes Pań-

nous verrons que l'amour de la liberté de la République avoit pour le moins autant de part à la conduite d'Hannon, que l'animosité, de la Faction:

(*) „Car dans quel danger (dit un grand
 „ homme de nos jours) n'eût pas été
 „ la République de Cartage, si Annibal
 „ avoit pris Rome? Que n'eût-il pas fait
 „ dans sa Ville après la victoire, lui qui
 „ y causa tant de révolutions après sa
 „ défaite? Hannon n'auroit jamais pu
 „ persuader au Sénat de ne point envoyer
 „ de secours à Annibal, s'il n'avoit fait
 „ parler que sa jalousie. Ce Sénat, qu'
 „ Aristote nous dit avoir été si sage,
 „ chose que la prospérité de cette Repu-
 „ blique nous prouve si bien, ne pouvoit
 „ être déterminé que par des raisons sen-
 „ sés. Il auroit falu être trop stupide
 „ pour ne pas voir qu'une Armée à trois

stwa, postrzeżemy: że postępek *Hannona* niemniey pochodził z miłości Ojczyzny, jako z nienawiści spisku, strony *Annibala*.

„Albowiem w jakimby niebezpieczeństwie nie została Rzeczpospolita Kartagińska (mówi sławny mąż czasów naszych) (b) gdyby *Annibal* był Rzymu dobył? czego by nieuczynił w mieście swoim po zwycięstwie ten, który zostawszy zbitym, tak wiele sprawił zamieszania. *Hannon* niemógłby nigdy odwieść Senatu od posłania sukcesu *Annibalowi*, gdyby tylko mówił z samey ku *Annibalowi* nieprzyjaźni. Ten bowiem Senat, który za zdaniem *Arystota* tak był mądry, czego zupełnie dowodzi nam pomyślność tey Rzeczypospolitey, niemógłby się

(b) *Pan de Montesquieu* Prezydent, w Księdze pod Tytułem *Esprit de Loix*.

” cens lieues de-là fesoit des pertes né-
” cessaires qui devoient être réparées.

” Le Parti d'Hannon vouloit qu'on
” livrât Annibal aux Romains, comme
” Caton voulut depuis qu'on livrât Ce-
” sar, aux Gaulois. On ne pouvoit
” pour-lors craindre les Romains; on
” craignoit donc Annibal. On ne pou-
” voit croire, dit-on, les succès d'An-
” nibal; mais comment en douter? Les
” Cartaginois répandus dans toute la
” terre ignoroient-ils ce qui se passoit
” en Italie? C'est, parce qu'ils ne l'igno-
” roient pas, qu'on ne voloit pas en-
” voyer de secours à Annibal. Hannon
” devint plus ferme, après Trébie, après
” Trasymènes, après Cannes; Ce n'est

„był do tego nakłonić, chyba przeko-
 „nany rozumnymi dowodami. Zadne-
 „go zaś cale niemiałby rozumu ten,
 „któryby niewidział, że wojsko o mil
 „trzysta odległe, niechybne czyniło
 „szkody, które nadgrodzić trzeba było.

„ Trzymający jednoż z *Hannonem*
 „chcieli *Annibala* oddać Rzymianom,
 „podobnie, jako Kato chciał oddać Ce-
 „zara Gallom. Niemogli się już na ten-
 „czas obawiać Rzymian; obawiali się,
 „więc *Annibala*. Niemógł powiadają
 „(Senat wierzyć) powodzeniom *Anni-*
 „*bala*, lecz jak o nich miał wątpić?
 „Kartagińczykowie po całym świecie
 „rozsypani, niewiedzieliż o tym, co się
 „działo we Włoszech? owszem ztąd
 „dóść można ich wiadomości, gdy
 „posiłkow *Annibalowi* posłać niechcieli,
 „*Hannon* po potyczkach w Trebij, w
 „Trazymentach, i Cannes uporczywie

” point son incrédulité qui augmentoit,
 ” c'est sa crainte.

Le quartier d'hiver qu'Annibal passa à Capoue & aux environs, ne lui fut guère moins fatal, que la mauvaise conduite de ses Compatriotes. Ce Pays le plus gras & le plus délicieux de l'Italie porta un coup mortel à la bravoure des Cartaginois. Ces Soldats dont le courage avoit vaincu les Alpes, les Apennins, les Hivers & les Romains, furent vaincus à leur tour par les délices de Capoue. Annibal ne l'éprouva que trop il vit son étoile décliner à la vue de celle des Romains; & il connut à plusieurs évenemens Soldats avec lesquels il avoit commencé la Guerre.

„stał przy swym zdaniu, i ten upor je-
 „go, nie niedowierzanie powodzeniom,
 „lecz bojaźń sprawiła.

Leża zimowa *Annibala* w *Kapui*, i
 w Okolicach jego, niemniej dlań była
 nieszczęśliwa, jako zły postępek współ-
 obywatelów. Kray ten nayżyźniejszy,
 i nayobfitszy w całych *Wlochach*,
 śmiertelny raz zadał męstwu *Kartagiń-*
czyków. Ci żołnierze, których odwa-
 ga zwyciężyła *Alpy*, *Apenin*, zimna
 tęgie i *Rzymian*, od rokoszy w *Kapui*
 zwyciężonemi zostali. *Annibal* po-
 strzegł to, lecz począł. Poznał, że
 siła jego, w porównaniu z potęgą *Rzy-*
mian, mocno się zmniejszyła; i do-
 szedł z rozmaitych skutków, że *Żołnie-*
rze jego, całe inni byli przy począt-
 ku wojny.

Rome eut donc le tems de revenir de sa consternation: elle fit entreprendre le siége de Capoue par *Marcellus* appelé *l'épée des Romains*: le Consul s'en rendit maître à la vue d'*Annibal* même. Ce Cartaginois crut pouvoir faire lever le siége en allant faire celui de Rome: les Romains se moquèrent avec raison de cette expédition qui avoit tout l'air d'un coup de désespoir. *Annibal* se reprocha amèrement, dit *Tite-Live*, de n'y être pas venu sitôt après la bataille de *Cannes*: du-moins s'aperçut-il clairement que la fortune & les Dieux lui étoient contraires.

Ce n'étoit pas seulement en Italie où les affaires des Cartaginois commençoient à décliner; elles n'alloient pas mieux en Espagne; quoiqu'on y eût en-

Rzymianie więc mieli czas pogodny do porzucenia trwogi, wysłali Woyfko na oblężenie *Capui* z *Marcellusem* nazwanym *miecz Rzymski*. Konful ten opanował Miasfo, w oczach samego *Annibala*. *Annibal* mniemając że Rzymianie odstąpią, od oblężenia *Capui*, poszedł na oblężenie Rzymu: Rzymianie ślusfnie się śmieli, i żartowali z tey wyprawy, która cale tchneła duchem rospaczy. *Annibal* dopiero (jako świadczy *Liwiusz*) gorzko żałować poczoł: że po potyczce w *Cannes* nie poszedł z Woyfkiem do Rzymu, lecz już poznał jasnie: że szczęście, i Bogowie jemu się przeciwili.

Ani we Włoszech tylko rzeczy Kartagińczykow odmieniać się poczely, również onych było powodzenie w Hiszpanij, chociaż tam posłali na pomoc

voyé les secours destinés à l'Armée d'*Annibal*, les Romains y eurent des succès étonnans, interrompus d'abord par la mort des deux *Scipions*, mais qui recommencèrent sous leur Neveu appelé communément le grand *Scipion Asdrubal* frère d'*Annibal* après avoir été vaincu, ne perdit pas pour cela le dessein d'aller rejoindre son frère: il passa les Pyrénées, traversa les Gaules, les Alpes, & s'avança dans le cœur de l'Italie avec une Armée formidable.

Annibal n'attendoit que son arrivée pour recommencer la Guerre avec plus de fureur qu'auparavant, & pour sacca-ger Rome même, dont la ruine seule pouvoit mettre fin à la haine mutuelle des deux Peuples. Mais le destin de Rome l'emporta sur celui de Cartage: *Asdrubal* fut prévenu par l'Armée du Con-

Woyско zgotowane *Annibalowi*, dziwnie się Rzymianom fzcęściło: i lubo się to powodzenie przerwało nieco, przez śmierć dwóch *Scypionow*, znowu się jednak rozpoczęło, pod ich Synowcem zwanym *Scypion Wielki*. Azdrubał Brat *Annibala* chociaż został zwyciężony, ztym wszystkim niestracił umysłu złączenia się z Bratem swoim, przebył góry Pirheneyskie: przerznoł się przez Gallow, Alpy, i z znacznym Woyłkiem we śrzodek Państwa Włoskiego wtargnoł.

Annibal na przybycie jego tylko czekał, dla zaczęcia Woyny z większą niż wprzód żwawością, i zrównania z ziemią samego Rzymu, którego ruiny tylko potrzeba było do końca wzajemney nienawiści obudwóch Narodow. Lecz Rzymianie przemogli nad Kartagińczykami. Azdrubał przejęty został od Woy-

sul qui vint à sa rencontre dans le tems
 qu' il espéroit voir arriver son frère: il
 falut en venir aux mains dans un terre-
 in défavantageux: les Troupes surprises
 & consternées ne firent qu' une foible
 résistance; & *Asdrubal* ne voulant pas
 survivre à tant de braves gens qui avo-
 ient tout quitté pour le suivre, se jeta
 l'épée à la main au milieu des Bataillons
 Romains, & y trouva une mort digne
 d'un frère d'*Annibal*.

Quand on eut apporté à *Annibal* la
 tête de son frère, que les Romains avo-
 ient jetée dans les retranchemens, il
 déplora cette perte en des termes aux-
 quels *Horace* a cru devoir prêter les
 ornemens de sa Poésie: " C'en est fait
 " dit-il, je n'enverrai plus de superbes
 " Couriers à Cartage pour y annoncer

ska Konsula pod tenczas, gdy się spodziewał przybycia Brata swego; trzeba się mu było spodkać na polu cale do bitwy niesposobnym: Woysko zdumiałe, lekki tylko dawało odpor, a Azdrubal nie chcąc poglądać na zgubę tylu walecznych mężow, którzy wszyfkiego odstąpiwszy z nim na Woynę poszli, z mieczem w rękę, rzucił się weśrzodek Woyska Rzymskiego, i tam znalazł śmierć godną męstwa Brata *Annibala*.

Gdy przyniesiono do *Annibala* głowę Brata jego, którą Rzymianie do okopow wrzucili, strażę tę oplakiwał w wyrazach do których oznaczenia, *Horaciusz* potrzebował pożyczyc ozdob Poetyckich „Zaisie (rzekł on:) Nie „wyfzle już odtąd wspaniałych Poslow „do Kartaginy, dla doniesienia zwy- „cięstw moich: Azdrubal umierając, „zabrał z sobą wszystkie moje nadzieje“

” mes victoires: *Asdrubal* en mourant
” a emporté avec lui toutes mes espé-
” rances,, Il n'en devint que plus achar-
né à venger cette funeste mort par le
sang des Romains, par l'incendie de le-
ur Villes, par le ravage de leurs ter-
res. Pendant seize ans qu'il demeura
en Italie, il fit perir par le fer trois cents
mille Romains, brûla plus de cent Vil-
les, & couvrit de cendres cette belle
partie de l'Europe.

Il falut néanmoins en sortir par un
ordre exprès de Cartage: le grand *Sci-
pion* après avoir subjugué toute l'Es-
pagne, avoit porté la guerre en Afri-
que même, pour obliger *Annibal* par
cette diversion de quitter l'Italie, & d'ac-
courir au secours de sa Patrie. Ce ne
fut qu'en frémissant de rage, & en ver-
sant des larmes, que ce grand Capitaine
abandonna le théâtre de ses victoires.

A ztąd *Annibal* barziew się rozjątrzył, i zawziął do zemszczenia się tey nie-
szczęsney śmierci, przez wylanie krwi
Rzymian, spalenie ich Miast, i spusto-
szenie kraju. Przez szesnaście lat przez
które bawił się we Włoszech, trzykroć
sto tysięcy Rzymian na placu trupem
położył, spalił Miast zgorą sto tysięcy,
i osypał popiołem tę piękną część Eu-
ropy.

Musił jednak zniey ustąpić, za wy-
rażnym rozkazem Senatu Karthagiń-
skiego: *Scypion* Wielki podbiwszy ca-
łą Hiszpanią poszedł z umysłem wojny
do Afryki, aby tym sposobem przy-
wiodł *Annibala* do ustąpienia ze Włoch,
dla dania pomocy Oyczyźnie. Z jęczę-
niem, gniewem i płaczem, ten Hetman
opuścił siedlisko swych zwycięstw.
Przybycie jego do Afryki nową we

de ses trophées & de ses triomphes. Son arrivée en Afrique y fit reneître l'espérance dans les cœurs: lui seul pensoit différemment: il tâcha dans une conférence qu'il eut avec *Scipion*, de finir la guerre par une paix avantageuse: il ne put rien faire rabattre au Romain de ses fières pretentions: de part & d'autre on se prépara donc au combat.

Il se donna dans la plaine de Zama: le nombre des Troupes étoit à-peu-près égal: mais avec cette différence que *Scipion* commandoit une Armée aguerrie & enhardie par des succès non interrompus: celle d'*Annibal* au-contre étoit un mélange d'Etrangers, de nouvelles levées, & de gens déjà vaincus par la peur. D'ailleurs ce qui avoit autrefois fait la principale force d'*Annibal*, se trouvoit tourné contre lui: il n'avoit plus ces Cavaliers Numides qui

wszystkich wskrzesiło nadzieję: on jeden przeciwnie sobie rokował: starał się podczas umowy z *Scypionem* koniec wojnie uczynić zawarciem pomyslnego pokoju: lecz gdy niemógł żadnym sposobem odwieść Rzymian od niesprawiedliwych warunkow; z obu stron się więc do wojny przygotowali.

Potyczkę wydano na polu *Zama*: Liczba Woyska z obu stron prawie równa była, z tą tylko różnicą: że *Scypiona* bitne, i licznemi nieprzerwanie zwycięstwy ośmielone: *Annibala* zaś złożone po części z Cudzoziemcow, i nowo zaciągnionych, oraz bojaźnią zwyciężonych. Do tego co było największą pomocą *Annibalowi*, to się przeciw jemu obróciło: niemiał już jazdy Numidyjskiej, która zwyciężyła w *Kannes*, *Trazymenach*, i t. d. prze-

avoient combattu à Cannes, à Thrasymènes &c: Scipion au-contraince avoit une nombreuse Cavalerie de cette Nation, que lui avoit fournie le fameux *Maffiniffa* Roi de cette Contrée, & Allié des Romains.

La victoire cependant fut long tems disputée: on se battit avec un acharnement fans égal: mais l'habileté du Cartaginois n'ayant pas été secondée de la valeur des combattans, il abandonna à son adverfaire le champ de bataille jonché de corps morts, & alla porter à Carthage la nouvelle de son entière défaite. Il détermina ses Compatriotes à souscrire aux conditions que leur dictoit le Vainqueur: ils renoncèrent à l'Espagne, à la Sardaigne, à la Corse: ils s'obligèrent à ne faire la guerre à aucun Allié du Peuple Romain, à lui payer plusieurs millions d'écus pour les frais de la

ciwnie *Scypion*, liczną miał jazdę z tego Narodu, którey mu dodał *Massynissa* Król Numidow, sprzymierzony Rzymianom:

O zwycięstwo jednak z obu stron spor był przez czas długi, bili się z niewypowiedzianą zajadłością; lecz gdy przezorność doświadczona *Annibala* nie została wspomóżona męstwem żołnierza, ustąpił z placu trupami usłanego, i pojechał do *Karthaginy* z doniesieniem o swej przegranej doszczętu, oraz przywiódł współ-obywatelów do podpisania warunków, które w traktacie wyznaczył zwycięzca: Oddali Hiszpanią, Sardynią i Korfykę; obowiązali się niewypowiadać wojny żadnemu z sprzymierzonych Rzymianom, w nadgrode zaś kosztów wojennych, zapłacić kilka

Guerre, & à brûler tous leurs gros vaisseaux.

Pouvoit-on faire une paix plus honteuse! Mais en l'état où étoit Cartage, elle se trouvoit encore trop heureuse de ne pas être obligée à recevoir une loi plus dure. Ce fut pour-lors que l'on connut, mais trop tard, qu'*Hannon* avoit été le plus dangereux ennemi de sa Patrie, & que par les avis que lui avoit dicté sa haine, il avoit plus nui aux intérêts de l'Etat, que tout le fer des Romains.

Ce n'étoit point par un esprit de modération, que les Romains avoient donné la paix à Cartage: ils avoient besoin de toutes leurs forces pour faire la Guerre à *Philippe* Roi de Mécédoine, le Père

millionow talarow, i popalić wszystkie swoje wielkie okręta.

A mógłże się nad ten haniebniejszy zawrzeć pokoy, z tym wszystkim barzo szczęśliwemi jeszcze nazwać można Karthagińczykow, że w takim zostając stanie, do cięższych obowiązkow przyjęcia niezostali przymuszeni. Y w ten czas dopiero lecz już późno poznali: że Hannon był nayszkodliwszym nieprzyjacielem swey Oyczyzny, i że radą swoją, która z nienawiści ku *Anni- balowi* pochodziła, więcey zaszkodził dobru powszechnemu, niż całe woysko Rzymskie.

Rzymianie nie z dobrej woli na pokoy z Kartagińczykami zezwolili: wszystkich oni się potrzebowali na wypowiedzenie Woyny Filipowi Królowi Macedońskiemu, Oycu gnuśnego, i sro-

du lâche & infâme *Perfée*. Délivrée pour un tems des affaires d'Afrique, Rome tourna tous ses efforts contre la Grèce improprement dite. *Annibal* profita du moment de repos que goûtoit sa malheureuse Patrie, pour en redresser l'administration, la seule cause de ses infortunes. L'Etat se trouvoit en proie à mille voleurs constitués en dignité: l'envie de s'enrichir leur avoit fait violer toutes les Loix: la Justice n'étoit plus qu'une suite de traitemens injustes; & les concussions les plus énormes avoient réduit le Peuple au désespoir.

Annibal s'arma contre ces deux monstres; entreprit de les terrasser, & de venger par des coups éclatans les Citoyens de l'oppression qu'ils souffroient. Aucune difficulté, aucune confi-

motnego *Perfeusza*. Uwolniwszy się na czas od interesów z Affryką całą swą się obrócili na przeciw Grecyi niewłaściwie rzeczoney. *Annibal* korzystał z pokoju, którego zażywała nieszczęśliwa jego Oyczyzna; gdyż miał czas do poprawienia złych rządów, jedyne go źródła jey nieszczęśliwości. Kray cały był łupem tyśiąca zdzierców na godności postawionych: z chciwości z bogacenia się, dochodziły gwałcenia praw wszystkich: sprawiedliwość nic innego na ten czas w nich niebyła; tylko nieprzerwane następowanie bezprawnych postępów; uciemiężenia, zdzierstwa niesłychane, przywiodły pospólstwo do rozpaczey.

Annibal uzbroił się na przeciw tym dwóm straszydłom, i postanowił one zniszczyć, zemścić się jawnemi drogami, nad uciemiężającemi współobywatelów. Żadna trudność, żadne

dération ne furent capables de rebuter ce grand homme: il s'attacha à punir les injustices, & à faire revivre les Loix; l'abandance, avec elles, revint à Cartage la paix y versa tous ses trésors. Cette réforme changea la face de la République, rendit *Annibal* l'idole du Peuple, augmenta sa réputation, & le nombre de ses ennemis devenus furieux; pour se venger ils recoururent aux moyens les plus bas & les plus honteux. La vengeance & l'injustice sont-elles jamais délicates quand elles cherchent à se satisfaire!

Les Cartaginois destitués de leurs Emplois, & privés des ressources qui les enrichissoient, s'adressèrent aux principaux Sénateurs Romains, & leur per-

uwagi, niemogły odwieść od przedsięwziętych zamiarów tego wielkiego Męża, zażył wszystkich sił, do ukarania niesprawiedliwości i wznowienia Praw zaniedbanych; jakoż za wskrzeszeniem ich, obfitość do Kartaginy wróciła się, a pokoy przywrócił im bogactwa. Ta naprawa ustaw, odmieniła postać Rzeczy-Pospolitey, i sprawiła: że Annibala, Pospólstwo, jako bożka szanowało; pomnożyła sławę jego, i liczbę zajadłych nieprzyjaciół, którzy dla zemśczenia się nad nim, udali się do najsromotniejszych środków. Bo czyż zemsta, i niesprawiedliwość łagodnie kiedy poczyna!

Kartagińczykowie złożeni z owych Urzędow, i pozbawieni nadziei z bogacenia się udali się do przedniejszych Senatorow Rzymskich przekładając im:

suadèrent qu'*Annibal*, ennemi de la paix & du repos, mettoit tout en combustion à Cartage, & y fesoit toutes les dispositions pour recommencer la Guerre. Ces traîtres insistèrent sur la nécessité d'éloigner des affaires cet esprit turbulent; & il ne leur fut pas difficile de se faire croire. *Scipion*, grand en tout, fut le seul dans le Sénat, qui s'opposa à ce qu'on se déshonorât en servant la jalousie & la fureur de ces ames vénales: mais la corruption avoit déjà gagné cette Compagnie autrefois si sage; & méprisant l'avis du plus honnête-homme de la République, elle suivit les impressions qui la couvroient de honte & d'infamie. Un Décret du Sénat portoit que des Ambassadeurs se rendroient à Cartage sans délai, pour y demander que sur-le-champ on leur livrât *Annibal*. Ce grand homme ne les vit pas plutôt arriver, que se doutant du vrai but de cette Ambassa-

że Annibal nieprzyjaciel pokoju, wznieca domowe rozterki w Kartaginie, i czyni przygotowanie do nowey wojny. Ci zdrayce Oycyzny, usiłowali przekonać Rzymian, o konieczney potrzebie oddalenia od wśzystkich interesow, ten niespokoiny umysł, który przypisywali Annibalowi. Y nie trudno było zjednać unich wiare. Jeden tylko z Senatorow Scypion Wielki, przeciwnego był w tym zdania, co niesławę przynosiło dogadzającym łakomstwu, i zapaleczywości. Ludzi pożytku swego szukających; lecz zepsucie obyczajow zaraziło już Senat niegdys tak mądry, który wzgardziwszy radą naywiększego w Oycyznie Męża, poszedł za zdaniami hańbę, i fromotę na nich sprowadzającemi. Wydał wyrok, aby się Postowie bez zwłoki udali do Kartaginy, domagając się o wydanie na tychmiał *Annibala*. Mąż ten wprzód

de, il prit le parti de se dérober par la fuite à la fureur de ses ennemis. Il tenoit prêt un vaisseau à tout événement: il avoit amassé d'immenses richesses pendant ses Guerres; il les cacha dans le creux de ses Dieux, afin de les soustraire à l'avidité de ceux qu'il pouroit rencontrer, & quitta pour toujours les murs de son infortunée Patrie. Ce ne fut pas sans s'attendrir sur les événemens qu'il voyoit près de fondre sur elle: l'expérience lui avoit trop appris à connoître le caractère du Peuple Romain.

Antiochus le Grand, Roi de Syrie étoit pour-lors en guerre avec ces fiers Républicains: *Annibal* valla trouver à Ephése Ville d'Ionie. L'arrivée d'un aussi célèbre Capitaine combla de joie ce Monarque: il ne pouvoit lui arriver un plus grand secours dans les circonstan-

doszedł przyczyny Pofelstwa, nim Polowie przybyli; i przeto posfranował, przez ucieczkę schronić się od zapalczywości nieprzyjaciół. Przygotował okręt; bogactwa niezmiernie, które podczas wojny zebrał, zakopał w dołach na cześć bożków swoich poświęconych, aby je ochronił od chciwości tych, którzyby go doścignąć mogli; i na zawsze opuścił mury niezdolney Oryzyny; nie bez żalu jednak wielkiego, widząc bliską onego ruinę, z doświadczenia bowiem, poznał doskonale przymiot Ludu Rzymskiego.

Antioch Wielki Król Syryjski, wiodł na ten czas wojnę z temi chytremi Republikantami: Annibal popłynął do Ephesof Miasta Jonij, dla znalezienia onego. Monarcha ten bardzo się ucieszył z przybycia tak sławnego żołnierza; niemogła dlań bowiem większa się

ces critiques où il se trouvoit. Il avoit une Armée composée d'une multitude d'hommes, mais où il n'y avoit que peu, ou point de Soldats: il étoit aussi mal pourvu en Généraux, ou pour mieux dire, il n'en avoit point. Ceux qui en portoient le nom, n'avoient pour tout mérite que la faveur, la naissance, l'orgueil & le faste, & par-dessus tout, la science de la flaterie. Etoit-ce avec de tels hommes, que les Romains pouvoient être vaincus!

Ces ignorans Officiers ne pouvant souffrir dans un Etranger une supériorité de mérite qui éclipsoit le leur, le virent avec peine à la Cour du Roi: de la jalousie ils passèrent à la haine, de celle-ci à un dessein formé de le ruiner dans l'esprit du foible, vain, & aveugle *Antio-*

nadarzyć pomoc, nad tę, w nieszczęśliwych okolicznościach, w których się znajdował. Miał wprawdzie liczne wojsko, lecz między tym, żadnego, albo mało barzo miał bitnych żołnierzy, niebył także w dobrych opatrzonny Hetmanow, albo rzeczywiście mówiąc; żadnego nie miał. Ci, którzy Imię Hetmanow na sobie nosili, prócz wyfokiego urodzenia, pychy, umiejętności pochlebstwa, w żadne inne niebyli ozdobione przymioty. A możnaż było z takiego gatunku Ludzmi, zwyciężyć Rzymian!

Nieznający sztuki wojenney Hetmanowie, znieść niemogąc Cudzoziemca, wyższych przymiotow, które onych przymioty ćmiły, krzywym nań okiem na Dworze Królewskim poglądali, z zazdrości, przyszło do nienawiści, z nienawiści zaś, do przedsięwzię-

chus. Ils lui peignirent donc *Annibal* comme un aventurier, un exilé, dangereux dans ses projets désespérés, un fugitif qui n'ayant rien à perdre, ne pouvoit que hasarder la gloire & les intérêts de sa Majesté par la témérité de ses entreprises. C'est ainsi que des ames basses, rampantes & jalouses jugèrent le plus grand Capitaine qui fut au Monde; & pour son malheur *Antiochus* les crut & n'eut plus que de l'indifférence pour le seul homme qui pouvoit sauver son honneur & sa Couronne.

Annibal ne fut pas long-tems à s'apercevoir que le Roi lui avoit retiré son amitié, son estime & sa confiance: il lui fit demander une audience particulière;

cia wyrugowania go z łaski i poważania *Antiocha* dumnego, zaślepionego, i mało poznającego. Wyobrażali więc przed nim *Annibala* jako awanturnika, wygnańca, szkodliwe zamyśły z rozpaczy pochodzące knującego, jako zbiega, który nic niemając coby utracił, na los tylko niepewny puścić może sławę, i interessa W. K. M. przez zuchwałość swych przedsięwzięciow. Tak to podlego umysłu, nikczemni, i zazdrośni ludzie, sądzili o naywalecznieyszym Rycerzu; na swe nieszczęście, *Antioch* (temu co mu przekładano uwierzył) i obojętnym już odtąd poglądał okiem na męża, który sam jeden mógł ocalić sławę jego i Koronę.

Annibal poznał na tychmiasł: że Król pierwszą ufność i szacunek osoby jego oddalił od siebie. Prosił więc o audyencyą prywatną, którą otrzymawszy,

& l'ayant obtenue, il lui parla à peu
 près en ces termes: „ On vous séduit,
 „Seigneur, en vous faisant croire que les
 „Romains se contenteront de délivrer la
 „Grèce: bientôt vous les verrez vous fai-
 „re la Guerre dans le sein de l'Asie mé-
 „me: j'ai assez appris à les connoître
 „par une expérience de seize ans. J'en
 „reviens à mon premier avis, comme
 „étant le seul que vous puissiez embrasser
 „si vous consultez vos véritables inté-
 „rêts. Donnez-moi des Soldats & des
 „vaisseaux, je porterai la désolation en
 „Italie: bientôt vous apprendrez que la
 „Ligurie & la Toscane sont en feu; & ce
 „qui fait la terreur des Romains, qu'*An-
 nibal* y est en personne. Votre Maje-
 „sté me croiroit-elle capable de me ré-
 „concilier avec eux? Dès l'âge de neuf
 „ans je leur jurai aux pies des autels une
 „haine implacable; & jus-qu'ici j'ai acquit-
 „té mon serment avec exactitude. Tan-

mówił do Króla w podobnych wyrazach. „Zwodzą Cię Panie, jednając u
„Ciebie wiarę temu, że Rzymianie prze-
„staną na Grecyi; wkrótce uyrzyfz ich,
„woynę Tobie wypowiadających w
„samey nawet Azyi; nauczyłem się
„onych dostatecznie poznawać z do-
„świadczenia, przez lat szesnaście. Po-
„wracam do mego pierwszego przedsię-
„wzięcia, jako tego, którego się bezpie-
„cznie całym sobą ująć powinienes, jeśli
„dobrze o swoich radzisz rzeczach. Day
„mi woysko, i okręta; spuśtoszę Wło-
„chy, dowiesz się wkrótce, że Ligurya,
„i Toskania, w Perzynę poszły, i toto
„jest co straszy Rzymian, że *Annibal*
„tu jest przytomnym. Rozumiesz może
„Nayjasnieyszy Panie, że się z niemi
„pojednać mógł, mając lat jeszcze dzie-
„więć, przed podnożkiem Ołtarza przy-
„siągłem nienawiść ku nim nieprzeje-
„dnaną; i do tychczas należyciem peł-

dis que vous leur ferez la Guerre, com-
 „ptez sur *Annibal* comme sur votre me-
 „illeur ami; mais aussi ne trouvez pas
 „mauvais que, si vous faites la paix avec
 „eux, je vous quitte pour aller leur su-
 „sciter des ennemis par toute la terre. „

Antiochus quoiqu' enivré de l'encens
 de ses flatteurs, ne pnt s'empêcher d'être
 ébranlé par un discours où la vérité se
 montrait sans fard; mais retombant bien-
 tôt dans ses premières langueurs, il mé-
 prisait les conseils les plus salutaires qu'il
 pouvoit suivre, & se précipita dans un
 abîme de disgraces. Quand il reconnut
 ses erreurs, elles étoient irréparables.

Il fut vaincu dans un grand combat par
 le frère du *Grand Scipion*: la meilleure
 partie de l'Asie Mineure lui fut enlevée

„nił moją przysięę. Pod czas wojny
 „którą z niemi wieść będziesz spuść się
 „na Annibala, jako nayżyczliwszego
 „Tobie, lecz nie miey mi za złe, iż
 „gdy zawrzesz z niemi pokoy, odstą-
 „pię Ciebie, a po całym świecie nie-
 „przyjaciół na nich wzruszać będą.

Antioch, lubo namowami pochleb-
 cow swych omamiony, niemógł jednak
 oprzeć się przekonywającym dowodom
 w mowie Annibala, w której prawda
 bez obłudy ukazywała się; lecz wkrót-
 ce powróciwszy do pierwsey gnuśno-
 ści, wzgardził nayzdrowszemi radami,
 i rzucił się w przepaść nieszczęśliwą.
 Poznał błąd swój, ale go poprawić już
 niemógł.

Zwyciężonym został pod czas wiel-
 kiej potyczki, od Brata Scypiona Wiel-
 kiego, naylepszą część Azyi mnieyszey

& pour obtenir la paix il falut qu'il s'obligeât à livrer *Annibal* à ses vainqueurs. Ce fugitif n'attendit pas la conclusion du Traité pour prendre son parti il se rendit chez *Prusias* Roi de Bythynie, qui étoit pour-lors en Guerre avec *Eumènes* Roi de Pargame, ami des Romains. Les Bithyniens, sous la conduite de ce Chef, remportèrent plusieurs victoires sur les Pergamois; & c'en étoit fait de ceux-ci, si *Eumènes* n'eût imploré & obtenu l'assistance des Romains. Pour le tirer d'affaire, ces insolens Républicains n'eurent pas besoin de faire marcher leurs Légions; quelques Ambassadeurs suffirent pour intimider & pour désarmer *Prusias*.

Ils lui donnèrent l'option d'être déclaré ennemi de la République, ou de leur livrer *Annibal*. L'ingrat *Prusias* ne

utracił, a dla zjednania pokoju, przymuszony został do wydania *Annibala* Zwycięzcom. *Annibal* mieszkając kocha traktatu, upatrzył sobie inny środek do wojny z Rzymianami, udał się do *Prusiasza* Króla Bitynij, wojnę na ten czas wiodącego z *Eumenem* Królem Pargamu, sprzymierzonym Rzymianom. Bitynczykowie za sprawą Wodza tego, wiele zwycięstwo nad Królem *Pesgamu* odnieśli, i caleby go podbili, gdyby *Eumenes* sobie pomocy u Rzymian nie zjednał. Nie trzeba było tym pysznym Republikantom wysyłać wojska swego, dosyć im było na ustraszanie, i przywiedzenie *Prusiasza* do złożenia broni, wysłać niektórych Posłów.

Ci dali na wolę *Prusiaszowi*, aby się albo ogłosił nieprzyjacielem ich Rzeczy, albo wydał im *Annibala*. Nie wdzię-

balança point: son hôte qui connoïssoit le foible du Monarque qu'il avoit obligé, voulut prévenir ses desseins; mais il trouva toute issue fermée; le traître n'avoit que trop bien pris ses mesures. *Annibal* pour ne pas servir de jouet à ses persécuteurs, se vit contraint de finir ses jours par le poison: il le fit après avoir chargé d'imprécations ses ennemis trop acharnés à sa ruine pour ne pas même respecter ses cheveux blancs: il étoit alors âgé de 70 ans. Ainsi périt le Héros de Cartage, le plus terrible adversaire que Rome ait jamais eu.

Pendant que ces choses se passaient sur les confins septentrionaux de l'Asie mineure, Cartage se relevoit. Une Ville commerçante manque-t-elle jamais de

czny Prusiasz cale się w tym nienamy-
ślał: przychodzien poznając bojaźliwe
serce Monarchy, którego ku sobie zob-
owiązał, chciał zabiec jego zamysłem,
lecz wszelki do tego śrzodek zawarty
znalazł: zdrayca umocnił się w swych
przedsięwzięciach. *Annibal* aby się nie
stał igrzyskiem swych prześladowcow,
widział się bydz przymuszonym do
skrócenia życia przez truciznę i wyko-
nał to, przełożywszy niewdzięczność
w ostrych wyrazach, nieprzyjaciolom
na zgubę zajuszonym, bez względu na
swy włos jego: miał na tenczas lat 70.
Tym sposobem zginol Rycerz Kartagiń-
ski, naystraszniejszy Rzymianow nie-
przyjaciel.

Gdy się tak rzeczy odprawowały w
krajach pułnocnych Azyi mniejszey,
Kartagińcykowie tym czafem na nowe

ressources! Les Romains virent avec jalousie & avec inquiétude la splendeur & l'opulence qui régnoient dans une Ville qu'ils croyoient avoir comme anéantie. *Caton l'Ancien*, surnommé le *Censeur*, ne cessoit d'animer le Sénat contre cette Cité renaissante, & d'insister sur la nécessité de sa destruction. Quelque avis qu'ouvrît ce farouche Romain, il le terminoit toujours par cette formule qui s'est tournée en proverbe: *Quoi qu'il en soit, Messieurs, j'opine à la destruction de Carthage*. Il avoit ses adversaires: tout le Sénat n'étoit pas encore corrompu: les sages Personnages fesoient valoir la foi des Traités & les droits de la plus commune justice.

się zebrali sily. Bo czyż Miastu handlownemu zbędzie kiedy na sposobach potrzebnych do wybrnienia z nieszczęścia! Rzymianie zazdrośnym, i niespokoinym okiem poglądali na okazałość, i obfitość miasta, które za zniszczone już poczytali. Katon stary, nazwany Censorem, nie przestał podszczuwać Senat, na przeciw Kartaginie wzmacniającej się, i przekonywać o nieodbitęy potrzebie, zniszczenia oney; każde zdanie swoje, które przekładał okrutny Rzymianin, temi zawsze kończył słowy, (co się potym w przyśłowiu obróciło) *Cóż kolwiek bądź Pano wie moi, radzę zniszczyć Kartaginę.* Byli, którzy przeciwili się zdaniu jego, nie cały jeszcze Senat na nie przyśtawał: rozumni z pomiędzy ich, przekładali wagę traktatow, i prawa naysposobniejszey sprawiedliwości.

Mais le peuple étoit impatient d'englo-
 utir les richesses de cette orgueilleuse
 Rivale: il ne vouloit plus avoir à crain-
 dre qu'un nouvel *Annibal* vînt, la foudre
 à la main, menacer les Villes & les cam-
 pagnes: les maux passés sembloient ne
 pouvoir être expiés que par la destruction
 de la Ville qui avoit donné naissance au
 Vainqueur de tant de Consuls.

La Guerre fut donc résolue. Cet évé-
 nement fut précédé de tous les traits de
 fourberie & d'injustice, qui font voir ju-
 squ'à quel point Rome avoit dégénéré
 de son ancienne probité. On ne trouvoit
 plus de différence entre la foi Punique
 & la foi Romaine. *Scipion le second Africain*
 fut chargé de cette Guerre impor-
 tante: il mit le siège devant Cartage
 il fut long & meurtrier. Les Car-
 taginois montrèrent un courage intrépi-
 de auquel il ne manquoit qu'un habile

Lecz pospólstwo, bez zwłoki pragnąc polknąć bogactwa, tego wspaniałego Miasta, obawiało się aby nowy jaki nieprzyzedeł Annibal z mieczem w ręku, niszcząc Miasta i Prowincye; jego byli zdania, że klęski przeszłe, nie mogły bydź inaczey nadgrozdzone, tylko przez zniszczenie Miasta, które zwycięzcom tyle dało Konfulow.

Woynę więc uchwalono; którą uprzydzily postępkami matactwa, i niesprawiedliwości pełne, z czego lacno poznać: jak się daleko Rzymianie od pierwszej dobroci swey odstrychneli. Nie było na ten czas różnicy, między wiernością Kartagińczykow, i Rzymian. *Scypion* wtóry Affrykański wysłany na tę wielką woynę, obległ Kartaginę. Kartagińczykowie długo bronili się z nieustraszonym męstwem, do którego

Commandant: celui qu'ils avoient honoré de leur confiance, *Asdrubal*, les trahit lui-même: pour conserver sa vie il se rendit comme un lâche, tandis que sa femme au dessus de son sexe, montrait un courage héroïque: irritée de la perfidie de son époux, après la lui avoir reprochée amèrement, elle poignarda à ses yeux ses enfans, les jeta au feu; puis elle les y suivit elle-même, préférant une mort glorieuse à une honteuse servitude. C'est ainsi que pensoient les Païens: cet effort fut le dernier de Cartage; elle se rendit à discrétion; & les Romains se dédommagèrent de leurs travaux par le pillage de cette opulente République.

Tous ses trésors, fruit de tant de cruautés, d'injustices & de barbaries, servirent à orner l'insatiable Rome. Pour mettre le comble à son infortune, elle fut rasée, ses habitans vendus à l'encan, & dis-

niedoſtawiało tylko umiejętnego He-
 tmana. Azdrubał, w którym wſzelką
 ſwą pokładali ufność, zdradził; i ochra-
 niając ſwe życie, nikczemnie ſię pod-
 dał. Zona zaś jego, nad przyrodzenie
 płci ſwey, ukazała męſtvo heroiczne.
 Rozjątrzona przewrótnością Męża, wy-
 mowiłszy mu to z rozrzewnionym ſer-
 cem, pozabijała w oczach jego ſwe
 Dzieci, i w ogień wrzuciła, toż za nie-
 mi i ſama uczyniła, przenoſząc śmierć
 chwalebną, nad fromotną niewolę. Tak
 poſtępowali Pogańe, i na tym ſię koń-
 czą oſtatnie ſily Kartagińczykow; zdali
 ſię na dyſkrecyą, a Rzymianie pracę ſwe
 nadgradzali łupieństwem, i rałowaniem
 tego w doſtatki opływającego Miasta.

Wſzyſtkie jego bogactwa ſkutek ty-
 lu zdzierſtw, nieſprawiedliwości, i o-
 krucieństwa, ſłużyły ku ozdobie niena-
 ſyconych Rzymian, a ku dopełnieniu

persés par tout l'Univers; ils y annon-
 cérent quel danger on couroit en deve-
 nant ennemi des Romains. Les plus ri-
 ches Particuliers du Monde furent rédu-
 its à la mendicité; & traînant dans la mi-
 sère des membres languissans, ils expi-
 rérent consumés d'amertumes & de ma-
 ux. Rome fière ne mit plus de bornes
 à son ambition, non plus qu'à ses vices:
 il n'y avoit point peur-lors ce que no-
 us appelons aujourd'hui *Equilibre du Po-
 uvoir*. Les Peuples étrangers virent tran-
 quilement la ruine & l'extinction de la
 Souveraine des Mers: aveugles qui ne
 voyoient pas que cette barrière une fois
 renversée, rien ne pouvoit arrêter l'ef-
 fort des Romains.

Ce seroit ici le lieu de parler des Gu-
 erres de *Massinissa*, de *Jugurtha* & de

swey nieszczęśliwości, z ziemią zosta-
 ło zrównane. Obywatele zostali za-
 przedani tym, którzy więcej za nich
 płacili, i rozproszeni po całym świecie,
 gdzie rozgłosili na jakie przyszli nie-
 szczęście, stając się nieprzyjaciółmi
 Rzymskiemi. Naybogatsi w świecie,
 do ostatniego przywiedzeni ubóstwa, i
 w nędzy prowadząc swe życie, po-
 umierali z rozpaczą. Rzym nadęty ró-
 wnie dumie swey, jako występkom
 nie zakładał granic. Niebyło na ten-
 czas, co teraz nazywamy *æquilibrium*.
 Narody Cudzoziemskie, spokojnie po-
 glądali na ruinę, i zniszczenie wielo-
 władney Pani morza: ślepi zaście, któ-
 rzy niepoznawali; że gdy Rzymianie
 tę ogromną wywrócili machinę, nicht
 się już siłom onych oprzeć niemógł.

Zrzeczy by to było mówić o Maffi-
 niffie, Jugurcie, i Jubie Królach Maury-

Juba Princes de Mauritanie & de Numidie, fameux dans l' Histoire de cette partie de l' Afrique qui est entre le mont Atlas & la Mer Mediterranée. Cet article est plus du ressort de l' Histoire Romaine.

On peut remarquer dans celle que je viens de crayonner trois époques principales qui servent de point d'appui pour avoir une idée simple de ce qui concerne les Cartaginois. Chaque époque aura pour base une Guerre de ces Peuples contre les Romains: on les appelle *Guerres Punique*, du nom *Pennis* qui signifie *Phénicien*, parce que la Phénicie étoit le berceau de Cartage.

tanij, i Numidyj sławnych w Historji tey części Affryki, która leży między górami Atlańskimi, i morzem frzodziemnym. Lecz to barziej należy do Historji Rzymskiej.

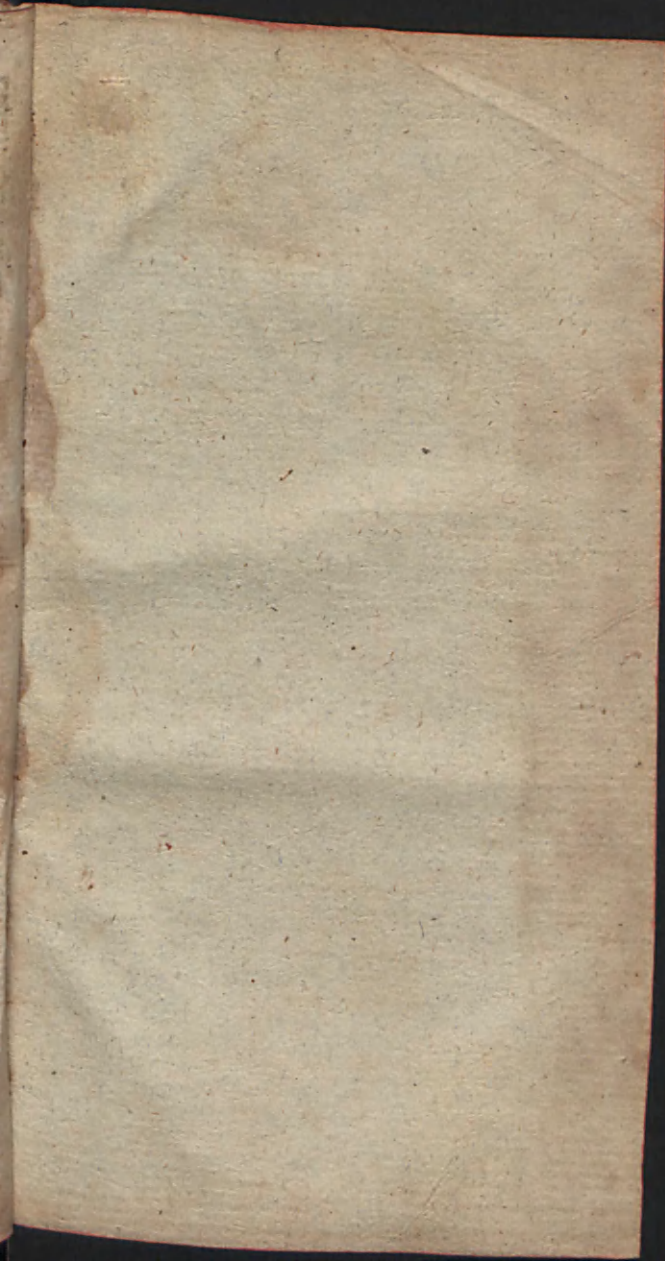
Postzedz można w ninieyszey Historji, trzy Epochy przednieysze, które służyć mogą za tyleż punktow pamięć wspomagających, do powzięcia wiadomości o rzeczach tyczących się Kartaginy. Każda Epocha ma za początek wojnę tego Narodu z Rzymianami; zowią je wojnami Punickimi, od słowa *Etanus*, które znaczy Phæniczyk, albowiem Phænicia siedliskiem była Kartaginy.

KSIĘGOZBIÓR
MARCINA ZAMOYSKIEGO

-KZ

KSIEGOZBIÓR
MARCINA ZIMORSKIEGO

4786 -KZ

4798 -KZ

